

T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TEFSİR BİLİM DALI

**TEBLİĞ ÂYETLERİ IŞIĞINDA KİŞİSEL VE SOSYAL TEBLİĞ
METOTLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eyyüp GENÇ

Şanlıurfa – 2019

T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TEFSİR BİLİM DALI

**TEBLİĞ ÂYETLERİ IŞIĞINDA KİŞİSEL VE SOSYAL TEBLİĞ
METOTLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eyyüp GENÇ

Danışman

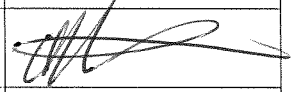

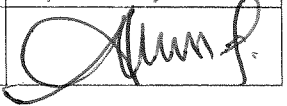
Prof. Dr. Atilla YARGICI

Şanlıurfa – 2019

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitünüz Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı 145230037 numaralı Öğrencisi Eyyüp GENÇ'in hazırladığı "Tebliğ Ayetleri Işığında Kişisel ve Sosyal Tebliğ Metotları" konulu **yüksek lisans** tezi ile ilgili tez savunması, 05/09/2019 tarihinde, saat 14:00'te yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABUL (başarılı) olduğuna oybirliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.

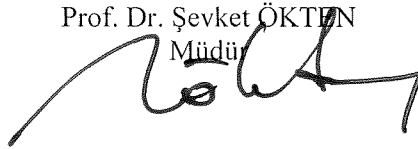
05/09/2019

Sınav Jürisi	Unvan, Adı Soyadı	Kanaati	İmzası
Danışman	Prof. Dr. Atilla YARGICI	kabul	
Üye	Dç. Dr. Mahmut ÖZTÜRK	kabul	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÖZDEMİR	Kabul	

Bu tezin Temel İslam Bilimleri Tefsir Anabilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylıyorum.

05/09/2019

Prof. Dr. Şevket ÖKTEN
Müdür

Not: a) Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan alıntılarının, çizelge, şekil ve fotoğraflarının kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

b) Tez, HÜBAK'tan Bilimsel Araştırma Projesi mali destek Almıştır Almamıştır.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ORJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı-Soyadı	Eyyüp GENÇ
Öğrenci Numarası	145230037
Enstitü Anabilim Dalı	Temel İslâm Bilimleri
Programı	Yüksek Lisans
Başlık (Türkçe)	Tebliğ Ayetleri Işığında Kişisel ve Sosyal Tebliğ Metotları

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen “Tebliğ Ayetleri Işığında Kişisel ve Sosyal Tebliğ Metotları” çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 148 sayfalık kısmına ilişkin, 04/09/2019 tarihinde şahsım/ danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı %17’dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 6 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen tezli/tezsiz lisansüstü programlarda seminer, dönem projesi, tez vb Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından kabul edilen lisansüstü orijinallik raporu alınması uygulama esasları ile belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığımı ve bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı, blok şeklinde alıntılar yapmadığımı ve tüm alıntıların bilimsel atıf kuralları çerçevesinde kaynağını gösterdiğimi, Yükseköğretim kurulu bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi ile Harran Üniversitesi bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesinin 8. maddesinde yer alan etik ihlallerden herhangi birisinin yer almadığımı, etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

04/09/2019
Eyyüp GENÇ

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım. 04/09/2019

Prof. Dr. Atilla YARGICI

ÖZET
TEBLİĞ ÂYETLERİ İŞİĞINDA KİŞİSEL VE SOSYAL TEBLİĞ
METOTLARI

GENÇ, Eyyüp

Yüksek Lisans Tezi

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Atilla YARGICI

Nisan, 2019, 148 Sayfa

Bu çalışmada “farklı inanç, adet ve gelenek sahibi topluluklara yönelik İslam tebliği nasıl yapılmalı” sorusuna cevap verilmeye çalışılmıştır. Bu yapılırken de en başta Kur’an âyetleri olmak üzere tefsir ve hadis kaynakları esas alınarak Hz. Peygamber’in tebliğ metotları rol model alınmaya çalışılmıştır.

Hız. Peygamber’in farklı grup ve kesimlere kişisel psikoloji, toplumsal temayül ve benzeri farklı zeminlere göre uyguladığı birbirinden farklı metotlar tezimizin ana eksenini oluşturmakla birlikte diğer peygamberlerin Kur’an-ı Kerim’de altı çizilen veya onlara tavsiye edilen tebliğ metotları da mütemmim bir cüz olarak ele alınmaya çalışılmıştır. Bu münasebetle Kur’an-ı Kerim’de ismi geçen peygamberlerin kendi kavimlerine uyguladıkları tebliğ metotları incelenmiş, bu metotlar elden geldiğince Hz. Peygamber’in uyguladığı metotlarla mukayese edilerek bir nevi güncellenmiştir.

Ayrıca Hz. Peygamber’in mü’minlere dini öğretirken uyguladığı çeşitli metotlar “tebliğ” konusu içerisinde ele alınarak ana konuyla bütün hale getirilmiştir. Araştırmanın sonucunda her peygamberin hassaten Hz. Peygamber’in (s.a.v) İslam’ı ve tevhidi tebliğ ederken tek bir yol izlemedikleri ilahî yönlendirmelerle her insanı, her grubu veya her milleti ayrı ayrı değerlendirerek kendi sosyal gerçeklikleri içinde onlara uygun birçok metot geliştirdikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur’an, İslam, Tebliğ, Tebliğci Özellikleri, Metot

ABSTRACT

INDIVIDUAL AND SOCIAL TABLIGH METHODS IN THE LIGHT OF THE TABLIGH VERSES

GENÇ, Eyyüp

Master's Thesis

Department of Basic Islamic Sciences

Advisor: Prof. Dr. Atilla YARGICI

April, 2019, 148 Pages

This study was done to provide an answer to the question of “how tabligh should be done for societies that have different faiths, customs and traditions”. While doing so, the tabligh methods of Prophet Muhammad (pbuh) were adopted as a model by using sources of hadith and tafsir as a basis.

While the different methods applied by Prophet Muhammad (pbuh) according to personal psychology, societal inclinations and other similar bases form the main axis of our thesis, other prophets' tabligh methods or advice to them underlined in the Qur'an al-Karim are also covered as a complementary section. For this reason, the tabligh methods the prophets whose names are mentioned in the Qur'an used on their own people were studied and these methods were compared, to the possible extent, with the methods employed by Prophet Muhammad (pbuh) and were, in a way, updated.

In addition, various methods used by Prophet Muhammad (pbuh) in teaching religion to believers were dealt in the subject of “tabligh”, and were integrated into the main subject. As a result of the study, the conclusion was reached that each prophet, Prophet Muhammad (pbuh) in particular, followed no single method exclusively while teaching Islam and tawhid but evaluated each person, group or nation separately and developed numerous methods that suited them in their own social realities.

Keywords: Qur'an, Islam, Tabligh, Attributes of Tabligh-makers, Method

TEBLİĞ ÂYETLERİ IŞIĞINDA KİŞİSEL VE SOSYAL TEBLİĞ METOTLARI

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISALTMALAR.....	X
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM KUR'AN'A GÖRE TEBLİĞ

1.1. TEBLİĞ KAVRAMI VE ÇEVRESİNDEKİ YAKIN KAVRAMLAR.....	3
1.1.1. Tebliğ.....	3
1.1.2. Davet.....	4
1.1.3. İrşâd.....	5
1.1.4. Emr-i bi'l-maruf ve nehiy a'ni'l-münker.....	6
1.1.5. İnzâr.....	7
1.2. TEBLİĞİN ÖNEMİ VE FAZİLETİ.....	8
1.3. TEBLİĞİN HÜKMÜ.....	10

İKİNCİ BÖLÜM KUR'AN'DA DAVETÇİNİN TEMEL ÖZELLİKLERİ

2.1. SABIR VE METANET	12
2.2. DOĞRU BİR İNANÇ VE GÖREV BİLİNCİ ÜZERE OLMAK.....	14
2.3. TEBLİĞ KARŞILIĞINDA ÜCRET İSTEMEMEK (MÜKÂFATINI ALLAH'TAN BEKLEMEK)	16
2.4. TEBLİĞİ AÇIK VE KÜLFETSİZ OLARAK YAPMAK	17
2.5. SADECE UYARMAKLA GÖREVLİ OLDUĞUNU BİLMEK.....	19
2.6. RIZIK ENDİŞESİ TAŞIMAMAK.....	21
2.7. SÖYLEDİĞİNDEN EMİN OLMAK (İLİM SAHİBİ OLMAK).....	22
2.8. MUHATABI ZORLAMAMAK.....	23
2.9. TEBLİĞDE EZİYETLERE KATLANMAK	24
2.10. İNZAR EDEREK TEBLİĞ ETMEK.....	25
2.11. GÜZEL AHLAKLI VE NEZAKETLİ OLMAK.....	26
2.12. MÜJDELEYİCİ OLMAK	29
2.13. BASİRET Lİ OLMAK	32
2.14. GÜNCEL OLAYLARI TAKİP ETMEK VE İLİMLE MEŞGUL OLMAK..	34
2.15. KILIK KIYAFET (TEMİZLİĞİNE GÜZELLİĞİNE) VE İLK İZLENİME ÖNEM GÖSTERMEK	36
2.16. CEMAAT VE CEMİYETTEN AYRILMAMAK VE ÖRNEK BİR YAŞANTI İÇİN İBADETLERE DİKKAT ETMEK	38
2.17. ETKİLİ BİR TEBLİĞ İÇİN GÜZEL BİR ÜSLUP SAHİBİ OLMAK	40
2.18. ALLAH'IN (C.C) DİNİNİ TEBLİĞ ETMEKTEN ÇEKİNMEMEK VE KORKMAMAK.....	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'AN AYETLERİ İŐIĐINDA KİŞİSEL VE SOSYAL TEBLİĞ METOTLARI

3.1. KUR'AN'DA TEBLİĞE MUHATAP OLAN KİŞİLER VE TEBLİĞ METOTLARI.....	44
3.1.1. Hz. Nûh'un Oğlu.....	44
3.1.2. Nemrut	46

3.1.3. (Hz. İbrahim'in Babası) Âzer	47
3.1.4. Firavun	48
3.1.5. Karûn	52
3.1.6. Sebe' Melikesi (Belkıs)	54
3.1.7. Hz. Lokman'ın oğlu	55
3.1.8. Kendisine Çokça Nimetler ve Evlatlar Verilen Kişi (Velid b. Muğire) ...	56
3.2. BELLİ BİR YAPI YA DA ANLAYIŞ İÇİNDEKİ GRUPLARA	
UYGULANAN TEBLİĞ METOTLARI.....	59
3.2.1. Peygamberlerin Kavimlerine Uyguladığı Tebliğ Metotları	59
3.2.1.1. Hz. Nûh'un Kavmine Tebliği ve Metotları	59
3.2.1.2. Hz. Hûd'un Kavmine Tebliği ve Metotları	62
3.2.1.3. Hz. İbrâhim'in Kavmine Tebliği ve Metotları	65
3.2.1.4. Hz. Lût'un Kavmine Tebliği ve Metotları	67
3.2.1.5. Hz. Şuayb'ın Kavmine Tebliği ve Metotları	69
3.2.1.6. Hz. Mûsâ'nın Kavmine Tebliği ve Metotları	71
3.2.2. Hz. Muhammed'in Kavmine Uyguladığı Tebliğ Metotları	75
3.2.2.1. Hz. Muhammed'in Tebliğinde Yakın Akraları ve Kureyş Müşriklerinin Yeri.....	76
3.2.2.2. Müşriklere Uygulanan Tebliğde Öncelikli Konular	79
3.2.2.2.1. Allah İncancının Düzeltilmesi.....	79
3.2.2.2.2. Ahiret İncancının Düzeltilmesi	81
3.2.2.2.3. Batıl İnanç ve Yanlış Âdetlerin Düzeltilmesi.....	83
3.2.2.2.4. Müşriklerin Yersiz Taleplerinin Reddedilmesi	84
3.2.2.3. Müşriklere uygulanan Tebliğ Metotları	86
3.2.2.3.1. Tedriç Yöntemi.....	86
3.2.2.3.2. Tehaddi (Meydan Okumak)	90
3.2.2.3.3. Akli Kullanmaya ve Tefekküre Çağırarak	92
3.2.2.3.4. Tebliği Tekrar Etmek	94
3.2.2.3.5. Geçmiş Ümmetlerin Kıssalarını Zikretmek.....	96
3.2.2.3.6. Basîret ile Tebliğ Etmek	98
3.2.2.3.7. Tebliğde Peygamber Duası.....	101
3.2.2.3.8. Kur'an Okuyarak Tebliğ Etmek	102

3.2.2.3.9. Tebliğde Allah'a (vahye) Bağlı Kalarak Hareket Etmek	104
3.2.2.3.10. Müslümanların Tebliğ Faaliyetlerinde Etkin Olması	104
3.2.3. Hz. Muhammed'in (s.a.v) Ehl-i Kitab'a Uyguladığı Tebliğ Metotları...	106
3.2.3.1. Ehl-i Kitaba Yönelik Tebliğ Metotları (Terğib ve Terhib)	107
3.2.3.1.1. Ehl-i Kitaba Yapılan Tebliğde Terğib Metodunun Örnekleri ...	108
3.2.3.1.2. Terhib metodu örnekleri	109
3.2.3.2. Kendi Kitapları Üzerinden Ehl-i Kitab'a Tebliğ Etmek	109
3.2.3.3. Ehl-i Kitaba Dinlerini Yaşama Konusunda Özgürlük Tanınması....	112
3.2.3.4. Nimetleri Hatırlatarak Davet Etmek	113
3.2.3.5. Mektup ile Tebliğ	114
3.2.4. Hz. Muhammed'in (s.a.v) Münafıklara Uyguladığı Tebliğ Metotları....	115
3.2.4.1. Münafıklara Karşı Önce Güzel Davranışlarda Bulunmak	116
3.2.4.2. Gaipten Haber Vererek (Mucize ile) Tebliğ Etmek	117
3.2.4.3. Kendilerine Vaaz Edip, Tesirli Sözler Söylemek	118
3.2.4.4. Onlarla Sosyal İlişkileri Kesmek	119
3.2.5. Hz. Muhammed'in (s.a.v) Devlet ve Kabile Başkanlarına Uyguladığı Tebliğ Metotları	120
3.2.6. Hz. Muhammed'in (s.a.v) Müminleri İrşâd Metotları	123
3.2.6.1. Hz. Peygamber'in Ahlakî Karakterinin Müminlerin İrşâdında Olumlu Yönde Etkisi	125
3.2.6.2. Müminlere Vaaz ve Nasihatın Fayda Vermesi ve Nasihat Metodu.	127
3.2.6.3. Müminleri İrşâd Etmekte Öne Çıkan Konular	128
3.2.6.3.1. Allah'a ve Resulüne İtaat Etmek ve Gönülden Bağlı Olmak....	128
3.2.6.3.2. Allah Yolundan Alıkoyan Unsurları (fitneleri) Bilmek ve Kaçınmak	129
3.2.6.3.3. Allah Yolunda Var Gücü İle Cihad Etmek	131
3.2.6.3.4. İnsanlığın Fesadı ve Islahı Hakkında Müminlerin Sorumluluğu	134
SONUÇ	137
KAYNAKÇA	139

KISALTMALAR

(c.c)	Celle Celâlühü
(a.s)	Aleyhi's-selam
AÜ	Ankara Üniversitesi
b.	Bin
bkz.	Bakınız
b.y.	Basım yeri yok
DİBY	Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
H.z.	Hazret-i
nşr.	Nâşir, neşreden
ö.	Ölüm tarihi
(r.a)	Radiyallahu anh
(s.a.v)	Sallallahu Aleyhi ve Sellem
DKİ	Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye
Thk.	Tahkik
trc.	Tercüme
ts.	Tarihsiz, baskı tarihi yok
Sad.	Sadeleştiren
vb.	ve benzeri
v.dğr.	ve diğerleri
y.y.	Yayıncı bilinmiyor

GİRİŞ

İnsan psikolojisi bilinmeyen yaratıcı fikrine aşına değildir. Bu noktada gerek Kur'an-ı Kerim gerekse Hz. Peygamber'in mümtaz sünneti hiçbir muharref dinin veya gayri ilahî din motiflerinin yapamayacağı şekilde dakik ve açık bir şekilde kendi sistemini ortaya koymaktadır. Bu böyle olunca gerek Hz. Peygamber'in gerekse ondan sonraki bütün Müslümanların İslam tanımayanlara karşı apaçık ve dakik hakikati duyurması, istilâhî tabiriyle tebliğ etmesi ve de tebliğ metodu fevkalade ehemmiyetlidir. Bu çalışmada ortaya konmak istenen de bu metodolojinin kısa, net bir çerçevesini çizmektir.

Burada asıl irdelenmek istenen iki nokta, Kur'an-ı Kerim'in tebliğe nasıl baktığı ve Hz. Peygamber'in konuyla alâkalı âyetler doğrultusunda toplumsal statüleri ve kişilik formları farklı olan şahıslar üzerinde ilgili âyetleri nasıl tatbik ettiği meseleleridir. Bu hem tebliğin nasıl anlaşılması gerektiği hem de bu anlayışın nasıl uygulanacağı mevzusunda bizlere pek önemli örnekler sunmaktadır.

Tezimiz, tebliğ alanında yapılmış olan diğer çalışmalardan farklı olarak tebliğin toplum içerisindeki farklı sosyal gruplara göre Hz. Peygamber ve diğer peygamberler tarafından nasıl şekillendirildiğini tespit etmeye ve birlikte sunmaya çalışmıştır. Hâl böyle olunca bizde bu çalışmamızda evvela Kur'an-ı Kerim'deki tebliğ âyetlerini (müfessirler tarafından nasıl yorumlandığı noktası gözden kaçırılmadan) ortaya koymayı ve ikinci olarak peygamberlerin, özellikle Hz. Peygamber'in bu âyetleri Müslim ve gayrimüslimler üzerinde nasıl tatbik ettiğini "tebliğ ve irşâd" tefrikiyle ele almayı hedefliyoruz.

Daha ilk bakışta Kur'an-ı Kerim'in genel ve özel muhataplara ayrı ayrı, tedrici olmakla birlikte kesin ve açık bir tebliği emrettiği görülmektedir. Hususiyetle özel tebliğ bağlamında ilâhî mesajın Ehl-i kitapla oldukça karakteristik bir mücadeleye de girdiği görülmektedir. Bu da günümüzde önemli modern meselelerden biri olan Müslim – gayrimüslim sorunları için rol model teşkil eder.

Öte yandan Hz. Peygamber'in devlet ve kabile başkanlarına sergilediği tebliğ üslubu kendini başka bir bağlamda öne çıkarmaktadır. Hz. Peygamber, (s.a.v) devlet ve kabile başkanlarını kendi sosyo-sistemleri içerisinde ele almış ve onların alışkın oldukları bir üslupla tevhide ve İslam'a davet etmiştir. "وانذر عشيرتك الاقربين" yani yakın

akrabalarının uyarılması emri doğrultusunda kendi yakınlarına ve Kureyş'e tebliği de ayrı bir çeşitlilik arz etmektedir. Bu minval en yakından gelen muhalefet karşısında tebliğcinin hareket kılavuzu mesabesinde.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'A GÖRE TEBLİĞ

1.1. TEBLİĞ KAVRAMI VE ÇEVRESİNDEKİ YAKIN KAVRAMLAR

1.1.1. Tebliğ

Tebliğ kelimesi “beleğa” fiilinin tef’il kalıbındaki türevidir. “Beleğa” kökeni Kur’an’da “Yusuf, kuvvetli çağına ulaşınca ona hüküm ve ilim verdik...”¹ örneğinde olduğu gibi “bir amaca veya hedefe erişmek, ulaşmak” anlamlarında kullanılmaktadır. Tef’il hali ise geçişli mana ifade eder. Bu durumda ulaşmak değil ulaştırmak anlamını kazanmış olur.² “...Kim Allah’a dayanırsa O, ona yeter. Allah, buyruğunu yerine getirendir”³ (baliğ) örneğinde ise, işi sonuca ulaştırmak, işi bağlamak anlamında kullanıldığı görülmektedir. Aynı şekilde belagat dediğimiz, doğru bir dil kullanarak maksadını muhatabının gönlüne tam olarak aktarma manası da yine bu kelimenin kökenine ait, onun türev anlamlarındandır. Kur’an’da geçen “Onlara öğüt ver ve onlara, kendileri hakkında belîğ söz söyle.”⁴ âyeti, belagat manasında kullanıldığının bir örneğidir.⁵

Tebliğ ise bir şeyi veya haberi başkalarına ulaştırmak manasında kullanılırken, peygamberlerin Allah’tan (c.c) aldıkları haberi, risaleti eksiksiz bir şekilde başkalarına ulaştırmak manasında kavramlaşmıştır.⁶ Kur’an’da bu manada fiil ve emir halinde kullanıldığı örnekler bulunmaktadır.⁷ Bir tanesi “Ey peygamber! Rabbinden sana

¹ Yûsuf, 12/22.

² Ebu’l-Fadl Cemalü’l-din b. Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr el-İfrikî, “Blğ”, *Lisanü’l-Arab*, (Beyrut: y.y., 1414/1994), 8: 419.

³ et-Talâk, 65/2-3.

⁴ en-Nisâ, 4/63.

⁵ Karaman, Hayrettin v.dğr., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîri* (Ankara: TDV Yayınları, 2017), 2: 89.

⁶ Ebû Abdillâh (Ebu’l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî, *et-Tefsîrü’l-kebir*, (Beyrut: Dâr-u İhyai’t-turasi’l-Arabiyye, 1999), 12: 399; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, thk. Ahmed Berdevenî - İbrahim Eттаfeyyîş (Kahire: Dâru’l-kütübi’l-Mısriyye, 1384/1964), 6: 242.

⁷ el-Ahkaf, 46/23; el-A’raf, 7/62,68; el-Ahzab, 33/39.

indirileni tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan O'nun mesajını iletmemiş olursun.”⁸ âyetidir. Ayrıca tebliğ kavramı ile “belağ” kelimelerinin de aynı anlamda kullanıldıkları Kur'an'da pek çok ayette görülmektedir.⁹

Allah (c.c) dinini kullarına yine kulları vasıtası ile ulaştırmayı irade etmiştir. Bu geçekten hareketle tebliğ faaliyetinin yerine getirilmesi aslında bu konuda sorumlu tutulan (peygamberler ve diğer tebliğci) kimselerin kendilerini bu uhdeden kurtarmaları anlamını da taşımaktadır. Bu manada Hz. Peygamber (s.a.v) veda hutbesinde insanlara 3 defa “tebliğ ettim mi?” şeklinde seslenip ardından “şahit ol ya Rabb!” demiştir.¹⁰ Bu yönüyle tebliğ kavramı diğer kavramlardan farklı bir içeriğe sahip olduğu da söylenebilir.¹¹

1.1.2. Davet

De'ave fiilinin masdarı olan davet kelimesi sözlükte, isim olarak kullanıldığında, çağrı, dava, söz, dua-beddua, yemin ve ziyafet gibi anlamlar taşır. Bu masdarın fiili olan De'ave kelimesi ise, kullanıldığı harf-i cerre göre farklı anlamlar ifade eder. Çağırarak, davet etmek, söz vermek, sevk etmek, isimlendirmek ve bağırarak bu anlamların bir kısmı olarak gösterilebilir.¹²

Terim olarak Davet, İslam'a ve İslam dinin yaşanmasına aynı şekilde İslâm ahkâmının uygulanmasına ve İslâm nimetinin sağladığı hayra çağrı yapmak demektir.¹³ Kur'an'da bu manaya yönelik kullanımlarından bazıları şu şekildedir.

⁸ el-Maide, 5/67; İbn Manzûr, “Blğ”, *Lisanü'l-Arab*, 8: 419; Mehmet Şanver, *Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, 1. baskı (İstanbul: Pınar Yayınları, 2001), 24.

⁹ el-Mâide,5/67,92,99; Âl-i İmrân, 3/20; el-En'âm, 6/107; el-Cinn, 72/23; en-Nahl, 16/35; Hüd, 11/12; el-Kehf, 18/29.

¹⁰ Buhâri, “Hac”, 132.

¹¹ Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 12: 462.

¹² İbn Manzûr, “De'â”, *Lisanü'l-Arab*, 14: 257-262.

¹³ Muhammed b. Muhammed b. Abdürrezzak el-Hüseynî ebü'l-Feyz el-Mürteza ez-Zebîdî, “De'ave”, *et-Tâcü'l-arûs min-cevahiri'l-kamûs*, (b.y.: nşr. Darü'l-hidaye, ts.), 38: 47; Mustafa Çağrı, “Da'vet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9: 16.

İslâm'a çağrı manasında: "Yalnız Allah'a teslim olmaya çağırılıp dururken Allah hakkında asılsız şeyler yakıştırmaya çalışandan daha büyük haksızlığı kim yapabilir?"¹⁴

İmana çağrı manasında: "Peygamber Rabbinize iman etmeniz için çağrıda bulunup dururken, O da sizden kesin söz almışken -bir şeye inanmaktaysanız- ne diye O'na iman etmezsiniz?"¹⁵

Allah yoluna çağrı manasında: "Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütlerle davet et..."¹⁶

Allah'ın kitabına çağrı manasında: "Kendilerine kitaptan bir pay verilmiş olanlara baksana, aralarında hakem olması için Allah'ın kitabına çağrılıyorlar da içlerinden bir grup yüz çevirip gerisin geri gidiyor."¹⁷

Hayra çağrı manasında: "İçinizden hayra çağırın, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulsun..."¹⁸

Kurtuluşa çağrı manasında: "Ey kavmim! Nedir bu hal? Ben sizi kurtuluşa çağırıyorum, siz ise beni ateşe çağırıyorsunuz!"¹⁹

Bu mezkûr manaları kapsayan davet kelimesi, tebliğ gibi temelde Allah'ın dinini insanlığa ulaştırmak manasını ifade etmekle birlikte insanlığı Allah'ın dinine sevk etmek ve onun yollarını gözetmek şeklinde bir ayrımı kendisinde kastedmenin mümkün olduğu anlaşılmaktadır.

1.1.3. İrşâd

Sözlükte, "doğru yolu bulup kararlılıkla benimsemek"²⁰ anlamındaki rüşd kökünden mastar olan irşâd kelimesi, aynı mananın geçişli hali olan "doğru yolu

14 es-Saff, 61/7.

15 el-Hadîd, 57/8.

16 en-Nahl, 16/125.

17 Âl-i İmrân, 3/23.

18 Âl-i İmrân, 3/104.

19 el-Mü'min, 40/41.

20 Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, "Rüşd", *el-Müfredat fi-garibi'l-Kur'an*, thk. Safvan Adnan ed-Davudî (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1412/1991), 354.

göstermek iyice kavratmak” demektir.²¹ Kur’an’da bizzat irşâd kelimesi bulunmamakla birlikte, rüşd²² kelimesinin türevleri olan reşâd,²³ raşid,²⁴ reşîd,²⁵ reşed²⁶ ve mürşid²⁷ şeklinde bulunmaktadır.

Müminleri dini görevlerini yerine getirmeye davet etmek manasında kullanıldığında müminlere özel bir kavram kabul edilir. Gayrimüslimleri doğru yola çağırmak manasında kullanılırsa, tebliğ yakın bir kavram sayılır. Tevfik kavramı ile aynı anlamda olduğunu kabul edenler de müminlere özel bir kavram olduğunu kabul etmiş olurlar.²⁸

Görüldüğü gibi, irşâd kelimesi diğer tebliğ kavramlarının yerinde kullanılmaya elverişli olsa da temelde taşımış olduğu “benimsetme” manasından ötürü onlardan ayrılarak tebliğ ve davetten ve diğer tebliğ dairesindeki farklı kavramlardan daha fazla bir anlam ifade etmektedir.

1.1.4. Emr-i bi'l-maruf ve nehiy a'ni'l-münker

Kur’an’da müminlerin özellikleri arasında sayılan “Emr-i bi'l-maruf ve nehiy a'ni'l-münker” kavramı ise hem lafız manasından hem de Kur’an’daki kullanılışından²⁹ anlaşıldığı şekilde, müminlere özel bir kavramdır. Emr-i bi'l-maruf ve nehiy a'ni'l-münker, her türlü iyilik ve hayrı meşrulaştırma ve yaşatma aynı şekilde şerri de engelleme çabası demektir. Bununla beraber Allah’a (c.c) davet etme, diğer yollardan men etme manasında tebliğ ve davet gibi de kullanıldığı görülmektedir. Nitekim klasik tefsirlerimizden “İbn Kesir” ve “ed-Dürrü'l-Mensur” gibi bazılarında, davet ve Emr-i bi'l-marufu’n aynı kapsamda genel anlamda kullanıldığı görülür.³⁰

²¹ İbn Manzûr, “Rüşd”, *Lisanü'l-Arab*, 3: 175.

²² el-Bakara, 2/256; el-Cinn, 72/2; el-Â'raf, 7/146; en-Nisâ, 4/6; el-Kehf, 18/66; el-Enbiya, 21/51.

²³ el-Mümin, 40/29, 38.

²⁴ el-Hucurât, 49/7.

²⁵ Hûd, 11/78, 87, 97.

²⁶ el-Kehf, 18/10, 24; el-Cinn, 72/10, 14, 21.

²⁷ el-Kehf, 18/17.

²⁸ Bekir Topaloğlu, “Davet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000) 22: 454-455.

²⁹ Âl-i İmrân, 3/104, 114; et-Tevbe, 9/71.

³⁰ Ebu'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, *Tefsir-u İbn Kesîr (Tefsiru'l-Kur'ani'l-A'zîm)*, thk. Sami b. Muhammed,

1.1.5. İnzâr

Tebliğ ve davet çevresindeki kavramlardan birisi de inzâr kavramıdır. Bir şeyi üzerine almak üstlenmek anlamındaki nizare kökünde gelen inzâr kelimesi, sözlükte uyarmak, bir tehlikeye dikkat çekmek manasında içinde korku olan bir haber vermek demektir.³¹ Aynı zamanda bir tebliğ yöntemini ifade eden bu kelime Kur'an'da en çok kullanılan kavramlardan biridir. Kur'an'da inzâr kavramı genelde münzir ve nezîr olarak geçmektedir. Kur'an'da bütün peygamberlerin bu yöntemi kullandığı görülür. İnzâr, insanı harekete geçiren etkenlerden biri olan endişe ve korku duygusuna hitap ederek insanı dinî sorumlulukları hakkında tetiklemeyi içeren bir anlam barındırmaktadır. Bu kavram Kur'an'da, genelde zıddı olan tebşîr (müjdeleme) kavramıyla birlikte kullanılmaktadır.³²

Sonuç olarak tebliğ çevresindeki bütün bu kavramlar, aynı amaca yönelik yakın anlamlı kelimelerdir. Bununla birlikte her birisi Allah'a davetin farklı evreleri olduğunu ifade eden anlamlar ihtiva etmektedirler.³³

Benzer bir açıklama ise şu şekildedir: “Allah'tan gelen vahyi olduğu gibi eksiltmeden, bekletmeden Müslüman ya da gayrimüslim muhataplara aktarmayı” ifade eden tebliğ kelimesi, bu konuda en genel kavram olmakla beraber, davet ve irşâd kelimeleri de bu manada kullanılabilir. Ancak davet kelimesi daha çok “gayrimüslimleri Allah'a (c.c) ve imana davet” etme manasında kullanıldığı görülür. Şayet “Müslümanları davet” kastedilirse bu durumda “Allah'a (c.c) itaat etmeye bir çağrı” olduğu kabul edilir.³⁴

2. Baskı (y.y: Dâr-u Tayyibe, 1999), 2: 91; Ebu'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Suyutî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr-i bi'l-me'sûr*, (Beyrut: Dâru'l-fikr, ts.), 2: 289.

³¹ İsfahânî, “Nzr”, *el-Müfredat fi-garibi'l-Kur'an*, 797.

³² el-Kehf, 18/56; el-En'am, 6/48; el-Ahzab, 33/45; Meryem, 19/97; Hayati Hökelekli, “İnzâr” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22: 358-359.

³³ Çağrı, “Da'vet”, 9: 16.

³⁴ İsfahânî, “Blğ”, *el-Müfredat fi-garibi'l-Kur'an*, 61; İsmail Karagöz v.dğr., “Tebliğ”, *Dini Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: DİBY, 2010), 639.

1.2. TEBLİĞİN ÖNEMİ VE FAZİLETİ

Kur'an'da birçok âyet, Allah'ın (c.c) dinini tebliğ etmenin önem ve değerini ortaya koymaktadır. Aslında, “Kur'an'ın tamamı tebliğ, Allah'a (c.c) ve onun yoluna bir çağrıdır” da denilebilir. Bununla beraber, birçok âyette, tebliğin ve Allah yolunda örnekliğin ve önderliğin fazileti ayrıca açıklanmaktadır.

Bazı âyetler ışığında konuyu açıklamak istersek şunları söylenebilir:

Yüce Allah, kurtuluş ehlini “hayra davet eden” kimseler olarak tanıtmış ve bu görev için “bir grubun ümmet içerisinde bulunmasını” emretmiştir.³⁵

Ayrıca “Müslüman olduğu hâlde Salih ameller işlemesinin yanı sıra Allah'a (c.c) davet eden kimseden, sözü daha güzel olan bir kimsenin olamayacağını”³⁶ vurgulanması, tebliğ görevinin Allah (c.c) katındaki değerine işaret etmektedir.

Yine Allah, (c.c) “içinizden tebliğciler bulunsun” emrinin yanında, Yahudilerin bu konuda sorumsuz davranıp tebliği terk etmelerinden ötürü lanetlendiklerini belirtip konunun önemine dikkatimizi çekmektedir.”³⁷

Aynı şekilde, müfessirler, Hz. Muhammed'in, (s.a.v) ümmetinin “en hayırlı ümmet olduğunun”³⁸ belirtildiği ayette bu durumun iman ettikten sonra Allah yolunda emr-i bi'l-ma'ruf ve nehiy a'ni'l münker sorumluluğunu yerine getirmek kaydı ile geçerli olduğunu bildirmektedirler.³⁹

Kur'an-ı Kerim'de peygamberimizin (s.a.v) “Benim ve bana uyanların basîret üzere davet ettiği yol” dediği İslam dininin tebliğ edilmesi, peygamberlere ve ümmetlerinden bu işi yapabilecek kimseler üzerinde bir sorumluluk olduğu -başka âyetlerin de ifadesi ile- ortadır.⁴⁰ Bu görevi ifa edenlere büyük övgüler ve müjdelerin olduğu Kur'an ifadelerinde açıkça görülmektedir.⁴¹

³⁵ Âl-i İmrân, 3/104.

³⁶ Fussilet, 41/33.

³⁷ el-Maide, 5/78.

³⁸ Âl-i İmrân, 3/110.

³⁹ Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 8: 323.

⁴⁰ Âli-İmrân, 3/104; et-Tevbe, 9/122.

⁴¹ Yûsuf ,12/108.

İslam'ı tebliğ etmenin önem ve fazileti hakkında hadislere baktığımızda, öncelikle Hz. Peygamber'in, nübüvvet sonrası bütün ömrünün tebliğ ile geçtiğini söylemeliyiz. Bu konuda en güzel örneği kendisinin oluşturduğunu ve bütün usullerin temelini ortaya bizzat koyduğunu asırlar boyu tebliğcilere yol gösterecek öğretiler sunduğunu görürüz.

Hız. Peygamber, "İnsanları doğru yola çağırın kimseye, kendisine uyanların sevabı gibi sevap verilir. Ona uyanların sevaplarından da hiçbir şey eksilmez. Başkalarını sapıklığa çağırın kimseye de kendisine uyanların günahı gibi günah verilir. Ona uyanların günahlarından da hiçbir şey eksilmez."⁴² buyurarak İslam'da öncülük etmenin ne kadar kazançlı ve büyük bir sermaye olduğuna dikkatleri çekmektedir.

Bu konuda dikkate şayan birkaç hadis zikretmek konunun önemini anlama bakımından yararlı olacaktır.

"Allah'ın en seçkin kulları, Allah'ı kullara, kulları Allah'a sevdiren, yeryüzünde insanlara nasihat eden insanlardır."⁴³

"Allah'a yemin ederim ki! Allah'ın senin aracılığınla bir tek kişiyi hidayete eriştirmesi, senin en kıymetli dünya malı olan kırmızı develere sahip olmandan daha hayırlıdır."⁴⁴

"Nefsime elinde tutan Allah'a yemin olsun ki, ya ma'rufu emreder ve münkerin önüne geçersiniz, ya da Yüce Allah'ın, (c.c) katından üzerinize bir çeşit azap göndermesinden korkulur ki, o zaman O'na dua edersiniz de sizin dualarınıza da icabet etmez."⁴⁵

Bütün bu âyet ve hadisler, her biri tek başına konunun önem ve faziletini anlamak için yeterli olduğu kanaatindeyiz.

⁴² Müslim, "İlim", 16; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 7; Tirmizî, "İlim", 15.

⁴³ Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Mûsa el-Hüsrevcirdî el-Horasanî el-Beyhakî, *Şuabu'l-imân*, thk. Abdü'l-Ali Abdülhamid, 1. Baskı (Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 2003), 2: 12; Alî b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kadîhân el-Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ümmal fi-süneni'l-ekval-i vel-ef'al*, thk. Bekrî Hayyanî – *Safvetü's-saka*, 5. Baskı (b.y.: Müessesetü'r-risale, 1401/1981), 3: 75.

⁴⁴ Buhârî, "Fedail-u ashabi'n-Nebi", 9; Müslim, "Salat", 34.

⁴⁵ Tirmizî, "Ebvabü'l-fiten", 9.

1.3. TEBLİĞİN HÜKMÜ

Tebliğin açık bir emir olduğu Kur'an'da geçen muhtelif âyetlerden anlaşılmaktadır. Dolayısıyla farz olduğunda ittifak vardır. Bundan sonra bu vazifenin kimler üzerinde farz olduğunda ise ihtilaf söz konusudur. Topyekûn herkese farzı ayn olduğu görüşü ile beraber, farz-ı kifaye olduğu görüşleri de kaynaklarımızda mevcuttur.⁴⁶

Her iki görüş, dönem kayıtları ile anlatıldığında ihtilaf kalkmış olur. Şöyle ki, peygamberliğin gayesi tebliğ olması hasebi ile tebliğ görevi ilk olarak peygamberlerin üzerine vacip olduğu bilinmektedir.

İkinci olarak, sahabenin, (r.a) sünnetin yegâne şahitleri olmalarından ötürü her birinin bildiklerini, çevresine ya da kendisinden sonraki kuşağa aktarmaları da aynı şekilde vaciptir.⁴⁷ Çünkü sahabenin her biri ayrı ayrı dinin tamamını Hz. Peygamber'den (s.a.v) görmüş, duymuş ya da sormuş olamayacağı için onların tamamı öğrendiklerini bir sonraki kuşağa aktarmaları onlar için vacip durumundadır.

Bundan sonraki zamanlarda, tebliğ görevinin ifası, ümmetin tamamı üzerinde kifaî sorumluluğa dönüştüğü bir dönem olarak kabul edilir.⁴⁸

Allah Teâlâ bu tebliğ görevini Ümmet-i Muhammed'in içinden bir grubun kesintiye uğramadan devam ettirmesini açıkça emretmiştir.⁴⁹ Dolayısıyla bu görev ihmal edildiğinde tüm ümmet sorumlu hale gelmiş olur.⁵⁰

İhtiyacı giderecek derecede ümmet içinde tebliğcilerin bulunması, onların gerek yetiştirilmesi gerek bu ortamın onlar için inşa edilmesi,⁵¹ öncelikle kurumlar,⁵² daha sonra imkânı olan bireyler üzerine dinimizce kifaî farz olan bir sorumluluktur. Dönemlere göre değişiklik gösteren ulaşım, iletişim araçları da günümüz itibariyle

⁴⁶ Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 8: 314; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 4: 165.

⁴⁷ Hamza Muhammed Kasım, *Menaru'l-Karî Şerh-u muhtasar-i Sahihi'l-Buhârî*, nşr. Beşir Muhammed U'yûn (Taif: Mektebet-ü Dâru'l-beyân, 1410/1990), 1: 203.

⁴⁸ Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 8: 314; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 4: 165.

⁴⁹ Âl-i İmrân, 3/104.

⁵⁰ Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 6: 519.

⁵¹ Abdulkерim Zeydan, *İslâm Davetinin Esasları*, trc. Veli Ulutürk - Mehmet Karabulut (İstanbul: Risale, 2001), 1: 311.

⁵² Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, *Mirkatü'l-mefâtih Şerh-u mişkâti'l-mesâbih*, 1. Baskı (Beyrut: Dâru'l-fikr, 2002), 1: 321.

kitlesel yayın organları, bu sorumlulukların bir kısmına örnek gösterilebilir. Dolayısı ile kurumlar ya da bireyler yaşanan çağa göre tebliğin yöntemini ve tarzını gözden geçirmelidirler.

İbn Kesir, (ö. 774/1373) Âli-İmrân suresi, 104. âyetin tefsirinde, bir grup insanın bu işe kendisini adamasının farz-ı kifaye olduğunu söyler.⁵³ Ardından, “Kötülüğe tanık olanların onu evvela eliyle, güç yetiremezse diliyle buna da güç yetiremezse kalbiyle buğz etmesini”⁵⁴ emreden hadis-i şerife dayanarak her Müslümanın kendi gücü nispetinde bir tebliğci olduğunu da zikreder.

Netice itibariyle tebliğ yapan herkes vacip bir amel işlemektedir. Şayet tebliğ eden kimsede, tebliğ edilecek konu hakkında asgari düzeyde ehliyet yoksa bu tür kimselerin tebliğ yapması da caiz değildir.⁵⁵ Bu konudaki bir hadisin uyarısı şu şekildedir: “Âlimlerin yokluğunda insanlar cahillere soru sorar, onlara tâbi olurlar. Cahiller de kendi hevalarından verdikleri cevaplarla hem kendilerini hem de onlara tâbi olanları dalalete düşürürler.”⁵⁶ Bu bakımdan tebliğin farzîyetini dikkate almanın önemi kadar ehliyetsiz ve liyakatsiz kimselerin tebliğ konusunda konularına göre davranış sergilemeleri de önem arz etmektedir.

⁵³ İbn Kesîr, *Tefsir-u İbn Kesîr (Tefsiru'l-Kur'ani'l-A'zîm)*, 2:91; ayrıca bkz. Karaman, v.dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*, 1: 645-646.

⁵⁴ Müslim, “İman”, 20.

⁵⁵ Karaman, v.dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*, 1: 645-646.

⁵⁶ Buhâri, “İlim”, 34.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'DA DAVETÇİNİN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Evveleminde muhatap için tebliğcinin söylediklerinden çok ilmî, ahlakî ve fitrî vasıfları ehemmiyet arz eder. Bu sebeple tebliğcinin anlatacağı şeylerden önce ilmî birikimi, konuya hâkimiyeti ve kendi ahlakî yapısını iyi bilmesi gereklidir. Aşağıda davetçinin sahip olması lazım olan belli başlı özelliklere değinilmiştir. Aslında “ilmî, ahlakî ve fitrî vasıflar” şeklinde ayrıştırılmış konular halinde sunma imkânımızın olduğu bu noktada, bazı maddeler diğer başlıkların altında da değerlendirilmeye müsait olduğu için hepsini bir başlık altında anlatma yolunu seçtik.

2.1. SABIR VE METANET

Sabır, sözlükte engellemek, alıkoymak, arzuladığı şeye karşı kendini tutmak manalarında kullanılır.⁵⁷

Müfredat'da yapılan tanımlara baktığımızda sabrın birbirine yakın birkaç anlamda tanımlandığını görürüz. Bir tanesi şöyledir: Sabır, “kişinin kendisini şeriatın ve aklın gerektirdiği çizgide tutma çabasına” denir.⁵⁸

Gazâlî'ye (ö. 505/1111) göre sabır, din duygusuyla nefsanî arzu ve tutkuların baskısına karşı direnç göstermektir.⁵⁹

Bir diğer açıklama ile sabır, nefsi telaştan, dili şikâyetten, organları çirkin davranışlardan koruma, nimet haliyle mihnet hali arasında fark gözetmeyip her iki durumda sükûnetini muhafaza etme, Allah'tan (c.c) başkasına şikâyette bulunmamaktır.⁶⁰

⁵⁷ İbn Manzûr, “Sbr”, *Lisanü'l-Arab*, 4: 437-438.

⁵⁸ İsfahânî, “Sbr”, *el-Müfredat fi-garibi'l-Kur'an*, 474.

⁵⁹ Gazâlî Hücetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed, *İhya-u Ulumi'd-dîn*, 1. Baskı (Lübnan: DKİ, 1438/2008), 4: 77.

⁶⁰ Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 4: 124; Karagöz, v.dğr., “Sabır”, 567.

Sabrı, konumuzla alakalı olarak incelediğimizde Kur'an-ı Kerim'de tebliğ konusunda birbirine yakın iki anlamda kullanıldığı görürüz. Bunlardan biri, tebliğ karşısında ortaya çıkan istenmeyen durum ve eziyetlere karşı sabretmek, diğeri ise kendilerine hak din tebliğ edilen kimselerin müspet cevap vermemesi üzerine aceleci davranmamaktır.⁶¹

Kur'an'da yetmiş küsur defa sabırdan bahsedilirken, birçok yerinde de sabır erdemine sahip olanların mükâfatlandırılacağı,⁶² kendilerine birçok nimetlerin verileceği⁶³ ve sabır üzere kaldıkça dünyadaki imtihanları kazanacakları, bu vesileyle de Allah Teâlâ'nın yardımına mazhar olacakları zikredilmektedir.⁶⁴ Bundan ötürü Allah Teâlâ tebliğ gibi büyük bir göreve sahip olan Hz. Peygamber'e de (s.a.v) "Ve Rabbin için artık sabret."⁶⁵ buyurmuştur.

Yine Allah Teâlâ müminlere sabretmeleri karşılığında mükâfatlar vereceğini ve bu şekilde muratlarına ereceklerini bildirmektedir.⁶⁶ Bununla birlikte sabırla ve namazla kendisinden yardım istenmesini de ayrıca emretmektedir.⁶⁷ Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) tefsirinde sabırlı olmanın önem ve faziletlerine çokça dikkat çeker. Ayrıca sabırlı olmanın, tebliğde muhatapı etkileyen önemli bir unsur olduğunu şu şekilde ifade eder: "Yüce Allah'ın müminleri birtakım zorluklarla sınavacağını belirtmesinin⁶⁸ ardından müminlerin daha sıkı bir teslimiyetle bu zorluklar karşısında sebat etmeleri müminlerin çevresindeki insanları doğal olarak etkileyecek bu tahammülün ancak bir hakikat karşılığında olabileceğini düşünmelerine vesile olacaktır."⁶⁹

Hz. Peygamber, (s.a.v) insanların onun davetine karşı aşırı menfi tavırlarından sıkılıp, onların bir an evvel bu davetin doğruluğunu idrak edecekleri hakikatin, belki cezanın, belki de bir mucizenin onların üzerine gelmesini istemişti. Böyle bir düşüncenin kendisinde meydana gelmesiyle, Allah Teâlâ, Ülü'l-azm peygamberlerin

⁶¹ el-Ahkâf, 46/35.

⁶² ez-Zümer, 39/10.

⁶³ el-Bakara, 2/155-157; Gazâlî, *İhya-u ulumi'd-dîn*, 4: 75.

⁶⁴ Âl-i İmrân, 3/ 125; Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 4: 125,131; Gazâlî, *İhya-u ulumi'd-dîn*, 4: 75.

⁶⁵ el-Müddessir, 74/7.

⁶⁶ el-Müminûn, 23/111.

⁶⁷ el-Bakara, 2/250.

⁶⁸ el-Bakara, 2/155.

⁶⁹ Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 4: 128.

azim ve kararlılığını onun da ortaya koyması gerektiğini bildirip başarının ancak bu suretle elde edilebileceğini yani sabır göstermesi gerektiğini ve ilâhî hikmete rıza göstermesini bu şekilde ona talim etmiş olmaktadır. Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “O halde (Resûlum), peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettiği gibi sen de sabret. Onlar hakkında acele etme! Onlar vaat edildikleri azabı gördükleri gün sanki dünyada sadece gündüzün bir saati kadar kaldıklarını sanırlar. Bu, bir tebliğdir. Yoldan çıkmış topluluklardan başkası helâk edilir mi hiç!”⁷⁰

Âyet-i kerimedeki Ülü'l-‘azim sahibi’nden maksadın bütün peygamberler olduğu zikredilir. Allah Teâlâ, Hz. Peygamber’den (s.a.v) önceki peygamberlerin tebliğ görevini ifa ederken muhatapların hak dini kabul etmemesi anındaki gösterdikleri sabrın aynısını Hz. Peygamber’in de (s.a.v) ortaya koymasını istemektedir. Yine âyetteki “Onlar hakkında acele etme!” ifadesi de Hz. Peygamber’in tebliğine, karşılık verilmemesi durumundaki aceleciliğin doğru olmayacağını gösterir.⁷¹

Binaenaleyh, peygamber olsun olmasın bir tebliğci hem tebliğ karşısında gördüğü eziyetlere sabretmeli hem de muhataplarının tebliğine olumlu veya olumsuz cevap vermemeleri halinde aceleci olmamalıdır.

Allah’ın (c.c) vaadi hak olduğu güvencesiyle tebliğci Yüce Allah’ın iradesinin gerçekleşeceğini bilerek rahat davranmalıdır. Sabırla ve hiçbir şeyin Yüce Allah’ın kontrolü dışında olamayacağı bilinciyle sadece kendine düşen vazifeyi en güzel şekliyle yapmaya odaklanmalıdır.

2.2. DOĞRU BİR İNANÇ VE GÖREV BİLİNCİ ÜZERE OLMAK

İnanç, insanın yaptığı herhangi bir işin en güzel saikidir, güdüsüdür. Doğru inanç dışındaki insan duygularını yönlendiren hiçbir şeyin Allah’ın sevdiği işler grubuna girmesi beklenemez. “Allah, (c.c) sizden birisi herhangi bir iş yaptığında onu

⁷⁰ el-Ahkâf, 46/35.

⁷¹ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 4: 199; Râzî, *et-Tefsîrû’l-kebîr*, 28: 31.

en güzel şekilde yapmasını sever.”⁷² hadisi, prensip olarak her mümine tavsiye edilmiş bir İslam ahlakıdır. Tebliğci için “işini güzel yapmak” ise tavsiyeden öte bir görev ve zorunluluk ifade eder. Böylesine ciddi bir sorumluluğu hakkıyla eda edebilmenin yolu, o konunun etraflıca bilinmesini gerektirir. Bunların başında da tebliğcinin görevi hakkındaki anlayışı gelir.

Buradaki anlayış ve inançtan maksat, imanın temel esasları yanında tebliğ hususundaki bu görevin büyük bir sorumluluk olarak bizzat Allah Teâlâ tarafından müminlere emanet edildiği bilincine sahip olmaktır.

Bu bağlamda davetçinin görevini daha iyi yapabilmesine sebep ve temel olabilecek, Kur’an’dan tespit ettiğimiz diğer bazı esasları da şu şekilde sıralayabiliriz.

- Ümmet-i Muhammed’in “davet ümmeti” olduğu bizzat Allah (c.c) tarafından Kur’an’da ilan edilmesi,⁷³
- Allah’ın (c.c) dinine yardım edene Allah’ın da (c.c) yardım etmesi,⁷⁴
- Allah’ın (c.c) yardımına mazhar olanların asla mağlup olmaması,⁷⁵
- Tebliğin neticesinde hidayetin meydana gelip gelmemesinden tebliğcinin sorumlu olmaması,⁷⁶
- Allah’ın (c.c) ve peygamberlerin üstün olduğunun ortaya çıkması,⁷⁷
- Allah’ın (c.c) verdiği sözden dönmeyecek olması,⁷⁸
- Bu konuda Allah Teâlâ’nın tebliğcilere müjdelerinin⁷⁹ ve vaidlerinin (uyarılar) olması,⁸⁰
- Kur’an, hidayet nasip olan kişi için, onu ikna etme ve gönlünü dolduracak yeterlilikte olması,⁸¹

⁷² Ebû Ya’lâ Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsîlî, *Müsned-i Ebi Ya’la*, thk. Hasan Selim Esed (Dımaşk: Dâru’l-memun li’t-turas,1404/1984), 7: 349.

⁷³ Âl-i imrân, 3/104,110.

⁷⁴ el-Hacc, 22/40; el-Mümin, 40/51; Muhammed, 47/7.

⁷⁵ Âl-i İmrân, 3/160.

⁷⁶ el-Kasas, 28/56.

⁷⁷ el-Mücadele, 58/21; es-Sâffât, 37/171-173.

⁷⁸ İbrâhim, 14/47.

⁷⁹ el-Ankebût, 29/29; et-Tevbe, 9/112.

⁸⁰ el-Mâide,5/78.

⁸¹ el-Kamer, 54/4.

- Dinin her konuda kâmil olması,⁸² ve İslam'ın en büyük şeref ve izzet olduğunun bilinmesi,⁸³...

Bütün bu Kur'an esaslarına vâkif olarak tebliğ yapan kimse hem işinde sebat eder hem de bu vesileyle Allah Teâlâ'nın yardımına mazhar olacağını bilinci içinde gayret eder ve şevki artar. Ayrıca tebliğcinin inancı dosdoğru olmadıkça İslam'ın ahkâmını anlatabilir ama İslam'ın ruhunu karşı tarafa yansıtmaması beklenemez.

2.3. TEBLİĞ KARŞILIĞINDA ÜCRET İSTEMEMEK (MÜKÂFATINI ALLAH'TAN BEKLEMEN)

Yapılan işin karşılığında ücret veya karşılık beklemek o işin değerinin verilen karşılıkla ölçülebilir olduğunu gösterir. Ayrıca insan, yaptığı dinî bir hizmette, dünyaya müteallık karşılık beklememek gibi heva ve heveslerden uzak kalabilmesi, o kimsenin sözünün muhatabının kalbinde ve zihindeki tesirini artırır. Tebliğcinin tebliği karşılığında ücret istememesi, hak dini tebliğ etmenin, dünyada karşılığı verilemeyecek kadar büyük bir görev olduğunu ve mükâfatının ancak Allah Teâlâ tarafından verilebileceğini gösterir.⁸⁴

Kur'an-ı Kerim'de zikredildiği üzere, Hz. Nûh, Hz. Hûd, Hz. Salih, Hz. Lût ve Hz. Şuayb “tebliğin karşılığının ancak Allah Teâlâ tarafından verileceğini” kavimlerine bildirmişleridir. İşte bu yüzden (karşılığını Allah vereceği için) tebliğ örneği olan bütün peygamberler tebliğ karşılığı ücret istemediklerini muhataplarına bildirmişlerdir.⁸⁵ Hz. Peygamber, (s.a.v) peygamberlerin en üstünü olduğuna göre onun da tebliğ karşılığı ücret alması asla düşünülemez.⁸⁶

Allah Teâlâ Hz. Peygamber'e, (s.a.v) “tebliğini hiçbir karşılık beklemezsiniz yaptığınızı muhataplarına söylemesini”⁸⁷ emretmiştir. Çünkü bu şekilde yapılan bir tebliğ, dünyevi bir karşılık beklenmediği için muhatapların zihninde önyargı

⁸² el-Mâide, 5/3.

⁸³ Yûnus, 10/65.

⁸⁴ Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 17: 285.

⁸⁵ eş-Şua'ra 26/106-180.

⁸⁶ Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 27: 594.

⁸⁷ Sâd, 38/86-88.

oluşturmaz ve tebliğcinin hitap edeceği kişilere karşı herhangi bir endişe içinde olmadığını da ifade eder.

Râzî, (ö. 606/1210) “insanların iki şeyden ötürü korku hissettiklerini” söyler.

1- Bir kimseden kendisine gelecek zarardan korkması.

2- İnsanın süregelen bir faydasının kesilmesinden korkması.

Hz. Peygamber, (s.a.v) peygamberliği gereği muhataplarından gelebilecek zarardan korkmamaktadır. Ayrıca tebliği karşısında verilecek bir ücret gibi kesilmesinden korkulacak bir faydanın da söz konusu olmadığı âyet-i kerime ile bildirmiştir.⁸⁸

Sonuç olarak bir tebliğci, hak dini tebliğ etmenin yüceliğini göstermek, tebliğinin muhatapları üzerindeki tesirini arttırmak, gayrimüslimler hakkında hiçbir korkusunun olmadığını belirtmek ve muhatapların kalbinde önyargı oluşturmamak adına tebliğine karşılık hiçbir ücret hatta hiçbir menfaat istememeli ve beklememelidir.

2.4. TEBLİĞİ AÇIK VE KÜLFETSİZ OLARAK YAPMAK

İnsanlar, anlayış seviyesi bakımından eşit durumda değildirler. Bu münasebetle, bütün insanlık sınıflarını muhatap alan Peygamberlerin tebliğinin herkesçe anlaşılabilir bir kolaylıkta olması gerekmektedir.

Tebliğdeki açıklık ve külfetsizliğin keyfiyeti hususunda birçok görüş olmakla beraber şu açıklamayla konunun izaha kavuşacağı kanaatindeyiz.

Hz. Peygamber, (s.a.v) “Ben külfet çıkararlardan değilim.”⁸⁹ diyerek davet ettiği hak dinin doğruluğunu kavrama konusunda aşırı bir zorluğun bulunmadığını, akıl ve mantığın bu dini anlamakta sıkıntıya düşmeyeceğini belirtmektedir.⁹⁰ Bu

⁸⁸ Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 17: 285.

⁸⁹ Sâd, 38/86.

⁹⁰ el-Kamer, 54/17.

bağlamda Rasulullah'ın (s.a.v) tebliğinin kolay anlaşılabilir birtakım esaslara davetten ibaret olduğunu görmekteyiz.

Nitekim Fahreddin Râzi'ye (ö. 606/1210) göre Hz. Peygamber'in (s.a.v) davetinin şu şekilde özetlenebileceğini söyleyebiliriz. “Ben sizi evvela Yüce Allah'ın varlığına, imana ve ikrara, ikinci olarak onu kendisine layık olmayan sıfat ve fiillerden tenzihe ve takdise, üçüncü olarak Allah'ın (c.c) sıfatlarının kâmil olduğunu kabule, dördüncü olarak, ona şirk koşmamaya ve zıtlarından tenzih etmeye, beşinci olarak, putlara ibadetten yüz çevirmeye, altıncı olarak, peygamberler ve meleklerle hürmet etmeye, yedinci olarak, mutlak adaletin sonucu olarak öldükten sonra dirilmeyi ve kıyameti ikrar etmeye ve son olarak da âhirete yönelip dünyayı tek yaşam gayesi edinmemeye davet ediyorum.” Burada zikredilen sekiz esas, İslam dinin temelini oluşturan, her insanın Müslüman olabilmesi için öncelikle idrak edip ardından tasdik ederek Müslüman olabileceği esaslardır. Râzi (ö. 606/1210), yaptığı açıklamalarla, “Bu esasların doğruluğunu idrak etmek, bir nebze akıl ve bir müddet tefekkür sonucunda külfetsizce gerçekleştirilebilen bir iştir” demektedir.⁹¹

Ayrıca Allah'ın (c.c) insana verdiği nimetler göz önünde bulundurulduğunda yasakların aslında çok az olduğunu farkına varılmaktadır. Nitekim Allah Teâlâ, “Nimetlerimi sayamazsınız” demektedir.⁹² Lakin yasaklara baktığımızda ise onları saymamız mümkün ve kolaydır. Allah Teâlâ, dini her yönüyle insan fitratına uygun ve kolay kılarak kullarına maddi ve manevi altından kalkamayacağı işleri yüklememiştir.⁹³

Rasulullah'ın (s.a.v) davet ettiği hususların bu bağlamda kolay anlaşılabilir olması zaruri olarak ona davet eden kimsenin de külfet çıkaran bir kimse olmadığını gösterir. Üstelik daha basit bir ifadeyle, kelime-i tevhid, bu esasların hepsini bünyesinde barındırır ve inanarak bu kelimeyi söyleyen kimse bütün bu esasları kabul etmiş sayılır.

⁹¹ Râzi, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 26: 416.

⁹² el-Bakara, 2/29; en-Nahl, 16/18.

⁹³ Karaman, v.dğr., *Kuran Yolu Meal ve Tefsiri*, 1: 454-456.

2.5. SADECE UYARMAKLA GÖREVLİ OLDUĞUNU BİLMEK

Hz. Peygamber (s.a.v) ve diğer tüm tebliğcilerin tebliğden öte bu konuda başka bir sorumlulukları yoktur. Yani görevleri, sadece ulaştırmak ve izah etmektir. Hidayet noktasında hiçbir etkileri bulunmamaktadır. Hidayet eden ancak Yüce Allah'tır. Bu husus Kur'an-ı Kerim'de açıkça zikredilmektedir.⁹⁴

Hz. Nûh'un (a.s.) kavmine karşı "Allah sizi azdırmayı irade ettikten sonra benim size nasihatimin bir faydası yoktur."⁹⁵ sözleri, peygamber olmasına rağmen kavminin hidayetinin kendi elinde olmadığını açık bir ifadesidir.

Bu sebeple tebliğci, görevini kimseyi istisna etmeden yerine getirir ve hidayet Allah Teâlâ tarafından -hikmetine binaen- dilediğine verildiğini bilir.⁹⁶ Zaten herkesin hidayete ulaşamayacağını Kur'an-ı Kerim bize bildirmektedir.⁹⁷ Hatta Kur'an'ı Kerim'de Hz. Peygamber, (s.a.v) kâfirlerin küfür üzere kalmasına üzülmekten nehyedilmektedir.⁹⁸ Normalde kâfirin küfrüne üzülmek kendisinden sevap kazanılan bir ibadet gibidir. Lakin Hz. Peygamber (s.a.v) insanlara karşı olan merhameti sebebiyle onlar hakkında aşırı üzüldüğü için Allah Teâlâ kendisini bu davranıştan nehyetmiştir.⁹⁹

Allah Teâlâ tüm insanlığı hidayet etmeye kadirdir. Ama ilâhî hikmet gereği hidayeti bir kısma ihsan etmiştir. Dilediklerini sapkınlığa düşürür, dilediğini de sıratı müstakime ulaştırır. Dolayısıyla hidayet, tebliğcinin elinde değildir. Fakat Mu'tezile uleması burada farklı bir görüş ortaya koymuştur. Nahl suresinin doksan üçüncü âyetindeki hidayet ve dalaletten kastın zorlama olduğunu söyleyip şöyle mana vermişlerdir: "Allah eğer onları imana veya küfre zorlamayı dilemiş olsaydı, buna kadir olurdu." Binaenaleyh Allah Teâlâ'nın mükellefiyeti ortadan kaldıracığı için zorlamayı tercih etmediğini ve bu hususu kullarının iradesine bıraktığını söylerler. Yani Mu'tezile, bu açıklamaları ile Ehl-i sünnetten farklı olarak hidayete ermeyi

⁹⁴ el-Bakara, 2/272; Hûd, 11/34.

⁹⁵ Hûd 11/34.

⁹⁶ Hüseyin Haşimoğlu, *İslâm'da Da'vet ve Da'vetçi* (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2012), 110-111.

⁹⁷ en-Nahl, 16/93.

⁹⁸ el-Fâtır, 35/8.

⁹⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 4: 285.

kulların fiillerine ve tebliğcinin çabasına bağlı olabileceğini kabul etmiş olur.¹⁰⁰ Hâlbuki bunun aksini ifade eden birçok nas mevcuttur. Bir tanesi, Kehf suresinin on yedinci âyetidir. “Allah kime hidayet ederse işte o doğruyu bulmuştur kimi de hidayetten mahrum ederse artık onu doğruya yöneltecek bir rehber bulamazsın.” Bu ve benzeri âyet-i kerimeler tebliğcinin sadece uymakla görevli olduğunu, Allah Teâlâ'nın hidayeti kendisinin vereceğini açıkça ifade ederek tebliğcinin görevini tevekkül içinde yerine getirmesini ve işlerin sonucunu Allah'a (c.c) bağlamasının doğru olan davranış olduğunu gösterir. Sonra da muhatabına hidayete ermesi için ancak dua edebilir.

Bu şekilde tebliğci, olumsuz sonuçları kendinden bilmeyeceği için daha rahat bir şekilde ve umutsuzluğa mahal vermeden görevine devam etmiş olacaktır.¹⁰¹

Konudan sapmamak için burada detaylarına giremeyeceğimiz Hidayet ve ihtidâ kavramlarının muhakkak, ayrıca incelenmesinin gerekliliği kanaatindeyiz.¹⁰²

¹⁰⁰ Râzî, *et-Tefsîrû 'l-kebîr*, 19: 85.

¹⁰¹ Haşimoğlu, *İslâm'da Da'vet ve Da'vetçi*, 111.

¹⁰² “Hidâyetin benimsemesine vesile olan âmillerin başında kişinin iradesi ve kararlılığı gelmektedir. Bunlardan başka ilâhî hidâyet, vahye ve peygambere bağlılık da gerçeği görüp benimseme vesileleri arasında zikredilmiştir. Söz konusu âyetler, hidâyetin zıddı olan dalâlete düşmenin sebeplerine de işaret etmekte ve bunlar arasında ilâhî lütuftan mahrum kalma, şahsî tutum, ataların dinine ve geleneklere körü körüne bağlılık, gaflet, nifak, şeytanın tahrikleri ve Allah'a kavuşma günü olan âhireti düşünmeme faktörlerine dikkat çekilmektedir”

“Râgıb el-İsfahânî hidâyeti “lütüfla klavuzluk etme”, yani ilk bakışta farkedilmeyen yollarla bütün yaratıklara ve özellikle ilâhî emirlere muhatap olan insana yol gösterme şeklinde tanımlamış ve Kur'an'da yer alan bütün hidâyet kavramlarını içinde buldukları âyetlerin genel kompozisyonu çerçevesinde gruplandırmıştır. Buna göre Allah'ın insanlara olan hidâyeti dört merhaleden oluşur: 1. Her mükellefe lutfettiği akıl ve idrak yetenekleriyle hayatını sürdürmeyi sağlayan zaruri bilgiler. 2. Vahiy ve peygamberler yoluyla yaptığı davet. 3. Hidâyeti benimseyenlere lutfettiği tevfiik. 4. Hak kazananları âhirette cennetle mükâfatlandırma. Bu hidâyet türleri buradaki tertibe göre birbirine bağlı olup bir sonraki hidâyetin gerçekleşmesi için bir öncekinin meydana gelmesi şarttır. Bunun yanında, birinci merhaledeki hidâyet gerçekleştiği halde ikincisi ve ona bağlı olarak diğerleri gerçekleşmeyebilir. İnsana nisbet edilen hidâyet, sadece ikinci merhaleden yer alan “çağrıda bulunmak ve tanıtmak”tan ibaret olup hiç kimsenin diğer hidâyet türlerini meydana getirmeye gücü yetmez. Bu dörtlü sistemde ikinci merhaleden zikredilen hidâyeti benimsemeyen kimseye Allah'ın müteakip hidâyetleri vermediğini söyleyen İsfahânî'ye göre Kur'an-ı Kerim'de zâlimlerden ve kâfirlerden menedildiği belirtilen hidâyetlerden maksat tevfiik-i ilâhîden ibaret bulunan üçüncü merhaledeki hidâyettir. Yine Hz. Peygamber'den ve insanlardan nefyedilip güç yetiremeyecekleri haber verilen hidâyetler de ikinci merhaleden zikredilen çağrıda bulunma ve yol gösterme dışında kalan hidâyetlerdir. İsfahânî, bu gruplandırma ve kurallaştırma işlemlerinin örneklerini Kur'an'da göstermiştir.

Yusuf Şevki Yavuz, “Hidayet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17: 474.

2.6. RIZIK ENDİŞESİ TAŞIMAMAK

Rızık, Allah'ın (c.c) canlılara hayatlarını sürdürebilmek için verdiği maddi manevi her şeye denir.¹⁰³

İnsanlar dünyada emelleri ve endişelerine dayalı bir imtihan içinde oldukları gerçektir. Rızık endişesi de bunlardan bir tanesidir. Allah Teâlâ özelde peygamberlerine, genelde bütün tebliğcilere ve müminlere rızık konusunda endişe etmemeleri gerektiğini bildirir. Üstelik rızıkları kendisinin verdiğini belirterek tebliğcilerin bütün gayretlerini sorumluluklarına ve âhîret işlerine yöneltmelerinin gerekliliğine dikkat çeker.¹⁰⁴

Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'e (s.a.v) hitaben "kendisinden rızık istemediğini bilakis bizzat kendisinin onu rızıklandırdığını"¹⁰⁵ ifade ederek kendilerine tevdi edilen vazifeden, rızık endişesinin alıkoyması ile geri kalmamaları gerektiğine dikkat çekmiştir.¹⁰⁶

Bunların ötesinde Allah Teâlâ ayrıca peygamberine, -imtihan etmek için- dünya nimetlerinden bolca verdiği kişilerin durumlarına da özenmemesini emretmektedir.¹⁰⁷ Çünkü dünya Allah Teâlâ'nın nimetlerini tamamladığı yer değil, kalıcı nimetlerine ulaşmak için imtihan sahası kıldığı yerdir. Buna göre, Rabbine kulluk ve hizmet amacıyla yaratılan insan dünyayı hedef haline getirmekle Rabbinden uzaklaşmış olur. İslam uleması, dünyayı amaç haline getirmiş kimselerin insanlarla çekişme halinde olacağı ve aralarında çıkacak düşmanlıkla müptela olacaklarını, dolayısıyla onlara şefkat ile yaklaşamayacaklarını bildirmektedirler.¹⁰⁸

Sonuç olarak tebliğ, muhataplarına karşı şefkatli ve merhametli davranmayı gerektirdiği için rızık konusunda endişelerinden kurtulamayan kimselerin bu görevi hakkı ile ifa edemeyecekleri aşikâr olmaktadır.

¹⁰³ Bekir Topaloğlu - İlyas Çelebi, "Rızık", *Kelâm Terimleri Sözlüğü* (Ankara: İsam Yay. 2015), 264.

¹⁰⁴ Ebu'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed en-Neseî, *Tefsiru'n-neseî (Medariku't-Tenzil)* (Beyrut: Dâru'l-kelîmu't-tayyip, 1419/1998), 2: 391.

¹⁰⁵ Tâhâ, 20/132.

¹⁰⁶ İsmail Hakkı Bursevî, *Ruhu'l-beyân*, thk. Abdüllatif Hasan Abdurrahman (Lübnan: DKI, 2009), 5: 453.

¹⁰⁷ Tâhâ, 20/131.

¹⁰⁸ Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 8: 312.

2.7. SÖYLEDİĞİNDEN EMİN OLMAK (İLİM SAHİBİ OLMAK)

Tebliğ eden kimse hangi durumla karşılaşarsa karşılaşsın küfür ehlinin tarafına gönlünün kayması kati suretle yasaklanmış olduğu gibi söylediği sözlerden de kuşku duyması men edilmiştir. “Allah Teâlâ Hz. Peygamber’i (s.a.v) bu hususta uyarılmış ve bu konuda dikkatli olması gerektiğini âyet-i kerimede vurgulamıştır.¹⁰⁹

Mütekaddim tefsirlerde, müşriklerin Hz. Peygamber’i (s.a.v) kendi saflarına çekmeleri ile alakalı birçok görüş zikredilmektedir. Gerçekten Hz. Peygamber’in (s.a.v) müşrikleri İslam’a ısındırmak ve Müslümanlar için güven ortamı tesis etmek adına putperest Mekkelilerin bazı önerilerini olumlu karşıladığı görülmektedir. Onlara karşı daha yumuşak bir üslup kullanmış, liderlerine meclislerde yer vermiş ve onların gönüllerini kazanmaya çalışmıştır. Ancak bunların hepsi İslam’ı yaymaya yarayacak ve Müslümanlara zararı dokunmayacak güzel davranışlardır. İşte âyette Rasulullah’ın (s.a.v) bu durumlarda dikkatli davranması gerektiğine işaret edilmektedir.¹¹⁰

Allah Resulü’nün (s.a.v) örneğinde görüldüğü gibi tebliğ eden kimse, zorluklar karşısında gayrimeşruya meyletmekle değil, sabırla ve ibadetle emrolunmaktadır. Nitekim Allah Teâlâ Hz. Peygamber’e, (s.a.v) “davetine devam etmesini, dosdoğru olmasını, onların heva ve heveslerine uymayarak kendisinin Allah’ın (c.c) indirdiği her kitaba inandığını, aralarında adaleti gerçekleştirmekle emrolunduğunu ve herkesin yaptıklarının kendi lehine veya aleyhine olduğunu” insanlara bildirmesini emretmektedir.¹¹¹

Bütün bu hususlardan anlaşılacağı üzere, tebliğ eden kimse -her şart ve durumda- söylediklerinin hak olduğundan asla kuşku duymamalıdır. Bu husus, peygamberler hakkında -Allah Teâlâ tarafından hatadan ve sapmadan masum oldukları için- kararlı olmayı,¹¹² muhatapların gönlünü kazanmak ve İslam’a ısındırmak adına

¹⁰⁹ “Ve onlar az kalsın sana vahyettiğimiz şeyden başkasını bize iftira edesin diye seni fitneye düşüreceklerdi. O zaman seni elbette dost edineceklerdi. Eğer seni sebatkâr kılmasaydık, gerçekten, nerdeyse onlara birazcık meyledecektin. O zaman, hiç şüphesiz sana hayatın ve ölümün sıkıntılarını kat kat tattırırdık; sonra bize karşı kendin için bir yardımcı da bulamazdın.”(el-İsra 17/73-75; Yunus, 10/94).

¹¹⁰ Karaman, v.dğr., *Kuran Yolu Meal ve Tefsiri*, 3: 507.

¹¹¹ eş-Şûrâ, 26/15.

¹¹² Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 17, 129.

dinen uygun olmayan tavizlere müsaade etmemeyi gerektirir. Zaten peygamberlere ilim, direkt Allah Teâlâ tarafından öğretildiği için onlar bildikleri şeyler hakkında şüpheye düşmezler.¹¹³ Ancak peygamber olmayan tebliğcilerin söylediklerinden emin olması, ilgilendiği tebliğ konularının delillerini bilmesiyle mümkündür. Aksi takdirde peygamber olmayan tebliğciler için bu durum tehlike arz edebilir. Zira onlar hatadan masum değillerdir. Ayrıca tebliğ edilen gayrimüslimlerin içinden söz sanatları ile kendisini etkileyebilecek, ona doğru bildikleri esaslarda şüphe ve kuşku zerk edebilecek insanlar çıkabilir. Şayet böyle bir kuşkuya yer verilirse bu durum, hak olmayan yollara temayülü doğurabilir. Bu da yukarıda zikredilen âyetlerde kati suretle yasaklanmıştır. Dolayısı ile tebliğ eden kimse dinen hak olan her şeyden emin olmalı ve batılın hiçbir türüne müsamaha göstermemelidir.

2.8. MUHATABI ZORLAMAMAK

Bu konu, üzerinde tartışmaların ve eleştirilerin hiç eksik olmadığı bir konudur. “Gönderilen peygamber yahut ona iman etmiş bir tebliğci İslam dininin tebliği hususunda muhatabın iradesine ne kadar müdahil olabilir? Yahut müdahil olabilir mi?” bu konuda “ehli kitap olan ve olmayanların farkı var mıdır?” şeklinde tartışmalar olagelmiştir.¹¹⁴

Aslında İslam şeriatı bu konuda kesin hükmünü net bir şekilde ortaya koymaktadır.¹¹⁵ Nitekim dinde zorlama olmadığını ifade eden âyet,¹¹⁶ tebliğde muhatap alınan kişinin İslam dinini seçmesi için zorlanamayacağını açıkça ifade etmektedir. Ayrıca “kolaylaştırmayı ve müjdelemeyi tavsiye edip güçleştirmeyi ve nefret ettirmeyi nehyeden”¹¹⁷ hadis de bunu desteklemektedir. Bir gayrimüslimin İslam dinine zorla sokulmasının caiz olmaması¹¹⁸ bir yana, bu imanın geçersiz olacağı

¹¹³ Râzî, *et-Tefsîrû 'l-kebîr*, 17: 129; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi 'l-Kur'ân*, 4: 103.

¹¹⁴ Nâsirüddîn Ebû Saîd Ebû Muhammed Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzavî, *Envaru't Tenzil ve esraru't-te'vil*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Maraşlı, 1. Baskı (Lübnan, Dâr-u ihya-i't turas, 1997), 1: 154; Râzî, *et-Tefsîrû 'l-kebîr*, 7: 15.

¹¹⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr-u İbn Kesîr (Tefsîru 'l-Kur'ani 'l-A'zîm)*, 1: 256.

¹¹⁶ el-Bakara, 2/256.

¹¹⁷ Buhârî, “Kitabu'l-İlim”, 11.

¹¹⁸ (Resûlüm!) Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzündekilerin hepsi elbette iman ederlerdi. O halde sen, inanmaları için insanları zorlayacak mısın? (Yûnus 10/99).

da aşikârdır. Nitekim Hz. Peygamber de (s.a.v) kendisinin insanlar üzerinde bir zorba, zorlayıcı olmadığını, sadece doğruyu tebliğ eden kolaylaştırıcı bir kimse olduğunu belirtmektedir.¹¹⁹

Her halükarda tebliğcinin muhatabını zorlamaması gerektiğini rahatlıkla anlıyoruz. Çünkü insanları bir işe zorlamak ekseriyetle ters tepkilere sebebiyet vermektedir. Bu durum, tebliğe muhatap olan kişinin tebliğe hakiki manada icabet etmeyeceği gibi hak yoldan soğumasına bile sebep olabilir. Bu deliller, zikredilen ayet ve hadisler ışığında tebliğcinin muhatabı zorlamaması gerektiğini net bir şekilde ortaya koymaktadır.

2.9. TEBLİĞDE EZİYETLERE KATLANMAK

İlk insandan günümüze Allah (c.c) yolunun temsilcisi olmak hep çileli ve imtihanlı olmuştur.¹²⁰ İnsan, dünya hayatında hep neşeli olmadığı gibi hep hüzünlü de olmaz. Herkesin hedef edindiği gayesine ulaşma yolunda birtakım engelleri ve çıkmazları bulunur. Yüce Allah'ın emrini insanlığa tebliğ etmek en şerefli vazife olduğuna göre bu uğurdaki zorluklar ve onlara göğüs gerebilmek de kendisine katlanılanların en kıymetlisi olarak değerlendirilir. Nitekim Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'e (s.a.v) kendisine bu yolda gelecek sıkıntılara, savaş izni yahut zafer gelene kadar sabretmesi gerektiğini bildirmektedir.¹²¹ Bu sahada bütün peygamberler kendilerinden istenilen tavrı en güzel şekli ile ortaya koydukları, Kur'an'da geçen peygamber kıssalarında ve Hz. Peygamber'e (s.a.v) örnek gösterilen geçmişlerin haberlerinde gözler önüne serilmektedir. Nitekim İbrâhim (a.s) davetini tebliğ ettiği kavmi tarafından ateşe atıldığında Rabbine sığınmış, yılgınlık göstermemiştir. Ve Rabbi onu, azgınlardan şiddetinden koruyup selamete çıkarmış, ardından da büyük nimetler ile taltif edip feraha kavuşturmuştur.¹²² Bu konuda bir örnek de Hz. Nûh'tur.

¹¹⁹ Müslim, "Talak", 4.

¹²⁰ el-Bakara, 2/214.

¹²¹ Bursevî, *Ruhu-l beyân*, 4: 95.

¹²² el-Enbiya, 21/69.

O'nun da, kavmi tarafından dövüldüğü, büyük hakaretler ve eziyetler gördüğü halde (bunlara aldırmadan) gece gündüz tebliğine devam ettiği bildirilmektedir.¹²³

“Ülül-azm (azimli) peygamberlerin sabrettiği gibi sen de sabırlı ol!”¹²⁴ emri, peygamberlik halkasının sonu olan Hz. Peygamber'in de (s.a.v) tebliğ sürecinin kendisine yapılan eziyetlere tahammül ile hedefine ulaşacağını göstermektedir.

2.10. İNZAR EDEREK TEBLİĞ ETMEK

Allah Teâlâ tebliğ ile muhatap kıldığı insanı hem müjdeleyerek hem de korkutarak bu büyük sorumluluğa dikkatini çekmektedir. Fahreddin Râzî, (ö. 606/1210) müjdeleyici tebliğ yöntemine nazaran, inzâr yönteminin daha etkileyici olduğunu belirtmektedir.¹²⁵ İnsanoğlunun âhiret gününde Rabbine karşı savunacağı hiçbir mazereti kalmasın diye Allah Teâlâ peygamberlerini hem müjdeleyici hem de uyarıcı olarak gönderdiğini belirtmektedir.¹²⁶ Mekke döneminde nazil olan birçok âyet bu kabildendir. Allah Teâlâ, Mekkî âyetlerde kıyamet günü ve içinde barındırdığı zorlukları tasvir ederek kâfir ve zalim kimseler için hiçbir yardımcının bulunmayacağını hatırlatır.¹²⁷ Yine Kur'an'da, başka bir inzâr türü olarak, geçmiş ümmetlerden Âd ve Semûd kavimlerinin başlarına gelen ibretlik olaylar (helak) hatırlatılıp “Aynı hatalar aynı cezalarla karşılık bulur!” şeklinde inzâr bağlamında birçok örnek bulunmaktadır.¹²⁸

İnsanların yapısı gereği akıllarına ve duygularına hitap ederken dikkatlerini istenilen noktaya çekebilmek için tebliğci önce Allah'ın (c.c) emirlerini, ardından da onu açıklayan vaaz türü hakikatleri söyler. Muhataplarından bu hakikatleri kabul etmesini öğüt verme yoluyla sağlamaya çalışır. Bundan sonra, Allah (c.c) tarafından vaat edilen ve hoşlanılmayan şeylerin başa geleceğini uyarmak kalır. Bu sonuncu

¹²³ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 9: 43.

¹²⁴ el-Ahkâf, 46/35.

¹²⁵ Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 2: 286.

¹²⁶ en-Nisâ, 4/165.

¹²⁷ el-Mümin, 40/18.

¹²⁸ Fussilet, 41/13.

uygulamaya inzâr denilir. Aynı zamanda bu sıralama tebliğci için tutulması gereken bir öğüt ve tebliğ yöntemidir.¹²⁹

2.11. GÜZEL AHLAKLI VE NEZAKETLİ OLMAK

Güzel ahlak, Müslüman olsun gayrimüslim olsun herkesin hoşnut olduğu bir haslettir. Sahibini halk nezdinde saygınlıştırır. İnsandaki güzel ahlak, akla ve erdeme işarettir. Bu haslete sahip kimseler boş konuşmadıkları için sözleri dinlenir ve itibar görür.¹³⁰ Nitekim Kur'an-ı Kerim'de genelde bütün insanlara olduğu gibi, özellikle Hz. Peygamber'e (s.a.v) de bu konuda uyarılar bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi, Hz. Peygamber'in (s.a.v) yaptığı iyilikleri çok görerek başa kakmamasının kendisine tavsiye edilmesidir.¹³¹

Ayet-i kerimede bildirilen haslet ve güzel ahlak çerçevesi dışı davranışlar tebliğ usulüne uygun değildir. Çünkü tebliğci, tebliğ ettiği kimselerin nezdinde hak dinin yaşanmakta olan halidir. Yani tebliğ ettiği dini temsil etmektedir.

Bu âyet-i kerime iki şekilde açıklanabilir:

1. "Vazifen gereği yaptığın güzel işleri ve nasihatleri çok görerek ümmetine minnette bulunma."

2. "Yaptığın güzel davranışlar karşısında insanlardan daha büyüğünü ve iyisini bekleme."¹³²

Zikrettiğimiz iki âyette de Allah Teâlâ, Resulüne ahlakının güzelliğine dikkat etmesi bağlamında tavsiyelerde bulunmaktadır.

Güzel ahlaklı olmak tebliğin etkili ve kalıcı olması için önem arz etmektedir. Güzel hitap etmek de güzel ahlak kapsamında değerlendirilebilir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v) İslam'ı seçen muhataplarına (sahabe efendilerimize) yumuşak ve gayet nezaketli davranışlar sergilemiştir. Bu basîretli davranışlar, onların kalbinde

¹²⁹ Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 20: 288; 25: 173.

¹³⁰ Karaman, v.dğr., *Kuran Yolu Meal ve Tefsiri*, 3: 482.

¹³¹ el-Müddessir, 74/6; Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 30: 700.

¹³² Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 30: 700.

İslam inancının yerleşmesini sağlamıştır. Kur'an'da belirtildiği üzere, Hz. Peygamber şayet katı kalpli ve sert davranışlı kaba bir kimse olsaydı arkadaşları etrafından dağılıp giderlerdi.¹³³ Sonuçta yalnız bir başına kalır birlik ve güç oluşturamazlardı.

Bu âyet-i kerime'de, Hz. Peygamber'in (s.a.v) tebliğine muhatap olup İslam'ı seçmiş kimselere, güzel, nezaketli ve etkileyici davrandığından bahsedilir ve bunun olumlu sonucuna işaret edilir. Sonrasında ise bu güzel davranışın ihmalinin ne gibi kötü sonuçlar doğuracağına dikkat çekilmektedir. Nitekim Firavun'a tebliğ etmek üzere görevlendirilen Hz. Mûsâ ve Hz. Hârûn'a "Ona söyleyeceklerinizi yumuşak bir üslûpla söyleyin, ola ki aklını başına toplar veya içine bir korku düşer."¹³⁴ verilen bu talimat, yumuşak ve güzel üslubun önemine dikkat çekmektedir. Zikredilen âyetlerde, tatlı sözler ve nezaketli davranışlarla insanlara yaklaşmanın ve hitap etmenin, tebliğe muhatap olanların kalplerini hak dine ısındırdığı gibi ayrıca hak dini seçenlerin imanda sebat etmeleri için de gerekli bir davranış olduğuna işaret edilmektedir.¹³⁵

Güzel ahlak, aslında insanlara ve topluma faydalı olmaktır. Güzel ahlakın zuhur ettiği noktalardan birisi de insanlara acımak ve onlar için en güzel olanı istemektir.¹³⁶ Bu konuda da Hz. Peygamber (s.a.v) insanlığın en üst mertebesinde bir olgunluğa sahiptir. Allah'ın (c.c) övgüsüne mazhar olmuş ve ümmetine de en güzel örnekliliği sergilediği Kur'an'da mükerrer olarak beyan edilmiştir.¹³⁷

Yine Hz. Peygamber'e (s.a.v) Allah Teâlâ tarafından ihtiyaçları sebebiyle kendine müracaat edenleri kat'i surette boş çevirmeyip hayır dua etmesi tavsiye edilmektedir. Çünkü Hz. Peygamber'in (s.a.v) duası makbul olması hasebiyle fayda bakımından diğer yardımlardan daha üst seviyede bir iyilik olarak telakki edilmektedir. İsrâ suresinin yirmi sekizinci âyetinde bu durum şöyle belirtilmektedir:

"Ve eğer Rabbinden umduğun bir rahmeti aramak için onlardan (o kendilerine yardım edilecek kimselerden) yüz çevirecek isen o halde onlara bir yumuşak söz söyle." Ömer Nasuhi Bilmen (ö. 1971) bu âyeti şu şekilde tefsir eder: "(Ve eğer) Ey Yüce Peygamber! (Rabbinden umduğun bir rahmeti) fakirlere dağıtacağın bir rızkı

¹³³ Âl-i İmrân, 3/159.

¹³⁴ Tâhâ, 20/44.

¹³⁵ Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 20: 355; Bursevî, *Ruhu'l beyân*, 2: 120.

¹³⁶ Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 9: 406.

¹³⁷ et-Tevbe, 9/128.

(aramak için onlardan) o fakirlerden, o kendilerinde yardım edilecek kimselerden (yüz çevirecek isen) onlardan utanarak kendilerine görünmek istemeyecek bir halde isen (onlara bir yumuşak söz söyle.) güzelce vaatle bulun, kendilerine rızık verilmesi için dua et, bu suretle onların kalplerinin ferahlanmasına ümitlerinin artmasına yardım etmiş olursun.”¹³⁸

İşte tebliğci, bu örnekte olduğu gibi güzel ahlakın sınırlarını imkânı dâhilinde zorlamalıdır. Elinden gelen çabanın tükendiğini zannettiğinde de o konuda duaya sarılmalıdır.

Tebliğin kendisi bizzat güzel ahlak nesnesidir. Bu sebeple Allah Teâlâ salih amel işleyip Müslüman olduğunu ikrar eden ve kendisinde tebliğ vasfı bulunan kimseleri “en güzel sözlü kimseler” olarak nitelemektedir.¹³⁹

Bu vasıflar Allah Resulü’nün nitelikleri olmakla birlikte tebliğ görevinde bulunan Müslümanların da sahip olması gereken nitelikler olarak da kabul edilir. Dolayısı ile bu âyet-i kerime, tebliğ hususunda bir ölçü niteliği taşımaktadır. Yani âyetin, salih amel işleyen ve Müslümanlığını ikrar eden kimseyi övmesi, aslında tebliğcinin o vasıflara bürünmesi gerektiğinin açık bir işaretidir.¹⁴⁰

Ayrıca, âyetteki “Salih amel işleyen” ifadesi, “güzel ameller işleyen ve güzel ahlakıyla örnek teşkil eden” şeklinde de tefsir edilmektedir. Yani âyet-i kerime, tebliğcinin güzel ahlaklı olması gerektiğine sarahaten olmasa da zımmen işaret etmektedir. Zira güzel ahlak, salih amel kapsamında ilk sırada zikredilebilecek öneme sahiptir. Nitekim “Güzel ahlak ve takva gibi müminin cennete girmesine vesile olan başka bir şey yoktur”¹⁴¹ hadisi ve yine “İmanı en olgun olanınız ahlakı en güzel olanınızdır.”¹⁴² hadisi şerifleri, bu manayı açıkça desteklemektedir.

Tebliğci, muhatapları tarafından her zaman hoşgörü ve nezaketle karşılanmayabilir. Batıl inancında inatçı kimseler tebliğci ile alay edebilir, onun itibarını ve saygınlığını türlü kötülüklerle zedelemeye çalışabilir. Bunun en nahoş örneklerini siyerde birçok noktada görmekteyiz. Allah Teâlâ bu tip durumlarda Hz.

¹³⁸ el-İsrâ 17/28; Ömer Nasuhî Bilmen, *Kur'an'ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri* (İstanbul: Nesa, ts.), 4: 1867.

¹³⁹ Fussilet, 41/33.

¹⁴⁰ İbn Kesîr, *Tefsir-u İbn Kesîr (Tefsiru'l-Kur'ani'l-A'zîm)*, 7: 179.

¹⁴¹ Tirmizî, “Ebvabü'r-reda”, 11.

¹⁴² Ebû Dâvûd, “Kitabü's-sünneh” 16.

Peygamber'e (s.a.v) şöyle davranmayı tavsiye etmektedir: "İyilikle kötülük bir olmaz. Kötülüğü en güzel bir şekilde sav. Bir de bakarsın ki aranızda düşmanlık bulunan kimse sanki sıcak bir dost oluvermiştir. Bu güzel davranışa ancak sabredenler kavuşturulur. Buna ancak (hayırdan ve olgunluktan) büyük payı olanlar kavuşturulur."¹⁴³

Ayet-i kerime, Hz. Peygamber'in tebliği karşısında müşriklerden gördüğü ahlaksızca, cahilce ve kabaca muamelelere sabredip bu çirkin davranışlar karşısında onlara güzel muamelede bulunmasını tavsiye etmektedir. Bu bağlamda âyet-i kerime tebliğ ile doğrudan ilişkilidir ve tebliğciye önemli bir ilke sunmaktadır. Kötülüğe iyilikle karşılık vermek ifadesiyle muhatapların verdiği kötü tepkilere aldırış etmeden onların küçümseyici aşağılayıcı tutumlarına karşı intikam duygusuna kapılmadan yapılacak tebliğ kast edilmektedir. Kalplerin yumuşamasına vesile olacak böyle bir tutum, şüphesiz ki muhatapları hak dinin mükemmelliği karşısında hayrete düşüren bir güzel ahlak numunesidir. Bu davranış, tebliğde o kadar etkilidir ki âyet-i kerimede belirtildiği gibi kötü muamelesine karşın azarlanma, sövme gibi davranışlar bulamayanlar neticede "sıcak bir dost oluverirler" denmiştir.¹⁴⁴

Sonuç olarak, Kur'an âyetlerinde ve Hz. Peygamber'in (s.a.v) siyerinde gördüğümüz örneklerden yola çıkarak şunları söyleyebiliriz: Tebliğci, ister kötü muamele ile karşılansın isterse güzellikle karşılansın muhataplarının kalbini celbetmek için hem de tebliğ sonrası İslam'ı seçenlerin dinde sebat etmesine yardımcı olmak için kati surette güzel ahlaktan ödün vermemelidir. Rabbinin rızası için güzel ahlaklı, mütevazı ve sevgiyle davranmakta kendisi için büyük hayırlar olduğunu unutmamalıdır.

2.12. MÜJDELEYİCİ OLMAK

İnsanoğlu, bir işi yapmak için bir sebebe ihtiyaç duyar. Bu sebep bazen o işi yaptığında kazanacağı faydadır. Ya da yapmadığı halde yaşayacağı sıkıntılı durumdur.

¹⁴³ Fussilet 41/34-35.

¹⁴⁴ Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 27: 564-565.

Tebliğci, muhatap aldığı insanlardan hak dine iman etmelerini ya da muhatapları iman ehli ise dinde sebat etmelerini ve dini prensipleri yerine getirmelerini istemektedir. Bu hususta dini, onlara sevdirmek, akıllarına uygun hale getirmek için gerekli delilleri saydıktan sonra onları bu konuda rağbet sahibi (istekli) kılmak için Kur'an'da zikredilen müjdeli vaatleri de kendilerine bildirmesi gerekir. Daha sonra, şayet hak dini kabul etmezlerse bu sefer başlarına gelecek azaplardan haber vererek onlara buldukları durumun vahametini kavratmaya çalışır. Nitekim Kur'an, bu konuda çokça örnek sunmaktadır. Allah Teâlâ diğer ümmetlere uyarıcı ve müjdeleyici peygamberler gönderdiği gibi, Hz. Peygamber'i de bu ümmete uyarıcı ve müjdeleyici olarak gönderdiğini Kur'an-ı Kerim'de defaatle beyan etmektedir.¹⁴⁵

İnsanlar Yüce Allah'ın nimetlerinin her türlüsüne muhtaç olarak yaratılmıştır. Hangi konum ve imkâna sahip olurlarsa da muhakkak bir çeşit ihtiyaç ve eksiklik hissederler. Bu şekilde mülkün esas sahibini hatırlatacak bir imkânı elde etmiş olurlar. Bu durum, dünya nimetlerinin dahi ne kadar değerli olduğunu gösterir.¹⁴⁶ Âhiret nimetleri ise dünya nimetleri ile kıyaslanamayacak derecede güzelliğe sahip ve sonsuz nimetler olarak nitelendirilir.¹⁴⁷ O kadar ki bunu ifade edebilmek için şöyle söylenme ihtiyacı hissedilmiştir: “Dünyadaki nimetlerle âhiret nimetleri arasında isim benzerliğinden başka yakınlık bulunmaz.”¹⁴⁸ Allah Teâlâ'nın Kur'an-ı Kerim'de âhiret nimetlerinin dünya aklıyla hayal edilemeyecek bir güzellikte olduğunu belirtmesi,¹⁴⁹ ayrıca bu nimetlere ulaşmak için yarışmayı teşvik etmesi de¹⁵⁰ âhiret nimetlerinin yüceliğini anlatmaktadır.¹⁵¹

Kur'an'da geçen müjdeli vaatleri incelediğimizde, bu konuda öncelikle Allah Teâlâ her şeyin hakikatini açıklayan kitabını insanlığa rahmet olarak gönderdiğini bildirip, ona inanlar için bu kitabın kendisini bir müjde olarak nitelediği görürüz.¹⁵²

¹⁴⁵ el-Fatır, 35/24; el-Ahzâb, 33/45-46.

¹⁴⁶ Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 1:193.

¹⁴⁷ eş-Şûrâ, 42/36; el-Kasas, 28/60; Müslim, “el-Cennet-u ve sıfat-u na'imihâ ve ehlihâ” (Bab no yok, konu girişi)

¹⁴⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr-u İbn Kesîr (Tefsîru'l-Kur'ani'l-A'zîm)*, 1: 224.

¹⁴⁹ es-Secde, 32/17.

¹⁵⁰ el-Mutaffifîn, 83/22-26; el-Hadîd, 57/21.

¹⁵¹ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 6: 110; Müslim, “el-Cennet-u ve sıfat-u na'imihâ ve ehlihâ” (Bab no yok, konu girişi); Buhârî, “Bed'il-halk”, 8.

¹⁵² en-Nahl, 16/89; en-Neml, 27/1-2; Meryem, 19/97.

Müjde, Kur'an'da birçok yerde zikredilmekle birlikte 4 yerde, içeriği açıklanmadan "müminleri müjdele" şeklinde âyetlerin sonunda geçer.¹⁵³ Müfessirler, içeriğin açıklanmamasını müjdenin azameti ile yorumlamışlardır.¹⁵⁴

Ayrıca Kur'an'da bazı gurupların bazı vesilelerle birtakım konularda müjdelendiği de zikredilmektedir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

1- Onlar, sahte tanrılardan yüz çevirip Allah'a yönelen, Allah'ın kendilerini doğru yola hidayet ettiği akıllı kimseler ki onlar sözün doğrusuna kulak verip ona tabi olanlardır.¹⁵⁵

2- Onlar iman edip üstüne salih amel işleyenlerdir.¹⁵⁶

3- Yine onlar, iman edip takvasına dikkat edenlerdir. Bunlar hem dünya hayatında hem ahiret hayatında müjdelenmişlerdir.¹⁵⁷

4- Gönülden Allah'a teslim olmuş, Allah anıldığında kalpleri titreyen, musibet esnasında sabreden, namazlarını özenerek kılanlar ve aynı zamanda kendilerine verilen imkânlardan infak eden kimselerdir.¹⁵⁸

5- Onlar Kur'an'a tabi olup görmeden (gıyaben) Allah'tan korkanlardır. Onlar hem mağfîret hem de büyük bir ecir ile müjdelenenlerdir.¹⁵⁹

6- Yine onlar iman edip hicret eden ve Allah yolunda malları ve canları ile cihâd eden kimselerdir. Onlara Allah katından büyük bir ecir vaat edilmektedir. Allah Teâlâ onları rahmeti, rızası ve nimetleri sürekli olan cennetleri ile müjdelemektedir.¹⁶⁰

Görüldüğü üzere, Allah yolunda olmak, Allah'a gönülden teslim olmak ve Allah'ın sevdiği bir şekilde hayat yaşamak Allah katında dünya ve ahiret nimetleri ile müjdelenmektedir. İşte tebliğci insanın Allah'ın nimetlerine olan ihtiyacını ve bu nimetlerin celbediciliği yönünü tebliğinde kullanmalıdır. İnsanın güzele meyletme özelliğine hitap ederek bu saiki göz ardı etmemelidir.

¹⁵³ el-Bakara, 2/223; et-Tevbe, 9/112; Yûnus, 10/87; es-Saff, 61/13.

¹⁵⁴ Ebu's-Su'ûd Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-Amadî, *İrşâdü'l-ağli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*, (Beyrut: Dâr-u İhyai't-turas, ts.), 1: 180.

¹⁵⁵ ez-Zümer, 39/17,18.

¹⁵⁶ el-İsrâ, 17/9.

¹⁵⁷ Yûnus, 10/63-64.

¹⁵⁸ el-Hacc, 22/34-35.

¹⁵⁹ Yâsîn, 36/11.

¹⁶⁰ et-Tevbe, 9/10, 11.

2.13. BASÎRETLİ OLMAK

Basîret, Kur'an'da, “açık delil, ibret, Allah'ın âyetleri, nurları,” gibi anlamlarda kullanılmaktadır.¹⁶¹ Bu doğrultuda Basîret, hakla batılı birbirinden ayırt etmeye yarayan idrak gücü, marifet, feraset gibi anlamlara gelmektedir.¹⁶² Kimilerine göre, basîret, ilham yoluyla elde edilebildiği gibi, tecrübe ve öğrenme ile de kazanılabilir.¹⁶³

Basîret, İslam davetçisi için zaruri bir özelliktir. Zira basîret, insanı ileri görüşlü yapar. Onu taklitçi olmaktan kurtarır. Mutasavvıf müfessirler, “Allah Teâlâ tarafından kendisine basîret nimeti verilen kişilerin kalbinde şek ve şüphe bulunmayacağını” belirtmektedir.¹⁶⁴ Tebliğci için bu hususun gerekliliğine yedinci maddede değinmiştik.

Basîreti tebliğ bağlamında ele aldığımızda, “toplumun güncel, maddi ve manevi hallerine vâkıf olarak tebliğ etmek” şeklinde tanımlayabileceğimiz bu esasın - muhataba faydalı olabilme hususundaki- gerekliliği aşikârdır. Çünkü basiret sahibi bir tebliğci, yukarıda geçen tanımlardan da yola çıkarak muhatabının ilgisini uyandırabilecek hususları hissedip tebliğ yapabilen kimsedir. Örneğin İslam'ın temel ilkeleri dâhil ortaya koyduğu herhangi bir hakikati muhatabın içinde bulunduğu anlayış ve algılama seviyesini dikkate alarak ona yansıtabilmelidir.

Kur'an'da adı geçen peygamberlerin davetlerine baktığımızda muhakkak kendi dönemlerinde tevhid inancının tebliği yanında toplumlarının siyasî, ahlakî veya iktisadî tutumlarındaki ıslahat için de büyük çabalar harcadıkları görülmektedir. Örneğin Hz. Mûsâ'nın, döneminin büyük siyasi kargaşalarına karşı, Hz. Şuayb'ın

¹⁶¹ İsfahânî, “Bsr”, *el-Müfredat fi-garibi'l-Kur'an*, 127.

¹⁶² Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, *Me'âlimü't-Tenzîl (Tefsir-u Begavî)*, thk. Abdürrezzak el-Mehdi (Beyrut: Dâr-u İhyai't-turas, 1420/1999), 2: 263, 518.

¹⁶³ Süleyman Uludağ, “Basîret”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5: 103; Karagöz v.dğr, “Basîret”, 55.

¹⁶⁴ İbn Acibe, *el-Bahru'l-medîd*, 3: 312.

iktisadi olayların ıslahına yönelik ve Hz. Lût'un döneminde ayyuka çıkan ahlaki sapıklığa karşı mücadelelerinin örnekleri bu konuda Kur'an kıssalarından bazılarıdır.

Tebliğcinin basiret sahibi olması, neyi nasıl tebliğ edeceğini ayırıştırabilme hem konuya ve hem de muhataba göre davranabilme yeteneğini de ön plana çıkarmaktadır. Bu manada, basireti "Hikmetle İslam'a davet" olarak da yorumlayabiliriz.¹⁶⁵ Zaten bazı müfessirler de tebliğin, hikmet ehli bir kimse tarafından yapıldığında kitleler üzerinde etkili olacağını belirtmektedirler.¹⁶⁶

Hz. Peygamber, (s.a.v) İslam'ı tebliğ ederken basîretin gerektirdiği şekilde davranmıştır. Gelişigüzel tekdüze bir davet yapmamıştır. Karşısındaki kişileri ve grupları iyi tanımış, onların zayıf yönlerini ve önemsedikleri adetlerini bilerek onlara en uygun tavrı takınmıştır. Bu durum, Hz. Peygamber'in (s.a.v) ashabını irşâdında ve insanlığı İslam'a davetinde görülebilmektedir. Nitekim sahabeden kendisine en faziletli ameli soran bir kişiye farklı, diğer bir kişiye farklı cevap vermesi, aynı bunun gibi nasihat isteyen kimselere de -yapılarına göre- farklı tavsiyelerde bulunması bunun bir örneğidir.¹⁶⁷ Sahabenin (r.a) "Hz. Peygamber (s.a.v) bize bıkkınlık verir endişesi ile vaazlarını belli aralıklara yapar¹⁶⁸ (sürekli konuşmazdı)" sözü de insanların ilgisine hitap edecek anı kollama bakımından bir feraset ve basîret örneğidir.

Bunlar Müslümanların irşâdı konusunda örneklerdi. Hz. Peygamber'in (s.a.v) İslam davetinde de aynı örneklerle karşılaşılmaktadır. Örneğin: Kendisinde Tevrat'ta en son peygamberin vasıflarından biri olan "aşırı halim olduğu" özelliğini arayan kimseye -onu sınaama amaçlı- kötü davranışları karşısında hiç kızmamış olması onu derinden etkilemiştir.¹⁶⁹ Lakin Ka'b b. Zühayr'in Müslüman olmasına, -şiiirleriyle İslam'a karşı propaganda yapması sebebiyle- hakkında ölüm emri verilmesi sebep olmuştur. Nihayetinde iki durumda da muhatapların İslam'ı seçtiği rivayet edilmektedir.¹⁷⁰

¹⁶⁵ Bursevî, *Ruhu'l-beyân*, 5: 99.

¹⁶⁶ İbn Acibe, *el-Bahru'l-medîd*, 3: 312.

¹⁶⁷ Ahmet Önkâl, *Rasulullah'ın İslâm'a Davet Metodu* (Konya: Kitap Dünyası, 2012), 194.

¹⁶⁸ Buhârî, "Kitabu'l-İlim", 11.

¹⁶⁹ Ali el-Kârî, *Mirkatü'l-mefatîh*, 5: 1955.

¹⁷⁰ Ahmed b. Abdurrahman es-Seatî, *el-Fethu'r-Rabbanî li-tertîb-i müsnedi'l-İmam Ahmed b. Hanbel eş-Şeybanî*, (b.y.: Dâr-u İhyai't-türasi'l-Arabî, ts.), 21: 187.

Hız. Peygamber'in (s.a.v) tebliğine ve davetine hatta irşâdına baktığımızda, onun bütün anlayış ve davranışlarının basîret üzere olduğunu görürüz. "Ben de bana tâbi olanlar da bir basîret (bilinç) üzere Allah'a davet ediyoruz."¹⁷¹ âyeti, İslamî eğitimde bu unsurun önemini vurgulamakla beraber, böyle bir grubun bulunması ve yetiştirilmesinin İslam tebliği için hatta irşâdı için kaçınılmaz bir sorumluluk olduğunu da göstermektedir.

Hız. Peygamber'in (s.a.v) döneminde birçok sahabenin onun basîretli davranışları ve yaklaşımları sayesinde İslam'a girdiğini ve İslam'da sebat ettiğini kaynaklar göstermektedir. Dolayısıyla ona tâbi olarak İslam davetine ve irşâdına devam edenlerin de yine âyette belirtildiği üzere ancak basîret ve ferasetle bu kutsal vazifeyi hakkıyla devam ettirebilecekleri gün gibi ortadadır.¹⁷²

Sonuç olarak tebliğci, muhatapları Müslüman olsun veya olmasın her zaman basîret üzere karşısındakilerin halini analiz edip bilinçle ve ferasetle İslam'ı onlara en iyi şekilde tebliğ etmelidir.

2.14. GÜNCEL OLAYLARI TAKİP ETMEK VE İLİMLE MEŞGUL OLMAK

Hız. Peygamber'in (s.a.v) (ve bütün peygamberlerin) tebliğinin Allah'ın (c.c) kontrolünde olduğu, okuyarak ya da başka usullerle ilim elde etmediği, doğrudan Allah'tan (c.c) gelen şeksiz ve şüphesiz bir ilme sahip olduğu konusu apaçık bir iman konusudur.¹⁷³

Hız. Peygamber, (s.a.v) "diğer tüm peygamberlere ümmetlerinin iman etmesi için farklı mucizeler verildiğini, kendisine ise kıyamete kadar sürececek olan Kur'an mucizesinin verildiğini ve hiç kimsenin de onun bir benzerini getirmeyeceğini"¹⁷⁴ belirtmiştir.¹⁷⁵ Hız. Peygamber (s.a.v) başka bir hadislerinde, hidayet üzere

¹⁷¹ Yûsuf, 12/108.

¹⁷² İbn Acibe, *el-Bahru'l-medîd*, 3: 312.

¹⁷³ eş-Şua'râ, 26/193.

¹⁷⁴ el-İsrâ, 17/88.

¹⁷⁵ Buhârî, "Fedailu'l-Kur'an", 1.

kalabilmenin yolunu ise kitap ve sünnete bağlılık olarak açıklamaktadır.¹⁷⁶ Kitap ve sünnet bu şekilde İslam'ın temel kaynakları olarak kabul edilmektedir. Dolayısı ile Kitap ve sünnete dayandırılmayan hiçbir öğreti İslam'da kabul görmez ve reddedilir.

Öyle ise bir tebliğci için, bütün hakikatleri ile bu ilim (vahiy; kitap ve sünnet) bilinmeden tam anlamıyla tebliğ yapabilmek, yani her çağa bu tebliği taşıyabilmek, o dönemin problemlerini İslam'ın ahkâmı ile yorumlayarak hem toplumu yönlendirebilmek hem de İslam'ın hakikatinden ödün vermemek mümkün değildir.

Bir dönemde buhranlar yaşanıyor ve İslam toplumu içinden çıkılmaz problemler yaşıyorsa bu, Kur'an'ın ve sünnetin o dönemin ilim ehline hakkı ile anlaşılmadığının ya da topluma hakkı ile anlatılmadığının açık bir göstergesidir. Zira Kur'an'ın ifadesi ile “Allah'ın (c.c) insanlara hitap etmesi onları bir disiplin altına alması onlar için bir hidayet, bir kurtarıcı, bir nurdur.”¹⁷⁷ Böyle olduğu halde İslam toplumlarının ahlakî vicdanî ya da siyasî karmaşa içinde olması onların Kur'an'dan ve sünnetten uzak kaldıklarının apaçık bir delilidir.

İşte tam bu noktada ilmin ve onu yaygınlaştırmanın önemi ortaya çıkmaktadır. Nitekim Allah Teâlâ Hz. Peygamber ile insanlığa gönderdiği ilim ve hikmetin minnet duyulacak büyük bir nimet olduğunu ve bu ilimden önce insanlığın sapkınlıkta ve gelişigüzel bir hayat üzere olduklarını bildirmektedir.¹⁷⁸

“Rabbim! İlmimi arttır de!”¹⁷⁹ hitabı ile Hz. Peygamber'e (s.a.v) bu konuda dua etmesinin tavsiye edilmesi, ilmin hem şerefi açıklamış hem de gerekliliğine dikkat çekilmiştir.¹⁸⁰ Ayrıca -muhatapın peygamber olduğu da düşünülürse- ilim, salt bir hükmü ezberlemekten ziyade sürekli gelişen ve değişen insanlık toplumunun vahyin doğrultusunda eğitilmesine ve problemlerinin bu ilimle çözümünün mümkün olacağına işaret etmektedir.

¹⁷⁶ Ebû Abdullah el-Hakim Muhammed en-Nisaburî, *el-Müstedrek Ala's-Sahihayn*, thk. Mustafa Abdulkadir Ata, 1. Baskı (Beyrut: DKİ, 1411/1990), 1: 172.

¹⁷⁷ en-Nisâ, 4/174.

¹⁷⁸ Âli-İmrân, 3/164.

¹⁷⁹ Tâhâ, 20/114.

¹⁸⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 4: 41.

Ayrıca Hz. Peygamber'in (s.a.v) hutbelerinin özellikleri incelediğinde, toplumun içinde bulunduğu ahlakî ve sosyolojik olguyu iyileştirmeye yönelik, genelde güncel olayları vahyin ışığında yönlendirme şeklinde olduğu görülmektedir.¹⁸¹

Bu sebeple tebliğci, öncelikle vahye bütüncül olarak vakıf olmalı. Kur'an ve Sünnet bilgisine yeterli düzeyde; karşılaştığı güncel olayları İslam'ın bütünlüğü altında değerlendirebilecek bir şekilde bilmelidir. Bu anlayışa sahip olarak sürekli bir gayret içinde olmalıdır. Etkili bir tebliğ için hem vahyin getirdiklerini bilmeli hem de onun apaçık bir tefsiri olan sünneti dolayısı ile içinde bulunduğu toplum ve problemlerini de aynı şekilde göz ardı etmemelidir.

2.15. KILIK KIYAFET (TEMİZLİĞİNE GÜZELLİĞİNE) VE İLK İZLENİME ÖNEM GÖSTERMEK

İslam dini maneviyat ve iç ahlaka önem verdiği gibi dış görünüme de önem vermektedir. Nitekim İslam'ın ilk tebliğcisi Hz. Peygamber'e (s.a.v) ilk gelen emirlerden biri de "kıyafetini temiz tutması"¹⁸² emridir. İnsanın yüzündeki ifade, giyinme tarzı, hâl ve hareketleri, umumi hatlarıyla şekli ve duruşu muhatabın üzerinde doğrudan etkilidir. Müminlerin secdesinin yüzlerine nur olarak yansımaları gerçeği,¹⁸³ insanın içyapısının dışa vurumu hakkında aksi durumun kabulünü de gerektirir. Yani güzel sima, güzel bir izlenim, intiba ve olumlu etkilere vesile olduğu gibi aksi durumun olumsuz neticelere sebebiyet vermesi de aynı doğrultuda bir gerçektir. Nitekim Yahudi âlimi Abdullah b. Selam'ın, Müslüman oluşunu anlattığı olayda konu tam da bu meseledir. Abdullah b. Selam: "Onun yüzünü gördüğümde bunun asla bir yalancı yüzü olmadığını hemen anlamıştım." demiştir.¹⁸⁴

İslam'da temizlik, Allah Teâlâ'nın "Allah çokça temizlenenleri sever."¹⁸⁵ ve Hz. Peygamber'in (s.a.v) "Temizlik imandandır."¹⁸⁶ gibi önem ihtiva eden sözlerle

¹⁸¹ Mustafa Baktır, "Hutbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18: 426.

¹⁸² el-Müddessir, 74/3.

¹⁸³ el-Feth, 48/29.

¹⁸⁴ Tirmizî, "Sıfatü'l-kıyameti", 42.

¹⁸⁵ el-Bakara, 2/222.

¹⁸⁶ Müslim, "Taharet", 1.

dikkat çektiği bir konudur. Zira insan tabiatı güzele meyleden, pis ve kötü olandan da nefret eden bir özelliktedir. Yine İslam fihhında namaz ibadetinin kabulü, necasetin - zaruret durumları ya da af miktarı dışında- temizlenmesi ile şartlandırılmıştır. Aynı şekilde kötü kokan bir kimsenin bu durumu kılınan namazın manevi atmosferine engel olduğu, Hz. Peygamber'in (s.a.v) mesela, soğan yiyenlere kendisinden uzak durmalarını ve meleklerin de insanların rahatsız olduğu kötü kokulardan rahatsız olduğunu bildirdiği hadisinden anlaşılmaktadır.¹⁸⁷

Hz. Peygamber'in de (s.a.v) bu konuya önem atfettiğini ve bu konuda insanları teşvik ettiğini aşağıdaki hâdiseler ve olaylar da göstermektedir:

Hz. Peygamber, (s.a.v) Bizans İmparatoru'na iki sefer yakışıklılığı ile meşhur, fevkalade vücut yapısına sahip, hatta Cebrail'in (a.s) bile insan suretine girdiği zamanlar, onun suretine girdiği¹⁸⁸ Dihye'yi göndermiştir.¹⁸⁹

Hz. Peygamber'in (s.a.v) elçilerini mümkün oldukça bu vasıflara sahip olan insanlardan seçtiği, tarihi bir gerçektir.¹⁹⁰

Ayrıca Hz. Peygamber, (s.a.v) ashabına beyaz elbise giymelerini tavsiye etmiş, bunun daha güzel ve temiz olduğunu söyleyerek kılık kıyafetin önemine işaret edip her biri kendi dairesinde tebliğci olan müminlerin imajına önem vermesine dikkat çekmiştir.¹⁹¹

Bu hususta Hz. Peygamber kendisi oldukça dikkatli davranıp, insanların içine çıkarken kılık kıyafetini düzeltir ve arkadaşlarının da böyle yapmasının gerekli olduğunu söylemektedir.¹⁹²

Bütün bunlardan, İslam tebliğcisinin muhatap olduğu insanların hüsnü kabulüne vesile olacak kılık kıyafet ve eda içinde olmaya özen göstermesi gerektiği anlaşılmaktadır. Tebliğci insanlar nazarında güzel bir intiba bırakmalıdır. Nitekim Allah Teâlâ da Hz. Peygamber'e, (s.a.v) "muhataplarına, onların içinde geçmiş

¹⁸⁷ Müslim, "Eşribe", 31; Ebû Dâvûd, "Et'ime", 40.

¹⁸⁸ Buhârî, "Kitabu'l-menakıb", 25.

¹⁸⁹ Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Mûsa el-Hüsrevcirdî el-Horasanî el-Beyhakî, *Delailü'n-nübüvve*, (Beirut: Dâru'l-kutubu'l-ilmiye, 1405/1985), 4: 377.

¹⁹⁰ Muhammed Abdülhay b. Abdilkebîr b. Muhammed el-Hasenî el-İdrîsî el-Kettanî, *et-Terâtübü'l-idâriyye*, thk. Abdullah el-Halidî (Beirut: Dâru'l-Erkam, ts.), 1: 190; Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, trc. Mehmet Yazgan (İstanbul: Beyan Yayınları, 2014), 260.

¹⁹¹ Ebû Dâvud, "Libâs", 13.

¹⁹² Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 7: 797.

intibanın ayıplanacak hiçbir yönünün olmadığını hatırlatmasını” isteyerek muhatapta olumlu intiba bırakmanın önemine dikkat çekmektedir.¹⁹³

2.16. CEMAAT VE CEMİYETTEN AYRILMAMAK VE ÖRNEK BİR YAŞANTI İÇİN İBADETLERE DİKKAT ETMEK

“Kişi beraber olduğu dostunun dini üzerinedir” hadisinden de anlaşıldığı üzere İnsan, içinde bulunduğu çevreyi ya etkisi altına alır ya da kendisi o çevrenin etkisinde kalır.¹⁹⁴ İşte bu sebeple İslam'da meşru bir ortam ve meşru bir toplum, büyük öneme sahiptir. Tebliğci kültürel ve ahlaki bakımdan kemâlatını ancak bu çevre içinde kalarak tamamlayabilir. Gerek onların yaşadıkları duyguları yaşamak gerek onların sıkıntı ve dertlerine vâkıf olabilme adına ayrıca ilâhî rahmetin İslam toplumu ile birlikte olması hasebiyle tebliğci bu hususa özen göstermelidir. Bu konuda Yüce Allah, en seçkin kulu olan Hz. Peygamber’i (s.a.v) dahi istisna etmemiş onun da İslam toplumu ile beraber hemhal olmasını açık bir ifade ile kendisine emretmektedir.¹⁹⁵

İbadet, sözlükte “tezellül (alçak gönüllülük), itaat ve tapma” manasına gelir.¹⁹⁶ İslamî literatürde ise “Kulun Allah Teâlâ’ya itaat, saygı ve sevgisini göstermek, onun rızasını kazanmak için yaptığı söz, fiil, tutum ve davranışlara” denir. Ancak yine bu mahiyetteki namaz, oruç gibi belirli hüküm ve kaideleri olan eylemler için kullanılması daha yaygındır.¹⁹⁷

Önceki başlıklarda da değindiğimiz üzere tebliğci, muhatapları nezdinde hak dinin yaşayan bir örneğidir. Kişinin ibadetlerini düzgün ve eksiksiz biçimde yapmaya çalışması “yaşayarak tebliğ” etmenin temel unsurudur denebilir. Bu, metot peygamberlerin izlediği tebliğ metotlarından biridir. Nitekim Hz. Şua’yb’in, kavmine “Ben size söylediklerime ters davranışlar ortaya koymayı istemem”¹⁹⁸ diyerek bu manaya işaret etmektedir. Ayrıca insanları Yüce Allah’a (c.c) taat ve ibadete çağıran

¹⁹³ İbn Kesîr, *Tefsir-u İbn Kesîr (Tefsiru'l-Kur'ani'l-A'zîm)*, 4: 253.

¹⁹⁴ Tirmizî, “Ebvabu’z-zühd”, 45; *Ruhu'l-beyân*, 10: 106.

¹⁹⁵ el-Kehf, 18/28.

¹⁹⁶ Isfahânî, “A’bd”, *el-Müfredat fi-garibi'l-Kur'an*, 542.

¹⁹⁷ Mustafa Sinanoğlu, “İbadet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19: 233.

¹⁹⁸ Hûd, 11/88.

kimsenin dini yaşantısına önem vermemesi, davet manasına da gelen “emr-i bi'l-ma'ruf'un” hakikatine zıt düşmesi anlamına gelir.¹⁹⁹

İslam'ın ilk tebliğcisi ve bütün tebliğcilerin örneği olan Hz. Peygamber'in, (s.a.v) Allah Teâlâ tarafından Kur'an'da, ibadetle bizzat emrolunması,²⁰⁰ ondan sonraki hiçbir tebliğcinin bu hususta muaf tutulmadığına işaret eder. Ayrıca gönderiliş maksadı tebliğ olan bütün peygamberlerin ibadet konusundaki hassasiyetleri, tebliğciler için ibadet konusunda dikkatli olmanın önemini vurgulamış olur.

Ayrıca tebliğ zor ve sabır gerektiren bir iştir. Bu sebeple tebliğci bu konuda yardıma muhtaç bir durumdadır. Karşılaştığı zor durumlarda sebeplere de sarılarak Allah'a sığınmayı prensip edinmesi gerekir. Kur'an'da belirtilen yardım isteme yollarından biri ibadettir. Allah Teâlâ Kur'an'da kendisinden ibadetle, sabırla ve dua ile yardım istenmesini kullarına öğütlemektedir.²⁰¹ Bu sebeple tebliğci ibadetlerini en güzel şekilde eda ederek peygamberler gibi²⁰² Yüce Allah'ın yardımına mazhar olmayı umar. Zira Yüce Allah, yardımına mazhar olanların asla mağlup olmayacağını vadederek²⁰³ müminlere tutunacakları yolu açıkça gösterip işlerini kolaylaştırmaktadır. el-İnsan ve el-Hicr surelerinde, Hz. Peygamber'e (s.a.v) görevi hakkında sabırlı olması telkin edilirken hemen ardından Rabbini anması, tesbih etmesi geceleri uzun süre ibadetle meşgul olması tavsiye edilmektedir.²⁰⁴ Fahreddin er-Râzî, bu âyetin tefsirinde ibadetin gönül darlığını gidereceğine, insanların verdiği eziyetleri unutturup gönül ferahlığına (bu vesile ile daha dinamik bir tebliğ yapılabileceğine) işaret olduğunu bildirmektedir.²⁰⁵

Bir elçisini Himyer kabilesine gönderen Hz. Peygamber, (s.a.v) tebliğcinin dikkat etmesi gereken birtakım meseleleri kendisine telkin eder. Bunların içinde, tebliğcinin ibadetlerine ve Rabbine tevekkülün önemine de dikkat çekildiği görülmektedir. Bu şekilde kendisinden sonraki tebliğcilere apaçık bir metot miras bırakmış olmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v) elçisine şunları tavsiye etmişti: Himyer'e varınca gece vakti ise oraya girme, bekle sabah olunca girersin. Önce güzel

¹⁹⁹ el-Bakara, 2/44.

²⁰⁰ el-Kasas, 28/91.

²⁰¹ el-Bakara, 2/45.

²⁰² en-Neml, 27/19.

²⁰³ Âl-i İmrân, 3/160.

²⁰⁴ el-İnsân, 76/24-26; el-Hicr, 15/90-99.

²⁰⁵ Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 1:214.

bir abdest alıp iki rekât namaz kıl. Ardından Rabbinden seni muvaffak kılmasını ve duanı kabul etmesini iste. Ona sığın ve bir de sağ elinle mektubumu teslim et.²⁰⁶

İbadetten kasıt sadece Allah'ın (c.c) rızasını kazanmak için işlenen fiiller veya söylenen sözler değildir. Aynı şekilde Rabbinin rızasının bulunmadığı bir eylemi gerçekleştirmemek, razı olmadığı bir sözü söylememek de ibadet kapsamındadır. Bu yüzden tebliğini Allah Teâlâ'nın yardımı ile kolaylaştırmak isteyen bir tebliğci, helal ve harama; namaz, oruç ve güzel ahlak gibi ibadetlere dikkat eden, bu konularda gevşeklik göstermeyen, başarıyı kendinden değil Rabbinden bilen ve onun yardımına sığınan bir kimse olmak durumundadır.

2.17. ETKİLİ BİR TEBLİĞ İÇİN GÜZEL BİR ÜSLUP SAHİBİ OLMAK

Daha çok edebi bir terim olarak kullanılan üslup kelimesi Arapça bir kelimedir.²⁰⁷ Üslup kelimesinin anlam içeriğine bakıldığında birçok alanı ilgilendirdiği anlaşılmaktadır. Örnek olarak; ifade üslubu, giyim kuşam tarzı, yaklaşım tarzı, düşünce tarzı bunlardan birkaç tanesidir.

Aslında daha önce zikredilen; sabırlı olmak, eziyetlere katlanmak, güzel ahlaklı olmak, kılık kıyafete önem vermek ve nezaketli davranmak gibi konular birer üslup örneği idi. Ne var ki üslup muhatabı etkilemede önemli bir unsur olması bakımından bütüncül olarak ele alınması faydalı görülmüştür.

Kur'an'da "Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütlerle davet et"²⁰⁸ buyurularak davet üslubuna dikkat çekilmektedir. Burada Hikmetin en geniş anlamı olan "doğru bilgi edinip doğru davranış ortaya koyma"²⁰⁹ manasını ele alırsak, İslâm tebliğinin bütün üslubunu bu mana altında değerlendirmek mümkün olur.

Bu doğrultuda tebliğde muhataplara güven vermek, güven duyulan bir kişilik ortaya koymak etkili bir tebliğ yapabilmek adına ilk sırada yer alır. Hz. Peygamber,

²⁰⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, *et-Tabakâtu'l-kübra*, thk. Abdülkadir Ata (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye,1410/1990), 1: 216.

²⁰⁷ Türk Dil Kurumu Sözlükleri "Güncel Türkçe Sözlük", erişim: 16 Haziran 2019, <http://sozluk.gov.tr/>.

²⁰⁸ en-Nahl, 16/125.

²⁰⁹ Isfahânî, "Hkm", *el-Müfredat fi-garibi'l-Kur'an*, 249.

(s.a.v) ilk tebliğ çevresi olan Mekkelilere karşı bu konuda güzel bir örneklik ortaya koymuştur. Allah Teâlâ “tebliğden önce ben sizin aranızda yaşıyordum (ve siz de beni ve güvenilirliğimi gayet iyi bir şekilde bilmektesiniz)” ayeti ile Mekkelilere bu durumu hatırlatarak güvenilir kişiliğinden ötürü sözünü dinlemeleri gerektiğini muhataplarına bildirmesini istemektedir.

Aynı şekilde, peygamberlerin kavimlerine, “Ey kavmim! Ben sizin güvenilir bir nasihat edeniniz ve iyiliğinizi isteyen bir kardeşinizim” şeklinde hitap etmeleri bu üslubun şeklini ve gerekliliğini ifade eden bir örnektir.

Bu bağlamda güvenilirliği sağlayacak olan şey şüphesiz ki samimiyet ve fedakârlıktır. Hoşgörülü bir anlayış, yumuşak bir dil, uysal bir tutum tatlı bir eda ve çevresiyle bütünleşmiş bir iletişim bu üslubun özeti oluşturmaktadır. Nitekim bu özet, Hz. Peygamber’in tebliğ üslubunu tanımlayan bir ayette, “Allah Resulü’nün insanlara gayet merhametli ve yumuşakça yaklaştığını, şayet bu davranışı ile yaklaşmayacak olsaydı insanların onun etrafında toplanmayıp dağılıp gidecekleri” (bir topluluk oluşturamayacakları) şeklinde belirtilmektedir. Yine âyetin devamında Hz. Peygamber’in (s.a.v) üslup ve anlayışına yön veren şu tavsiyeler de tebliğ ve davet üslubunda dikkat edilecek hususları beyan etmektedir. Bu hususlar şu şekilde sıralanabilir: Muhatapların bir hatası olduğunda “onları affetmek”, müsamahakâr bir davranış sergilemek, incitici olmamak, onların iyiliğini istemek bu manada “onlar için bağışlanma dilemek”, yapılacak “işlerde çevreyle istişare ederek” onlara değer verildiğini hissettirmek.²¹⁰

Aynı şekilde Kur’an’da, Hz. Mûsâ’nın Firavun’a tebliğ etmek üzere gönderildiğinde “yumuşak ve tatlı sözlerle muhatabına yaklaşması”²¹¹ kendisine yapılan ilahî tavsiyelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Âyetin devamında “belki o (Firavun) bu şekilde etkilenir” vurgusu bu üslubun önemini ayrıca ifade etmektedir.

Kurtubî, Allah yoluna davet üslubunun zikredildiği âyetin (İsrâ/125.) tefsirinde konuyu muhataplara göre farklı hükümlerle açıklar. Kurtubî, Mekki bir surede nazil olan bu âyetin, müminler için kıyamete kadar muhkem olduğu halde kâfirler için ise daha sonradan nazil olan; “kâfirlere baskı yapmayı, onlara üstünlük sağlamayı”

²¹⁰ Âl-i İmrân, 3/159.

²¹¹ Tâhâ, 20/44.

emreden âyetler ile nesh edildiğini iddia eder. Bununla beraber, (ikincil görüş olarak) muhataplar kâfir olduğu halde şayet hikmet ve güzel öğüt ile yaklaşıldığında kendisinde tesir ve sonuç umulan kimseler olduğunda yine bu üsluplarla yaklaşmanın uygun olacağını belirtir.²¹²

2.18. ALLAH'IN (C.C) DİNİNİ TEBLİĞ ETMEKTEN ÇEKİNMEMEK VE KORKMAMAK

Tebliğcinin sabırlı, azimli, kararlı ve sözünden emin olması gerektiği gibi, görevini ifa ederken aslında cihad halinde bulunduğu bilincinde de olması gerekir.²¹³ Nasıl ki bir savaşçı için korkaklık yerilmiş bir vasıfsa keza tebliğci için de bu durum böyledir. Nitekim Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de din uğrunda cesur olmayı övmektedir.²¹⁴

Bu büyük vazifeyi ifa etmeye çalışan kimseler Yüce Allah'tan başka kimseden korkmaz.²¹⁵ Hz. Peygamber (s.a.v) ve diğer nebilerin yaptığı gibi Allah'a (c.c) tevekkül ederek gereken yerde kendisine düşmanlık edenlere, alıkoyanlara, Allah (c.c) adına gereken karşılığı verir.²¹⁶ Muhataplarından veya başkalarından gelecek eleştiriler onu yolundan alıkoymaz. Nitekim Mûsâ (a.s.) Firavun'a tebliğe giderken onun azgın bir kimse olmasından dolayı endişe duyar. Bu konuda Allah Teâlâ'ya niyaz edince kendisine “korkmaması tavsiye edilmiş, Allah'ın (c.c) onunla beraber olacağı”²¹⁷ bildirilmiştir.

²¹² Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 10: 200.

²¹³ el-Ankebût, 29/69.

²¹⁴ Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah öyle bir kavim getirecektir ki Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler; müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı vakarlıdır; Allah yolunda cihad ederler ve hiç kimsenin kinamasından korkmazlar. İşte bu Allah'ın dilediğine verdiği bir lutfudur. Allah'ın lütfu geniştir; O, herşeyi bilir (el-Mâide, 5/54).

²¹⁵ Allah'ın vahyini insanlara ulaştıran, O'ndan çekinen, Allah'tan başka hiçbir kimseden çekinmeyen peygamberler hakkında da Allah'ın kanunu böyledir. (el-Ahzâb, 33/39).

²¹⁶ Onlara Nûh'un kıssasını da oku! O, kavmine şöyle demişti: “Ey kavimim! Eğer benim aramızda bulunmam ve Allah'ın âyetlerini bildirmem zorunuza gidiyorsa, bilin ki ben yalnız Allah'a dayanıp güveniyorum; siz de ortaklarınızı toplayıp ne yapacağınızı kararlaştırın, yapacağınız iş içinizde niyet olarak kalmasın ve bana mühlet de vermeden yapacağınızı yapın.” (Yunus 10/71).

²¹⁷ Tâhâ, 20/45-46.

Peygamberler Allah'ın (c.c) emirlerini yerine getirme ve nehiyelerinden sakınma noktasına hiçbir sıkıntı duymazlar. Zira peygamberlerin Allah'tan (c.c) başka kimseden çekinmeyen kimseler oldukları Kur'an'ı Kerim'de bildirilmektedir.²¹⁸

Ayette geçen "hiçbir kimseden çekinmeyenlerin" peygamberler olduğu açıktır. Ancak ümmetin üsve-i hasene'si olan Hz. Peygamber'e (s.a.v) tâbi olma ve geçmiş peygamberlerin de "hidayetine tâbi olma" emri bütün tebliğcilerin onlarla aynı anlayış ve aynı yol üzere hareket etmesini gerektirir.²¹⁹

Yine Hz. Peygamber (s.a.v) Allah'ın (c.c) bir emri hakkında söylenmesi gerekeni söylemeyi, bu konuda çekingen olmamayı öğütlemektedir. Hz. Peygamber (s.a.v) kişinin böyle bir durumda susmasına karşılık Allah, (c.c) "Emrimi söylemene ne engel oldu?" diye sorarsa, o kimse de "Ya Rabbi insanlardan korktum." derse, buna mukabil Allah Teâlâ'nın cevabı "Ben kendisinden korkulmaya daha layığım!" şeklinde olur ve böylelikle kul sıkıntıya düşer." buyurmaktadır.²²⁰

"Gereken yerde Allah (c.c) adına meydan okuma" da tebliğcilerin görevleri arasındadır. Bu meydan okuma, Allah için tebliğ ve davet yolunda korkmadan çekinmeden kendini tehlikeye atmak manasında değil, Allah'ın (c.c) verdiği imkân, yetenek ve basîret miktarınca gerekli ilgi ve alakayı göstermek bu konuda fedakâr olmaktır. Kendini bile bile tehlikeye atmanın dinen sakıncalı olduğu açıkça belirtilmiş bir hakikattir.²²¹ Öyleyse "tebliğde korkak davranmak, içinde bulunulan şartlara göre tebliğcinin tutunması gereken yolu terk etmesi ihmal etmesi" şeklinde anlaşılmaktadır.

²¹⁸ el-Ahzâb, 33/38-39.

²¹⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr-u İbn Kesîr (Tefsîru'l-Kur'ani'l-A'zîm)*, 6: 428.

²²⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr-u İbn Kesîr (Tefsîru'l-Kur'ani'l-A'zîm)*, 6: 428.

²²¹ el-Bakara, 2/195.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'AN AYETLERİ IŞIĞINDA KİŞİSEL VE SOSYAL TEBLİĞ METOTLARI

Tebliğ ve tebliğci özellikleri hakkında bu mukaddimeden sonra tezimizde asıl tetkik etmek istediğimiz husus tebliğin sosyal sınıflara göre aldığı şekillerdir. Esasen bu mesele günümüzde de cari olan bir tebliğ problematiği konumundadır.

Bu bölümde, muhatabın farklılığına göre tebliğin de yöntem olarak farklılık gösterdiğini ortaya koyan âyetleri tetkike çalışacağız. Öncelikle Kur'an'da ismi geçen kişiler ele alıp, daha sonra da Hz. Peygamber'in (s.a.v) içinde bulunduğu topluma tebliğ yaparken onların toplumsal statülerine ve ait oldukları toplumsal sınıflara göre tebliğ metodunu nasıl kullandığı incelenmeye çalışacağız. Kur'an'da geçen diğer peygamberlerin tebliğleri de kısaca tezimizin konusu olacaktır. Binaenaleyh mevzu bahis olan sınıf ve statüler kısım kısım ele alınmış ve tetkik edilmiştir.

3.1. KUR'AN'DA TEBLİĞE MUHATAP OLAN KİŞİLER VE TEBLİĞ METOTLARI

(Üslubu zamana ve mekâna göre farklı olsa da) Kur'an-ı Kerim'deki tebliğin muhatabını bazen kavimler bazen guruplar bazen da fertler olarak görmekteyiz. Ancak tebliğin bütün muhataplarını derinlemesine inceleme imkânımız olmadığı için tezimizde öncelikle Kur'an'da ismiyle ya da vasfıyla yer alan bazı kişileri ve grupları ortaya koyup ilgili âyetlerde öne çıkan vurguları zikretmeye çalışacağız.

3.1.1. Hz. Nûh'un Oğlu

“Tebliğde Akrabalık İlişkisi” adı ile de ele alabileceğimiz bu örnek çarpıcı bir tabloyu ortaya koymaktadır. “Hz. Hârûn'un Peygamberliği” Hz. Mûsâ'nın onun peygamber olmasını Allah'tan dilemesi üzerine gerçekleşirken, bu örnekte ise, yine

bir peygamberin en yakın akrabası olan oğluna yaptığı tebliğde, olumsuz bir sonuçla karşılaşmaktadır. Allah Teâlâ, Hz. Nûh'un oğlunun da içinde bulunduğu topluluk için "Zalimler hakkında bana müracaatta bulunma! Onlar boğulacaktır!" buyurarak kesin hükmünü Hz. Nûh'a bildirmektedir. Hz. Nûh ise, Yüce Allah'ın önceden "kendi ailesini kurtaracağı" vaadi üzerine Allah Teâlâ'ya "Ya Rabbi, oğlum benim ailemdendir, senin vaadin de hakır."²²² şeklinde niyaz ederek onun kurtulmasını umdu. Bunun üzerine Yüce Allah, Hz. Nûh'a "O senin ehbinden değildir. Çünkü o doğru olmayan bir amel üzeredir."²²³ şeklinde karşılık vererek onun affını Allah'tan isteyemeyeceğini, dünya hukukunda birtakım hakları olsa da Allah (c.c) katında yakınlığını öne sürerek şefaath edilemeyecek bir konumda olduğunu kendisine bildirmektedir. Bu durum tebliğe icabetin önemi ve bireysel sorumluluğun yerine getirilmesinde peygamberlerin elçilik özelliğini ortaya koyan bir örnektir.

Buradan yola çıkarak, kişiye verilen hidayetin sırrı her şeyi ile Allah katında gizlidir diyebiliriz. "Hiç kimsenin konumu, mevki, bilgisi ve statüsü hakikatte, onun hidayetin ne sebebidir! Ne de engelidir!" Bu bilgi kimse tarafından bilinemez. Ayrıca, bu iki farklı örnek bize, "Bütün sırların vâkıfı yüce yaratıcının, iradelerini Allah'a karşı kullanacak olanlar için, onların imkân ve ortamlarını kendilerinin arzu ettiği üzere şekillendirirken, iradelerini Allah'ın razı olduğu yönde kullanmak isteyen kimseler için de hidayet yönünde sebepler yarattığını göstermektedir."²²⁴ Tam da bu noktada Tebliğcilerin de bütün eylemleri ile (sadece) bu sebeplerden biri olmaya gayret eden kimseler olduğunu söyleyebiliriz.

Hz. Nûh çok uzun bir süre halkını İslam'a ve Allah'a ibadet etmeye davet ettiği halde, kavmi bu daveti hep alaya alıp bir de onu taşıyıp tehdit edip sindirmek ve kendilerinden uzaklaştırmak istedikleri rivayet edilmektedir. Bu uzun mücadelenin ardından Allah Teâlâ, Hz. Nûh'a bir gemi yapmasını emretmiştir. Bu inşaatı gören kâfirlerin bu konuda da Hz. Nûh ile alay ettikleri ve onu dövdükleri rivayet edilmektedir. Onların içerisinde Hz. Nûh'un oğlu da bulunmaktadır. Gemisine binen Hz. Nûh, oğluna da davet göndererek gemiye binmesini istemiştir. O ise bir dağa sığınacağını, gerekirse tepelerde durmakla kurtulabileceğini iddia etmiştir. Hz. Nûh,

²²² Hûd, 11/45.

²²³ Hûd, 11/46.

²²⁴ Yavuz, "Hidâyet" 17: 473-477.

oğluna “Bugün Allah’ın rahmeti dışında sığınılacak bir yer olmadığını, ancak bu geminin Allah’ın rahmetinin tecelli ettiği yer olduğunu”²²⁵ söylemiştir. Hz. Nûh bundan da sonuç almayınca oğlunun affını Rabbinden dilemekten başka bir yolu kalmamıştır. Yüce Allah, bilmediği şeyi Allah’tan istememesi gerektiğini tembihleyince artık Hz. Nûh’un oğlu imansızlarla birlikte helak olup gitmiştir.²²⁶ Buna istinaden peygamberlerin kendi bulunduğu toplumsal yapı içerisinde kınanabileceği, küçük düşürülebileceği hatta kendi ailesi tarafından bile olumsuz dönütler alabileceği sonucuna ulaşılabilir.

Hz. Nûh’un oğluna tebliğinde, Yüce Allah’ın rahmetine vurgu yapıldığı, özel bir davet ile kendisine hitap edildiği, yumuşak ve şefkat ifadelerinin kullanıldığı, mesnetsiz iddialara hakikatli cevapların verildiği kendisine özel dua edildiği görülmektedir. Ayrıca peygamberin yakını olsa dahi tebliğe icabetin olmaması durumunda kişinin olumsuzluklara mahkûm olacağı söylenebilir.

3.1.2. Nemrut

Kur’an’da Firavun ile benzer konumda zikredilen Nemrut’un aynı hataya düştüğü, bilgisizce körü körüne yaratıcısını inkâr etmek için kendisine verilen emanet saltanata ve güce dayanarak Allah’a meydan okuduğu ve sonunda helak olduğu görülmektedir. Kur’an-ı Kerim’de Nemrut’un kendisine verilen mülkle şımarttığı belirtilmiştir. Bu saltanat onu Hz. İbrahim’in ortaya koyduğu tevhidi inkâr etmeye sevk etmiştir. İlgili ayetlerde Hz.İbrahim’in ona ilahî hikmetle cevap vermesine rağmen Nemrut’un bu tebliği reddederek hidayetten mahrum kaldığı belirtilmiştir.²²⁷ Ayrıca elindeki imkân ve saltanatın bireyin doğruya olan kanaatini, kendi menfaati söz konusu olunca değiştirebileceği veya doğruyu inkâr edebileceğini Nemrut’un tutumunda görebiliriz.

²²⁵ Hûd, 11/43.

²²⁶ Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr* 17: 352, 357, 358; Ebu'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer İbn Kesîr, *Kasasü'l-enbiyâ*, thk. Mustafa Abdülvahid, (Kahire: Dâru't-telif, 1338/1968), 1: 108; M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi* (İstanbul: Yeni Şafak, 2005), 1: 88-105; Ömer Faruk Harman, "Nûh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33: 226.

²²⁶ el-Bakara, 2/258.

²²⁷ el-Bakara, 2/258.

“Hz. İbrâhim’le tartışarak tanrılık iddiasında bulunduğu, fakat Hz. İbrâhim’in ortaya koyduğu deliller karşısında yenik düştüğü bildirilen kişinin onu ateşe atan kavmin lideri Nemrut olduğu kabul edilir.”²²⁸

Hz. İbrahim Nemrut’a tebliğ yaparken tartışma yöntemini kullanmıştır. Gerek Nemrut’a gerekse de diğer muarızlarına karşı etkili cevaplar vererek ve onları aciz bırakacak fiiller yaparak onlara hakikati kabul etmekten veya şiddet uygulamaktan başka bir çare bırakmamıştır. Mesela birtakım insanların canını bağışlayıp bir kısmını öldürterek kendisinin de ilah olduğunu iddia eden Nemrut’a güneşi batıdan doğurmasını talep ederek onu aciz bırakmış, putları kırıp baltayı büyük putun kucağına bırakma örneğinde ise putların aciz varlıklar olduğunu dikkat çekici bir şekilde muhataplarına itiraf ettirmiştir.²²⁹

Bu tebliğ örneğinde, Hz. İbrâhim’in tartışma yöntemini kullandığı, etkili cevaplar vererek muhatapların aklına hitap ettiği, Allah’ın yaratıcılığını ve tek Rabb olduğunu kabul etmekten başka bir akıl yolu olmadığını –hem anlatım yoluyla hem putları kırmak sureti ile onların acizliğini muhataplarına göstererek- ortaya koyduğu görülmektedir.

Ne var ki Nemrut varlık ve ihtişam içinde olmanın verdiği gururla Allah’ın emrini reddetmiştir. Sonunda alçaltılarak, acizlik içinde ölmekten ve herkes gibi bu dünyadan ayrılmaktan kurtulamamıştır.²³⁰ Varlık ve donanımın feraset sahibi olmaktan etkisinin değişken olabileceği, insanın kurtuluşunun akıl ve doğruya olan bakışıyla ilgili olabileceği Nemrut’un hüsrana uğramasında görebiliriz.

3.1.3. (Hz. İbrahim’in Babası) Âzer

Kur’an’da Hz. İbrâhim’in, babasına, kavmine ve dönemin kralı (Nemrut’a) Allah’ın (c.c) varlığını ve birliğini anlatmaya çalıştığı bu uğurda çok büyük zorluklarla mücadele ettiği bildirilir. Hz. İbrâhim, muhataplarının aklına ve anlama yeteneklerine

²²⁸ Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 7: 20; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 3: 283; Ömer Faruk Harman, "İbrâhim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21: 268.

²²⁹ el-Enbiyâ, 21/69; Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 1: 149.

²³⁰ İbn Kesîr, *Kasasü'l-enbiyâ*, 1: 187-189; Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 1: 141-160.

göre onlara hakikati ve gerçek yaratıcıyı akıllarının reddedemeyeceği açıklıkta ispat etmeye çalışmıştır. Özellikle Azer'in, Hz. İbrahim'in tebliğine şiddetli bir şekilde karşı çıktığı belirtilmiştir. Hz. İbrahim bu inkârın kaynağının bilgi veya akıl değil, şeytani iğva ve toplumsal sapma olduğunu vurgulamıştır.²³¹ Bu durumda insanın aklını ve muhakeme gücünü toplumsal normlardan bağımsız kullanmadığı ve bireyin toplum içinde oluşan ahlakını bir yenisiyle değiştirmekte zorluk çektiği söylenebilir.

Bu tebliğde Hz. İbrahim'in babasına karşı oldukça nezaketli ve tatlı bir dil kullandığı, yaratıcının varlığı ve birliği aklın kolaylıkla anlayacağı düzeyde anlattığı görülmektedir. Ayrıca olumsuz tepkilere karşı basit cevaplar verildiği, kaba bir tepki ve olumsuz netice karşısında konunun tatlılıkla kapatıldığı ama hakikatten ödün verilmeyeceği ve muhatap anne-baba da olsa davadan ve tebliğden vazgeçilmediği görülmektedir.

3.1.4. Firavun

Kur'an'da, Firavun'un, Allah'tan kendisine gelen tebliğe icabet etmeyip aksine, Hz. Mûsâ'nın tebliğ ettiği yaratıcının var olmadığını, Hz. Mûsâ'nın "üstünlüğü onların elinden almak için" bu tür iddialar ortaya attığını. "Mûsâ'nın bir yalancı" olduğunu ispat etmek için de komik ve basit bir yola müracaat ederek Allah katında "çirkin olarak adlandırılan" bir iş ortaya koyduğu, "Büyükçe bir kule yapıp Mûsâ'nın Rabbinin var olup olmadığını" araştırmak suretiyle tespit etmek istediği belirtilmektedir.²³² Aslında Firavun'un bu şekilde halkını kandırmak istediği anlaşılmaktadır

Bu olayın geçtiği surenin devamında Allah Teâlâ, "mesnetsiz bir şekilde hiçbir delil olmadan Allah'ın âyetlerine karşı mücadele içinde olmanın o kişilerin kalbinde asla ulaşamayacakları bir kibirden ve büyüklük taslamaktan" kaynaklandığını belirtmektedir.²³³

²³¹ Meryem, 19/43-48.

²³² el-Mümin, 40/36-37.

²³³ el-Mümin, 40/56.

Yine Allah Teâlâ, “Sakın bilmeyenlerin yoluna uymayın” diyerek bilgisizce, Allah yoluna karşı mücadele etmeyi kınamakta, bilgisizce hakka karşı ısrarın kibirden kaynaklandığını bildirmektedir.²³⁴ Aynı şekilde kibrin hidayete engel olan şeyler arasında olduğu vurgulamaktadır.²³⁵

Allah Teâlâ elçisine, Firavun’a, bir mucize ve yumuşak bir dil ile tebliğ etmesini emrederek, Firavun’un kalbini yumuşatmasını istemiştir. Firavun’un ancak bu şekilde öğüt almasının mümkün olacağını bildirmektedir.²³⁶

Firavun’a yapılan tebliğde, elçinin Allah tarafından kendisine özellikle gönderildiği,²³⁷ esenlik ve selametin ancak Allah’ın hidayetini kabul etmekle mümkün olduğu,²³⁸ konuları vurgulanmaktadır.

Daha önceleri Firavun’un sarayında bilinen ve tanınan Hz. Mûsâ,²³⁹ Firavun’un karşısına çıkıp ona, öncelikle varlık âleminin bir sahibi ve yaratıcısının olduğundan, bu yaratıcıya kulluk yapmanın gerekliliğinden ve bütün bu konuları tebliğ etmek üzere Allah tarafından görevlendirilerek kendisine özellikle ve karşı konulamaz çürütülemez bir delil ile gönderildiğinden bahsetmiştir.²⁴⁰

Ayrıca Firavun’a yapılan tebliğde, Hz. Mûsâ’nın ona, âlemlerin Rabbini delilleriyle tanıttığını, yegâne yaratıcının Allah olduğunu, akli ile düşünecek olursa yaratıcıyı (kolayca) anlayıp kabul edeceğini²⁴¹ ayrıntılı bir şekilde anlatıp ikna metodu ile ona yaklaştığı anlaşılmaktadır.

Hz. Mûsâ’nın “Çok iyi biliyorsun ki, bunları (mucizeleri) birer ibret olmak üzere ancak göklerin ve yerin Rabbi indirdi Ey Firavun!”²⁴² demesi Firavun’un aklen ikna olmadığı için değil, tamamen hırsı ve kibri yüzünden hak dinî seçmediğini göstermektedir.

Boğulmak üzere olduğu sırada hiçbir çare ve sebebin kalmadığını iyice hisseden Firavun ve ordusunun artık Allah’tan başka taptıklarını inkâr edip (Hz.

²³⁴ Yûnus, 10/89; Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr* 20: 196.

²³⁵ Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 30: 548.

²³⁶ el-Kasas, 28/32; Tâhâ, 20/42-44.

²³⁷ Tâhâ, 20/24,43; el-A'râf, 7/104.

²³⁸ Tâhâ, 20/47.

²³⁹ el-Kasas, 28/7-9.

²⁴⁰ eş-Şua'râ, 26/16; Tâhâ, 20/47; İbn Kesîr, *Kasasü'l-enbiyâ*, 2: 32.

²⁴¹ eş-Şua'râ, 26/28.

²⁴² el-İsrâ, 17/102.

Mûsâ'nın ve) İsrailoğulları'nın Rabbine iman ettiklerini itiraf etmeleri Allah katında kabul edilmediği, "İmtihana dair hiçbir sebep ve imkânın kalmadığı sırada mı, şimdi mi imanı itiraf ediyorsun?"²⁴³ şeklinde kendisine cevap verilerek son nefeste itiraf ettiği imanın geçersiz olduğu ve reddedildiği bildirilmektedir.

Nitekim Kur'an'da anlatıldığına göre, Yüce Allah, Hz. Mûsâ'yı Medyen'den Mısır'a doğru gittiği esnada Tûr Dağı'na çağırıp peygamberlik vermiş, onu İsrâiloğulları'nı Firavun'un zulmünden kurtarmak, Firavun ve kavmini de bir olan Allah'a kulluğa davet etmek için görevlendirmiştir. Hz. Mûsâ, daha önce tanıdığı ve bildiği Firavun'a karşı böyle bir görevi yürütmekte oldukça zorlanacağını bildiği için Allah Teâlâ'dan özel bir yardım ile desteklenmesini, daha açık bir lisan ile konuşan kardeşi Hz. Hârûn'u da kendisi ile birlikte gönderilmesini talep etmiştir. Bunun yanında Allah Hz. Mûsâ'nın isteklerini kabul edip bir de kendisine güven verecek mucizelerle onu destekleyip, onu Firavun'a karşı göndermiştir.²⁴⁴

Hz. Mûsâ'nın tebliğinde dikkat çeken bir diğer husus da Firavun'un sihirbazlardan medet ummasına karşılık Hz. Mûsâ'nın mucize ile mukabelede bulunmasıdır. Firavun'un çevresindeki insanların Hz. Mûsâ'nın tebliğinden etkilendiğini hissettiğinde onu hapsedmekle tehdit etmesi hakikatin peşinde olmadığını, hakikatleri gizlemek istediğini göstermiştir.²⁴⁵ Buna karşılık Hz. Mûsâ "size açık deliller getirsem de mi bana böyle davranırsınız?"²⁴⁶ şeklinde cevap vererek onların dikkatlerini tekrar tebliğ ettiği konuya çektiği görülmektedir. Bundan kaçamayan Firavun delilin ne olduğunu merak edip bunun ortaya konmasını istemiştir. Hz. Mûsâ, kendisine verilen mucizeye başvurarak esasını ortaya koymuştur. Ejderhaya dönüşen asa hem Firavun'u hem çevresindekileri oldukça etkilemiştir. Bu etkiyi kırmak isteyen Firavun, Hz. Mûsâ için "bu çok bilgili bir sihirbazdır, sizi yurdunuzdan çıkarmak (bulduğunuz konumdan etmek) istiyor, sizce buna karşı ne yapmalıyız?"²⁴⁷ şeklindeki söylemleriyle tekrar tebliğ edilen konuyu başka noktaya taşımıştır. Firavun'un çevresindeki ileri gelenler (madem bu büyük bir sihirbazdır) herkesin katıldığı bir gösteri ortamında biz de sihirbazlarımızı toplayıp ona karşı sihir

²⁴³ Yunus, 10/ 90-91.

²⁴⁴ en-Neml, 27/7-14; Tâhâ, 20/9-98; el-A'raf, 7/103-156; el-Kasas, 28/3-43.

²⁴⁵ İbn Kesîr, *Kasasü'l-enbiyâ*, 2.35.

²⁴⁶ eş-Şua'râ, 26/30.

²⁴⁷ el-A'râf, 7/109-110.

imkânlarımızı kullanıp onun bu etkisini kırılım, bize karşı delil olarak kullandığı nüfuz aracını yok edelim demişlerdir.²⁴⁸ Burada Hz. Mûsâ aslında istediği fırsatı elde etmiştir. Çünkü Firavun bilinçsiz bir şekilde Hz. Mûsâ'nın sahip olduğu, ortaya koymak istediği hakikatleri bütün insanlığa kolayca göstermesini sağlamıştır.²⁴⁹

Kur'an'da birkaç yerde anlatılan bu kıssada, belli bir vakitte yapılması kararlaştırılan bu gösteri esnasında insanların da toplandığı ve büyük bir gösterinin sihirbazlar tarafından ortaya konduğu zikredilmiştir. Aynı şekilde Hz. Mûsâ'nın olanlar karşısında endişe etmesinin ardından kendisine endişelenmemesi gerektiği üstünlüğün kendisine verileceği, sihirbazların gösterisinin ardından Hz. Mûsâ'nın esasını yere bırakması ile meydana gelen bütün materyalleri yiyip yuttuğu, bu hakikatler karşısında sihirbazların Hz. Mûsâ'nın peygamber olduğunu bir sihirbaz olmadığını anladıkları ve Hz. Mûsâ'nın Rabbine iman ettikleri bildirilmiştir.²⁵⁰

Yine Kur'an'da, olanlar karşısında Firavun'un daha da öfkelenip bunun bir antlaşma ile yapıldığını ileri sürerek sihirbazları cezalandırmakla tehdit ettiği, sihirbazlar ise "Biz Mûsâ'nın Rabbine iman ettik, Artık bize en fazla dünyada bir kere zarar verebilirsin!" deyip imanlarında sebat ettikleri bildirilmiştir.²⁵¹

Bundan sonra Firavun için her şey daha da zor hale gelmiştir. Firavun strateji olarak Hz. Mûsâ'yı serbest bırakmayı düşünmüştür.²⁵² Kavminin ileri gelenleri ise, "onlar bu bozgunculuklarına devam etsin diye mi onları serbest bırakıyoruz?" deyip karşı çıksalar da Firavun, "Biz onların üzerinde hükümrânız, erkeklerini öldürüp kızlarını bırakacağız" demiştir. Ve Hz. Mûsâ'nın öldürülmesinin kendi makamına daha çok zarar getireceğini düşünerek onu salıvermiştir.

Bundan sonra Firavun'un ve kavminin -belki öğüt alır diye- art arda Allah'ın (musibet ve bela içeren) farklı mucizeleriyle uyarıldığı bildirilmektedir. Bunlar, tufan belası, çekirge belası, kummel (kanatsız çekirge) istilasısı, kurbağa istilasısı, suların kan olması belası, mal ve servetlerinin yok olması, kıtlık belası şeklinde Kur'an'da zikredilmektedir.²⁵³ Bu mucizelerden hiçbiri İsrâîloğullarını rahatsız etmemiştir.

²⁴⁸ el-A'râf, 7/111-112.

²⁴⁹ İbn Kesîr, *Kasasü'l-enbiyâ*, 2:42.

²⁵⁰ el-A'râf, 7/113-122.

²⁵¹ el-A'râf, 7/123-126.

²⁵² Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 14: 340.

²⁵³ el-A'râf, 7/130,133.

Bunlar, Firavun ve halkını Allah'a karşı uyarmak için sadece onlara isabet eden mucizeler olduğu rivayet edilmektedir.²⁵⁴

Bütün bu olaylar Firavun'u kibrinden ve haksız üstünlük duygusundan kurtarmamıştır. Ve Firavun bütün bu olanlara aldırmayıp -saltanatına güvendiğinden olacak ki- iman edip Hz. Mûsâ'ya ve getirdiği hak dine teslim olmamıştır.²⁵⁵ Daha sonra, İsrâiloğullarına, bir gece vakti gizlice Mısır'dan kaçmaya izin verilmiştir. Hz. Mûsâ ve kavmi için bir mucize olarak yarılıp yola dönüşen Kızıldeniz, Firavun ve askerleri için kıyamete kadar insanlığa ibret olacak bir hadise ve akıbet olmuştur.²⁵⁶

Yüce Allah Kur'an'da bu gerçeği "Firavun ve kavmini kendilerinden sonrakilere ibret kıldık" şeklinde ifade etmektedir.²⁵⁷ Burada büyük bir toplumu etkileyecek nitelikte olan bir kabullenme, tebliğin niteliğine veya yüksek inandırıcılık özelliğine bakılmaksızın inkâr edildiği; bu sonucun insanlığın hayretini uyandıracak bir mesele olduğunu görebiliriz.

3.1.5. Karûn

Kur'an'da, özellikle kendisine mal, mülk, saltanat ve mevki gibi imkânlar verilmiş kimselerin bu imkânları Allah'a, O'nun elçisine ve O'nun tebliğine karşı kullanmaları insanlık tarihinin ibretlik yanılığları olarak zikredilmektedir.

Tarih kaynaklarında Hz. Mûsâ'nın amcaoğlu ve Firavun'un sarayında üst düzey bir görevli olduğu rivayet edilen Karûn'un,²⁵⁸ büyük bir servetle imtihan edildiği görülmektedir. Karûn'un kendisine verilen zenginlik nimetiyle şımardığı bu sebeple ibretlik hale geldiği, kendinden daha nice zenginlerin ondan önce gelip geçtiğini, yok olup gittiklerini bildiği halde bu hakikati görmek istemediği belirtilmektedir.²⁵⁹ Gerçekten, dünya servetinin insan nefsinin isteklerini yerine

²⁵⁴ Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 14: 347; İbn Kesîr, *Kasasü'l-enbiyâ*, 2: 68.

²⁵⁵ İbn Kesîr, *Kasasü'l-enbiyâ*, 2: 70-71.

²⁵⁶ Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 2: 8-68.

²⁵⁷ ez-Zuhruf, 43/56.

²⁵⁸ Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 25: 13,14; Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 2: 84,85.

²⁵⁹ el-Kasas, 28/78.

getirmek için yeterli olmadığını²⁶⁰ dolayısı ile sebepler üzerinde ilâhî kudretin bulunduğunu idrak etmek ancak iman etmekle mümkün olabilir. İman etmek de Allah'ın elçisine itaat etmeyi zorunlu kılmaktadır. “Karûn ise malının kendisine verdiği şımarıklıktan mütevellit, peygambere itaat yerine onunla tartışmayı, malı ve ilminden ötürü üstünlüğünün kabul edilmesini ve ayrıcalıklı olması gerektiğini ileri sürüp kibrine yenik düştüğü”²⁶¹ görülmektedir.

Karûn, kendisine, “Şımarma! Allah şımaranları sevmez!” denildiği halde öğüt almamış şımarıp azgınlaşınca da içinde bulunduğu topluma haksızlık etmeye başlamıştır.²⁶² Peygambere karşı gelip -bir rivayete göre- Hz. Hârûn'un değil, kendisinin peygamber veziri olması gerektiğini ileri sürmüştür. Kendisine zekât emri gelince de peygamberi inkâr edip reddettiği ve aşırı kıskançlığının onu Hz. Mûsâ'ya hile yoluyla tuzak kurup iftira atmaya sevk ettiği bu sebeple de helak olduğu bildirilmektedir.²⁶³

Anahtarları yüklerle taşınan serveti, Karûn'u dünyada ebedi bırakmaya yetmediği gibi ibretlik bir sonla Kur'an'da konu olmaktan da kurtulamamıştır. Nitekim Allah, onu da mülkünü de yere batırarak bütün insanlığa ibret kılmıştır. Ve onun malının çokluğuna bakıp “Allah ona ne büyük nimet vermiş”²⁶⁴ diyenler de onun helak olması ile “dünya mülkünün Allah'a iman etme hususunda hiçbir katkısının olmadığını aksine olumsuz bir akıbetin sebebi olabildiğine” tanık olmuşlardır.

²⁶⁰ Bu manada dünyanın ahirete göre çok az bir varlığı ifade ettiğini anlatan bir hadis-i şerifte şöyle geçer: “Ahiret deniz, dünya ise bir parmağın o denizden ıslanmış hali gibidir.” Müslim, “el-Cennet-u ve sıfat-u na'imihâ ve ehlihâ”, 14.

²⁶¹ el- Ankebût, 29/39; el-Kasas, 28/78; Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 25: 13,14.

²⁶² Karûn'un yaptığı bu haksızlık için farklı yorumlar yapılmıştır. Bazıları şöyledir: a- Firavun sarayında yetkili bir kimse olduğunda makamının gücünü kullanarak halka zulüm etmiştir. b- Hz. Hârûn'un Mûsâ peygambere vezir olmasını kıskanarak bu görevin kendisine verilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. c- İnsanların Hz. Mûsâ'ya teveccühünü kıskanarak “onun bir kadınla zina ettiğini” öne sürerek halkın nazarında itibarını kaybetmesi için hile ve iftiraya başvurmuştur. Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 25: 13-17; Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 2: 85-90.

²⁶³ el-Kasas, 28/76; Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 25: 13-14; Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 2: 85-90.

²⁶⁴ el-Kasas, 28/78.

3.1.6. Sebe' Melikesi (Belkıs)

Kur'an'da kısaca olarak anlatılan Sebe' Melikesi'nin kaynaklarda Belkıs olduğu söylenmektedir.²⁶⁵ Kur'an'da Belkıs ve kavminin, güneşe tapan kendilerine bolca nimetler ve dünya süsleri verilmiş bir topluluk olduğu, bu sebeple Allah yolundan sapmış oldukları ve şeytanın onların içinde bulunduğu hali kendilerine pek güzel gösterdiği ve bu şekilde hakkı göremeyen bir kavim haline geldikleri bildirilmektedir.²⁶⁶ Aynı şekilde Allah'ın peygamberi kendine mahsus bir haberleşme yöntemi ile onlara mektup göndermek suretiyle kendilerini Allah'ın dinine davet ettiği ve Hz. Süleyman'ın, kendisine verilen güç ile "Başkaldırmadan Müslüman olarak bana gelin" şeklinde Belkıs'a açık bir davet gönderdiği bildirilmektedir.²⁶⁷

Mektubu alan kraliçe etrafındaki danışmanlarla bir istişare kurulu toplayıp mektubun içeriğini ve ciddiyetini onlara açıklamaya çalışmıştır. Onlar ise, savaşçı kendilerini tehdit eden bu gücü bertaraf edebileceklerini söylemişlerdir. Kraliçe, Süleyman Peygamber'e bir hediye göndermek istediğini, bunun üzerine verilecek tepkilere göre hareket etmelerinin daha uygun olacağını teklif etmiştir. Öyle de kararlaştırmışlardır. Nitekim elçiler hediyelerle Hz. Süleyman'a gelmiş, Süleyman Peygamber onlara: "Beni hediyelerle oyalamak geçiştirmek mi istiyorsunuz? Biz bununla avunacak değiliz." demiştir. "Hem Allah'ın bize verdiği nimetler size verdiğinden daha üstün olduğu halde mi bunu bana teklif ediyorsunuz?" demiş ve eklemiştir: "Karşı koyamayacağınız bir güç ile gelip sizi oradan yenilmiş ve küçük düşürülmüş bir şekilde çıkarırız." Bu haber kendisine ulaşınca Seb'e kraliçesi, Hz. Süleyman'a gelerek iman ettiğini beyan etmiştir.²⁶⁸

Bu uygulamada, Hz. Süleyman, tebliğcinin tebliğ vesilesiyle mal biriktirmesinin ve ganimet elde etmesinin doğru olmayacağını da göstermektedir. Aksine, Hz. Süleyman muhatapların Allah'ın hükmüne ve dinine boyun eğerek Müslüman olmalarının amaçlandığını ortaya koymaktadır.

²⁶⁵ Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 24:551; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 13: 182. İbn Kesîr, *Kasasü'l-enbiyâ*, 2: 290.

²⁶⁶ en-Neml, 27/23,24.

²⁶⁷ en-Neml, 27/28,31.

²⁶⁸ en-Neml, 27/29-37,44.

Bu tebliğde bir diğer dikkat çeken husus, -muhatabın kadın da olduğu düşünülürse- Hz. Süleyman'ın, kraliçenin tahtını o gelmeden olağanüstü bir şekilde getirterek -bir rivayete göre- onu etkilemek istemiştir.²⁶⁹ Daha önceki haberleşmelerindeki üstünlük ifade eden haberlerin yanı sıra, şimdi de Allah'ın kudretini ve kendisinin de bu kudret dairesinde hareket ettiğini ona göstermek istemesidir. Nitekim kraliçe gelip tanık olduğu bütün bu olaylar akabinde İslam'ı din olarak kabul edip Hz. Süleyman'ın Rabbi'ne iman ettiğini itiraf etmektedir.²⁷⁰

3.1.7. Hz. Lokman'ın oğlu

Hz. Davud'un döneminde yaşamış ve ona vezirlik yapmış olduğu söylenen Hz. Lokman,²⁷¹ âyet-i kerîmede kendisine hikmet verilen bir kul olarak zikredilir.²⁷² Kur'an'da Hz. Lokman'ın oğluna verdiği öğütlerle bir irşâd örneği ortaya konmakta ve eğitim hususunda öncelikli konular zikredilmektedir.

Hz. Lokman, oğluna ilk önce, “Yavrum! Allah'a şirk koşma! Çünkü o büyük bir zulümdür.”²⁷³ demiştir. Müfessirler ayette geçen zulmü nimet tanımamazlık ve Allah'ın hakkı olan sıfatları başkalarına isnat etmek şeklinde açıklamışlardır.²⁷⁴ Nitekim Allah (c.c) Kur'an'da kendini yegâne yaratıcı olarak tanıtır ve en basit mahlûklardan olan bir sineği, insanların güç kabul ettiği her şey bir araya gelseler dahi canlı bir sinek yaratamayacaklarını ifade eder.²⁷⁵ Bu meydan okuma karşısında hiçbir cevabı olmayan insanın Rabbine şirk koşmasının en büyük haksızlık olarak nitelenmesi doğal bir sonuç olmaktadır.

Ardından gelen “anne, baba ile ilgili tavsiyeler” -bir rivayete göre- Hz. Lokman'ın oğluna tavsiyelerinin devamıdır.²⁷⁶ Burada, “anne-babaya minnettarlığın,” “Allah'a karşı minnettar ol.” emriyle birlikte zikredilmesi dikkatleri çekmektedir. Yine

²⁶⁹ İbnü'l-Esîr el-Cezerî eş-Şeybanî, *el-Kamil fi't-tarih*, 1: 181.

²⁷⁰ Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 24: 556; Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 2: 217-221.

²⁷¹ Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 2: 229.

²⁷² Lokmân, 31/13.

²⁷³ Lokmân, 31/13.

²⁷⁴ Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 25:102; İbn Acibe, *el-Bahru'l-medîd*, 4:367.

²⁷⁵ el-Hacc, 22/73.

²⁷⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 14: 63.

anne babanın “Allah’ın açık emrine karşı bir tutum sergilemeleri durumunda -kendileri ile güzel geçimi terk etmeden- bu konuda sözlerinin ya da isteklerinin dikkate alınmaması gerektiğinin” bildirilmesi İslam’ın iman ve sosyal ilişkiler bağlamında ne kadar hassasiyet sahibi olduğunu göstermektedir.

Ardından, Allah’a karşı inancın samimiyet noktasında bir bilince dayalı olması gerektiğini ifade eden tavsiyeler görülmektedir. Âyetlerde, “insan ne yaparsa yapsın en küçük bir şey dahi Allah’ın bilgisi dışında kalamayacağı” vurgulanmaktadır.²⁷⁷ Bu bilinç ile imanın yakîn derecesinde bir iman olacağı tavsiye edildiği söylenebilir.

Daha sonra sırasıyla, “Namazını dosdoğru kıl, iyiliği emredip kötülükten sakındır, musibetlere karşı sabır göster, insanlardan yüz çevirme, yeryüzünde kibirli, böbürlenerek yürüme, böyle yapanlar Allah’ın sevgisinden mahrum kalır.”²⁷⁸ tavsiyeleri yer almaktadır.

Bu bakımdan, Kur’an’da zikredilen, Hz. Lokman’ın oğluna tavsiyelerini İslam’ı tebliğde tedriciliğın bir örneği olarak değerlendirmek mümkün olabilir.

Bütün bu nasihatler, bir kimsenin kâmil bir iman sahibi olması için hikmet ehli bir insan tarafından yapılan tavsiyeler olarak değerlendirilebilir. Allah Teâlâ’nın kıyamete kadar geçerliliğini koruyacak kitabında bu nasihatlere yer vermesi, Hz. Lokman’ın hikmet ehli bir kul olduğunun beyanı olduğu gibi hikmetle tebliğ eden kimselerin muhatabına göre konu ve vurgu seçmesi gibi hususlarda örnek alınacak bir yöntem olduğuna da işaret olduğu söylenebilir.

3.1.8. Kendisine Çokça Nimetler ve Evlatlar Verilen Kişi (Velid b. Muğire)

Hz. Peygamber (s.a.v), Mekke dönemi tebliğinde açıktan davete başlayınca, artık Mekkelilerin hataları, yanlış inançları ve haksızlıkları yüzlerine vurulduğu bilinmektedir. Bu durum kendilerine ağır gelince müşrikler Hz. Peygamber’e büyük eziyetler yapmaya başladıkları görülmektedir. Kur’an bu durumları konu edinmiş, onları tedrici olarak imana, İslam’a ve güzel ahlaka davet etmiştir. Kur’an, bu

²⁷⁷ Lokman, 31/16.

²⁷⁸ Lokman, 31/17.

hadiseleri anlatırken genelde muhatapları toplu olarak zikretmiştir. Bazen ise isimleri verilmeden, vahye karşı verdikleri tepkinin haksızlığı ve tutarsızlığı vurgulanarak, birtakım kişilerin de bu âyetlere konu olduğuna dikkat çekilmektedir. İşte bunlardan birisinin de -hemen her müfessirin dediği üzere- “Allah Teâlâ’nın kendisine çokça nimetler ve evlatlar verdiği” Velid b. Muğire olduğu söylenmektedir.²⁷⁹

Velid’in akıllı olması, güzel konuşması, zenginliği, Arap hacılarına yemek ikramları, Kâbe örtüsünü bir yıl Kureyş değiştirirken bir yıl ise tek başına kendisinin değiştirmesi gibi sebeplerle, İslam’dan önce hatırı sayılır zenginlik ve saygınlığa sahip olduğu kabilesi ve çevresinde büyük bir ilginin odağı olduğu bilinmektedir. Bu yüzden kendisine “İdlü Kureyş- Hükkamü’l Arab- Vahîd- Kurratü aynı Kureyş- Seyyidi” gibi yücelik ifade eden övgülü unvanlar verilmiştir.²⁸⁰

İslam gelince, Hz. Peygamber’in, (s.a.v) kendi seviyesinde bir zengin olmadığı, namı ve şöhreti bilinmediği hâlde nasıl olur da ona tâbi olacağı kendisine teklif edileceği düşüncesi Velid’in kalbini ve aklını iyice kapladığı bilinmektedir. Bu düşüncesinden dolayı birçok yanlışın ve haksız davranışın birbirini takip ettiği Hz. Peygamber’in (s.a.v) tebliğ görevini yerine getirmesinde birçok defa onun karşısına çıktığı ve ona engel olmak istediği rivayet edilmektedir. Nitekim tefsirciler, bu tutumlarını anlatan birçok âyetin varlığından ve nüzul sebebinin Velid b. Muğire olduğundan bahsetmişlerdir. O’nun “Bu Kur’an, şu iki şehirden büyük bir kişiye indirilseydi ya!”²⁸¹ iddialarına karşı,” Rabbinin rahmetini paylaşdırmak onlara mı düşmüş?” Dünya hayatında onların geçimliklerini biz paylaştırdık.²⁸² şeklinde cevap verilmektedir. Aynı şekilde Kurtubî (ö. 671/1273) ve Râzî (ö. 606/1210) gibi müfessirler, İsrâ suresi on beşinci ve seksen üçüncü, Meryem suresi altmışıncı, Kasas altmış birinci, Ankebût dört, on üç ve on dördüncü Yâsin sekizinci, Şûra on beşinci, Kalem on on dördüncü vb. yüz dört kadar âyetin Velid hakkında ya da onun da içinde bulunduğu grubun tutumları hakkında nazil olduğunu rivayet etmektedir.²⁸³

²⁷⁹ Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 30: 704; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 19: 71.

²⁸⁰ Mustafa Fayda, “Velid b. Muğire”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43: 33.

²⁸¹ ez-Zuhuf, 43/31.

²⁸² ez-Zuhuf, 43/32.

²⁸³ Fayda, “Velid b. Muğire”, 43: 34.

Allah Teâlâ, Müddessir suresinde, bu kişinin, İslam'ın kendisine ulaştırdığı tevhid inancı tebliğine karşı verdiği tepkiyi, inattan kaynaklanan bir tepki olarak nitelendirmektedir. Ardından onu bu sonuca götüren düşünme ve değerlendirme biçimi Allah tarafından şiddetle tenkit edilmektedir.²⁸⁴ Zira Velid bin Muğire -rivayete göre- Secde Suresi nazil olduğunda -onu dinlemiş aşırı etkilenmiş olacak ki- “Muhammed'den işittiğim bu kelâmın benzerini hiç işitmedim. Bu, ne insanların ne de cinlerin kelâmına asla benzemiyor. Üstün bir güzelliğe sahip olan bu kelama karşı üstünlük düşünülemez.” dediği rivayet edilmektedir. Ama ardından Mekkeliler -onu uluları saydığı için- Hz. Muhammed'in bu çağrısına nasıl bir karşılık vermeleri gerektiği hususunda ona müracaat etmişlerdir. O da düşünüp taşınıp bir söylem ve tepki geliştirmiştir. Allah Teâlâ bunu şöyle haber vermektedir: “Yarattığım o şahsı (cezalandırmak üzere) tek başına bana bırak! Kendisine geniş bir servet ve gözü önünde duran oğullar verdiğim; önüne nimetleri serdikçe serdiğim, arkasından daha fazla vermemi bekleyen kişiyi! (Daha fazla vermek mi?) Asla! Çünkü o bizim âyetlerimize karşı inatla direnmektedir. Ben de onu sarp bir yokuşa süreceğim! Çünkü o, düşündü taşındı, ölçtü biçti. Kahrolası, ne biçim ölçtü biçti! Sonra kahrolası ne biçim ölçtü biçti! Sonra baktı. Sonra kaşlarını çattı, suratını astı. En sonunda sırtını dönüp gitti ve kibrine yenildi. “Bu” dedi, “Olsa olsa eskilerden nakledilmiş bir sihirdir. Bu, insan sözünden başka bir şey değildir.”²⁸⁵

Buradan yola çıkarak Velid b. Muğire, kendisine tebliğ edilen İslam'ın hakikat olduğunu gördüğü halde sırf inadından ve hasedinden ötürü kibrine yenik düşüp hakikatin üstünü örtmeye çalışan bu şekilde etrafındakilerin de sapıtmasına katkı sağlayan bir kimse olduğu ortaya çıkmaktadır. Bütün bunlardan, Allah Teâlâ'nın çok sert ifadelerle kendisini tehdit ettiği, onun Allah karşısında nasıl bir acziyet içinde olduğu, düşüncesinin temelsiz olduğunu en önemlisi, bütün delilleri gördükleri halde tevhidi kabul etmedikleri sürece gayba iman gerektiren bütün hususların kendileri için kabullenilmesi güç bir durum olarak kalmaya devam edeceği anlaşılmaktadır.

²⁸⁴ el-Müddessir, 74/18-23.

²⁸⁵ el-Müddessir, 74/24-25; Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 30: 707.

3.2. BELLİ BİR YAPI YA DA ANLAYIŞ İÇİNDEKİ GRUPLARA UYGULANAN TEBLİĞ METOTLARI

3.2.1. Peygamberlerin Kavimlerine Uyguladığı Tebliğ Metotları

Bu araştırma kapsamında Kur'an'da tebliğe muhatap olan kişilerden örnekler verilmiş ve onların özelinde vurgulanan konular genel bir çerçevede açıklanarak ele alınmıştır. Araştırmanın bu safhasında peygamberlerin kendilerine tebliğde bulunduğu toplulukların varsa özellikleri ve tutumlarını, onlara uygulanan tebliğde öne çıkan mesajları ele almaya çalışılacaktır. Ayrıca Kur'an'da geçen bütün peygamberleri ele almak bu araştırmanın hacmine uygun düşmeyeceği için seçilen birkaç örnekle araştırma çerçevesi oluşturulacaktır.

3.2.1.1. Hz. Nûh'un Kavmine Tebliği ve Metotları

Kavminin içerisinde bin yıla yaklaşan bir ömür boyunca Allah'ın dinini tebliğ etmekle en çok dikkat çeken tebliğci örneklerinden biri de Hz. Nûh'dur. (a.s) Kur'an'da, kırk üç yerde ismi anılıp yirmi sekiz surede döneminin olaylarından ve tebliğinden bahsedilen Hz. Nûh, kavmine ilâhî vahyi tebliğ etmek karşılığında hiçbir ücret talep etmediğini söylemiş²⁸⁶ ve onların iyiliği için bu zahmete katlandığını kavmine göstermek istemiştir. Bu daveti, onlara, anlamadıkları herhangi bir şeyin kalmayacağı seviyede hem açıktan hem gizliden ısrarla devam ettirmesi, Hz.Nûh'un onlara şefkat ve merhametini göstermektedir.²⁸⁷ Bunun yanında Hz. Nuh, kavminin hidayete ulaşması için göstermiş olduğu fedakârlık ve sorumluluk alma tarzı da dikkat çekmektedir.

Hz. Nuh'un kavmi, onun yapmış olduğu iyiliğine karşılık hakaret, sövmek, şiddet kullanmak, alaya almak, öldürmekle tehdit etmek gibi insanlık dışı tepkilerle her kötü muameleyi yapmaktan geri durmadığı gibi gittikçe daha da azgınlaşmıştır.

²⁸⁶ eş-Şua'râ, 26/109; Harman, "Nûh", 33: 226.

²⁸⁷ Beyzavî, *Envaru't-Tenzil ve esraru't-te'vil*, 3: 19.

Buna rağmen Hz. Nûh'un büyük bir özveri ortaya koyarak kendisine eziyet edenleri bağışladığı onlara dua ettiği rivayet edilmektedir. Hz. Nûh, kavminden öyle şiddetli eziyet gördü ki, hatta bu konuda "Onun kavminden çektiği gibi başka bir peygamberin zorluk çekmediği" söylenmektedir.²⁸⁸

Hz. Nûh, onlara Allah'tan başka ilahın olmadığını ve ondan başkasına ibadet etmemeleri gerektiğini söyledikçe, düşünmek ve anlamaya çalışmak yerine, söylenenleri duymasınlar diye parmaklarını kulaklarına tıkadıkları bildirilmektedir.²⁸⁹

Bununla beraber, Hz. Nûh'un bir peygamber olamayacağını düşünerek onun hakkında kendilerince uydurdukları "O da bizim gibi bir insan değil mi? bu yaptıklarını bize karşı üstünlük sağlamak amacıyla yapıyor olmalı, Allah isteseydi elçisini meleklerden seçerdi, geçmiş zamanlarda böyle bir şeyin vukuunu iştmedik, belki bu adam cinnet geçirdiği için böyle davranıyor, hem buna uyanlarımız sadece ayak takımı kıymetsiz kimselerden başkaları değil ki!"²⁹⁰ gibi mesnetsiz sözler söyleyerek inkarlarını ortaya koydukları da bildirilmektedir.

Bu ifadeler doğrultusunda, kâfirlerin kibirli karakterleri Hz. Nûh'un kavmine tebliğinde de karşımıza çıkmaktadır. Onlar, Allah'ın fakir kimselere değer vermesini kabullenmeyip, kendilerine özel bir muamele yapılmasını, kendi statülerinde olmayanların içine dâhil edilmediği farklı bir ortamda kendileriyle ilgilenilmesini istediler. Ancak bu davranış haktan kaçmanın bir bahanesi olmakla birlikte Allah'ın izin vermediği Hz. Nûh'un reddettiği bir teklif olarak kalmıştır. "Benden, yanımdaki bu garibanları, fakirleri kovmamı istemeyin! Böyle yaparsam beni Allah'a karşı kim koruyabilir?"²⁹¹ diyerek Allah'ın kullarını hidayet konusunda sınıflandırmadan eşit bir davetle ve imkanla onlara yaklaşmasının Allah'ın emri olduğunu bildirmiştir.²⁹²

Hz. Nûh'un kavmine, "Ey kavmim! Bir de şöyle düşünün: Ya benim, Rabbinden gelmiş açık bir delilim varsa! Ve O kendi katından bana rahmet vermiş de siz bunu anlamamışsanız! Siz rahmeti istemediğiniz halde biz sizi ona zorlayabilir

²⁸⁸ Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 9: 42-43.

²⁸⁹ Nûh, 71/7.

²⁹⁰ el-Müminûn, 23/23-25; Hûd, 11/27.

²⁹¹ Hûd, 11/30.

²⁹² Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 17: 339-340.

miyiz?” diyerek onları düşünmeye sevk etmek ister.²⁹³ Hz. Nûh’un bu sözleri, insanın iyiliği de kötülüğü de kendi kendine hak ettiğini kavmine anlatma çabasıdır.

Hz. Nûh, kavmine “kavmim” şeklinde hitap ederek bir birliktelik ve akrabalık duygusunu öne çıkarmak istediği şefkatle yaklaşım ve şefkatle karşılık bulmak istediği de söylenebilir.

Yine Hz. Nûh, onlara “Allah’ın hazinelerinin yanında olmadığını, gaybı bilmediğini ve melek olmadığını”²⁹⁴ söyleyerek, dinde peygamberin konumu ve yetkisini anlatan bir açıklama ile de tebliğ yaptığı görülmektedir.

Onlar, Hz. Nûh’a, kendileri ile çok tartıştığını bildirerek ondan vaat ettiği azabı getirmesini istemişlerdir. Hz. Nûh da bunun kendi elinde olmadığını, bunun Allah’ın dilemesi durumunda olabileceğini, kendilerinin ise Allah’a karşı hiçbir güçlerinin bulunmadığını bildirmiştir.

Hz. Nûh, kavminin tehditleri artınca, onlara, “aralarında bulunup Allah’ın emirlerini tebliğ etmesinden duydukları nefret ve kabullenmemeyi daha fazla içlerinde taşımamayı teklif etmiştir. Bunun için hangi güçten yardım alıp ne yapabileceklerse artık bunu yapmalarını kendilerine teklif ederek²⁹⁵ diğer peygamberler gibi Allah’ın dinini tebliğ ederken hiçbir şeyi engel tanımadığını ve kimseden çekinmediğini ortaya koymuştur.

Hz. Nûh’un kavmi yıllarca onu yalanlamışlardır. Onların engellemeleri neticesinde artık tebliğ yapamaz hale gelince bu engellenmeyi Rabbinin şikâyet ederek “yenik düştüğünü, Rabbinin yardımını esirgememesini²⁹⁶ ve o engelleyicilerden hiçbirini sağ koymamasını niyaz etmiş.”²⁹⁷ Allah (c.c) onun duasını kabul edip bir gemi yapmasını, vakti gelince her türden birer çift ve hüküm verilenler hariç az sayıda olan iman ehlini gemiye bindirmesini geriye kalanların boğulup helak olacaklarını bildirmiştir.²⁹⁸

Hz. Nûh’un tebliğinde şu hususlar göze çarpmaktadır:

²⁹³ Hûd, 11/28.

²⁹⁴ Hûd, 11/31.

²⁹⁵ Yunus, 10/71; Hûd, 11/32, 33.

²⁹⁶ el-Kamer, 54/9-11.

²⁹⁷ Nûh, 71/26.

²⁹⁸ Hûd, 11/40.

- Herkesin anlayacağı bir üslupla hem cehri hem de gizli tebliğ yapmıştır.
- Kavminden gördüğü büyük sıkıntılara katlanmış, sabırla muamele etmiştir.
- Onlara iyiliğin de kötülüğünde insana kendi elinden geldiğini anlatmış ve bu konuda düşünmeye sevk etmiştir.
- Kavminin her ferdini kuşatıcı, toplayıcı ve birleştirici bir yöntem izlemiştir.
- Onu inkâr edenlerin tehditleri üzerine tebliğ ettiği dinin izzetini koruyarak onlara meydan okumuştur.

Kısaca Hz. Nûh, tebliğ için yapılabilecek her imkânın denenmesinin fedakârlıktan kaçınılmamasının, Allah’a güvenmenin ve teslimiyetin tebliğci için başarının ana yolu olduğunun canlı bir örneği olduğu görülmektedir. Bu yönüyle Hz. Nûh’un tebliği kendinden sonraki bütün dönemler için bir sembol konumunda olduğu söylenilebilir.

3.2.1.2. Hz. Hûd’un Kavmine Tebliği ve Metotları

Hz. Hûd’un kavminin (birinci Âd kavmi) Araplar arasında anlatıla gelen, hikâyesi unutulmamış bir kavim olduğu bildirilmektedir.²⁹⁹ Kur’an’da (A’raf, Hûd, Mü’minun, Şua’ra, Fussilet, Ahkâf, Zariyat, Kamer, Fecr, gibi) birçok sürede konu edilmiş olan birinci Âd kavmine çokça nimet verildiğinden bahsedilmektedir.³⁰⁰ Kur’an’da Âd kavmi, Umman ile Hadramut arasında Yemen dolaylarında Ahkâf denilen yerde yaşayan³⁰¹ ve kendilerine, başkalarına verilmeyen kuvvet, boy pos verilmiş gösterişli bir kavim olarak nitelendirilmektedirler.³⁰²

Ayrıca onlar kendilerine verilen bu nimetler ile Allah’a şükretmek ve ona kulluk etmek yerine “bizden daha güçlü kim var?” diyerek Allah’ın kendilerine verdiği nimet ile büyüklük tasladıkları,³⁰³ Allah’a ve peygamberine asi olup zorbalarına tabi oldukları bildirilmektedir.³⁰⁴ Ayrıca peygamberin davetine icabet etmek istemedikleri

²⁹⁹ Çağrııcı, vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîri*, 3: 176.

³⁰⁰ eş-Şua’râ, 132-133.

³⁰¹ el-Ahkâf, 46/21.

³⁰² el-Fecr, 89/ 8.

³⁰³ Fussilet, 41/15.

³⁰⁴ Hûd, 11/59.

gibi Allah hakkında kendilerini uyaran peygamberlerine hakaret edip onu tehdit ederek küçümsedikleri de bildirilmektedir.³⁰⁵ Burada Âd kavmine verilen fiziksel imkânın onları kibre ve bu kibir de onları körlüğe sevk ettiği açıkça görülmektedir.

Kur'an'da, peygamberlerinin kendilerine bir delil getirmediğini iddia edip³⁰⁶ peygamberin vaat ettiği azabı bir an evvel getirmesini istedikleri,³⁰⁷ “bize vaaz etmene gerek yok! Bizim için uyarı yapsan da yapmasan da fark etmez”³⁰⁸ dedikleri, bunun ardından, Allah'ın (c.c) onlara, ağır diye tanımladığı şiddetli (dondurucu rüzgâr) azabını gönderdiği,³⁰⁹ yedi gün sekiz gece süren³¹⁰ alay ettikleri o azap ile kuşatılıp sonunda helak olup kıyamete kadar insanlığa ibretlik bir kavim olarak tarihe geçtikleri de bildirilmektedir. Toplumun sahip olduğu maddi gücün hakikati görmekte bir engel olabileceği ve bir an olsun düşünerek hakikate kulak vermenin önüne geçtiği görülmektedir.

Hz. Hûd onlara, Allah'tan başka hiç bir ilah olmadığını yalnız ona ibadet etmeleri ve ondan çekinmeleri gerektiğini anlatmıştır.³¹¹ Bu manada Hz. Hûd, henüz sıcaklığını koruyan Nûh tufanına atıf yaparak Allah'a karşı gelmenin olumsuz sonuçları olacağını korkulması gerektiğini sık sık kavmine hatırlatmıştır.³¹² İbn kesir, Hûd kavminin Hz. Nûh'un kavminden sonra putlara tapan ilk kavim olduğunu rivayet eder.³¹³ Hz. Hûd'un bu manada Kavmine, “Allah'ın onları, Hz. Nûh'tan sonra yeryüzünün hâkimleri yaptığını, onlara verileden daha çok kendilerine nimet verdiğini bütün bunları unutmamaları gerektiğini hatırlattığı” bildirilmektedir. Bu hatırlatmalardan sonra “Rabbinizden size bir uyarının gelmesi niye size tuhaf gelir ki!?” sözüyle onların bu tutumunu kınayan ikinci uyarı ile kendilerini doğru düşünmeye sevk etmek istediği anlaşılmaktadır.³¹⁴

Yine onların tutarsız tepkilerine karşılık Hz. Hûd, yumuşak davranır, “Ben sizin güvenilir bir hayırhahınız olarak size Rabbinizden gelen emirleri tebliğ

³⁰⁵ el-A'raf, 7/67.

³⁰⁶ Hûd, 11/53.

³⁰⁷ el-A'raf, 7/70.

³⁰⁸ eş-Şua'ra, 26/136.

³⁰⁹ Fussilet, 41/16; Hûd, 11/58.

³¹⁰ el-Hâkka, 69/6-7.

³¹¹ el-A'raf, 7/65

³¹² Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 14: 300.

³¹³ İbn Kesîr, *Kasasü'l-enbiyâ*, 1: 121.

³¹⁴ el-A'raf, 7/69.

ediyorum.”³¹⁵ ve “Üzerinize gelecek azaptan endişe ediyorum”³¹⁶ diyerek güvenilirliğini öne sürerek onlara önce şefkatle yaklaşmış ardından azap ile korkutmak ve dikkatlerini ilahî hakikatlere çekmek istediği anlaşılmaktadır.³¹⁷

“Allah’ın, hakkında bir delil var etmediği tapınaklarınız hakkında benimle tartışmayın.”³¹⁸ diyerek inkarcıların her zaman olduğu gibi delilsiz dayanaksız akıldan yoksun bir sapkınlık içinde hareket ettiklerini ortaya koyup, bunun hiçbir getirisinin olamayacağını onlara açıklamaktadır.

Diğer peygamberlerin yaptığı gibi Hz. Hûd’un da kavmine, “herhangi bir ücret istemediğini”³¹⁹ sadece kendisini dinleyip anlamalarını ve Allah’a kullukta kendisine tâbi olmalarını,³²⁰ söylemesinden daha kolay muhatap alınmayı sağlamak istediği anlaşılmaktadır.

Hz. Hûd’un kavmi, bütün bu tebliğlere rağmen peygamberlerine itaat etmemeyi tercih etmiştir. Hz. Hûd ise kavminin yakışsız tepkilerine karşılık Rabbine tevekkül ederek kararlı bir duruş sergilediği vurgulanmaktadır.³²¹ Âd kavmi, peygamberlerini tehdit edince, Hz. Hûd da onlardan çekinmediğini, hak ve hakikatin, anlattığı ve ortaya koyduğu tebliğden ibaret olduğunu onlara gösteren son bir ifade ile kendilerine, “Elinizden geleni ardınıza koymayın! Ne yapmak istiyorsanız benim için yapın da görelim!”³²² Ve ardından Rabbine yönelerek “Rabbim beni yalancı diye suçlamalarına karşılık bana yardım et!” dedi. Allah Teâlâ da onlar hakkında, “Çok yakında pişman olacaklar”³²³ şeklinde karşılık verdiği bildirilmektedir.

Hz. Hûd’un tebliğinde ise şu hususlar gözlemlenmiştir:

- Hz. Hûd, Allah’ın kavmine bahsettiği nimetleri onlara hatırlatmıştır.
- Kendilerine kozmolojik sorular yönelterek yaratılış mucizesine dikkatlerini çekmiştir.

³¹⁵ el-A’raf, 7/68.

³¹⁶ eş-Şua’râ, 26/135.

³¹⁷ İbn Kesîr, *Kasasü’l-enbiyâ*, 1: 127.

³¹⁸ el-A’raf, 7/71.

³¹⁹ eş-Şua’râ, 26/127.

³²⁰ eş-Şua’râ, 26/131.

³²¹ Hûd, 11/56-57; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 9: 52.

³²² Hûd, 11/55.

³²³ el-Müminûn, 23/39.

- Onlardan herhangi bir ücret istemediğini bildirerek onların iyiliği için bu zahmete katlandığını anlamalarını istemiştir.
- Kendisinin güvenilir kişiliğini öne sürerek, bu şekilde söylediklerinin uydurma olmadığını göstermeye çalışmıştır.
- Kendisine karşı delilsiz mücadele eden kavminin bu batıl mücadelesini yüzlerine vurmuştur.
- Diğer peygamberlerin de yaptığı gibi, tebliği karşılığında Allah’a iman ve itaatten başka bir şey istemediğini söylemiştir.
- Kavmi iman etmeyip aşırıya gidince de onlardan Allah’a sığınmıştır.

3.2.1.3. Hz. İbrâhim’in Kavmine Tebliği ve Metotları

Hz. İbrâhim, kavmini Allah’a iman etmeye ve onu tevhide davet ederken çok kolay anlaşılabilir bir üslup kullandığı görülmektedir. Hz. İbrâhim, muhataplarının anlayacağı düzeyde, Allah’ın varlığını ve tekliğini ispat eder, aynı zamanda onlara, yaratıcının mahlûkatı sahiplenebilen buna gücünün yettiğini de gösterebilen bir zat olması gerektiğini vurgulamıştır. Bu vasıflarda olmayan bir zatın ilahlık davası güdemeyeceğini de açıklamalarıyla onlara ispat etmiştir.³²⁴

Hz. İbrâhim, hayret ve şaşkınlık içerisinde kavmine, “Kendi ellerinizle meydana getirdiğiniz bu şekillere ve heykellere ne diye tapınırsınız!”³²⁵ diyerek kavminin aklını harekete geçirmek ister. Bu açıklamaların ardından bir de fiilî olarak onlara bunu ispat etmek istemiş ve herkesin bir kutlama vesilesi ile toplanma yerlerine gittikleri sırada puthanedeki bütün putları paramparça eden Hz. İbrâhim, büyük putu kırmayıp baltayı da onun boynuna asıvermiştir.³²⁶ Hz. İbrâhim’in kavmi, puthanede olanlardan haberdar olunca hemen İbrâhim’den şüphelenmiştir. Çünkü o putları açıkça reddetmekteydi. Hz. İbrâhim, “Putlarınızı bu büyük put kırmış olabilir mi? bir sorsanız!” deyince kavmi, “Onun bu işi yapamayacağını sen de pekâlâ bilirsin İbrâhim” derler.³²⁷ İbrâhim, (a.s) onların aklını istediği noktaya çekebilmişti. Burada

³²⁴ İbn Kesîr, *Kasasü’l-enbiyâ*, 1: 174, 181.

³²⁵ es-Saffât, 37/95.

³²⁶ el-Enbiyâ, 21/51-73;

³²⁷ el-Enbiyâ, 21/60-65; es-Sâffât, 37/94-96,

Hız. İbrâhim bunu bir fırsat görmüş ve ardından akılcı savunmasını sunmuştur. Gerçekten Hz. İbrâhim, “kendisine güç isnad edilen bir tanrının yanındaki bir nesneyi bile itmeye, yere düşürmeye gücü yetmediğini” muhatabına sözlü olarak ispat ettiği gibi bu davranışı ile de fiilî olarak hakikati itiraf ettirmiştir.³²⁸

İnkârcıların mesnetsiz savunmalarından başka bir delil ile hareket etmediklerini, Hz. İbrâhim’in tebliğinde de tanık olunmaktadır. Hz. İbrâhim, “Bu faydasız ve zarar vermek isterse onu da yapamayacak olan el yontması şeylere niçin tapıyorsunuz?” deyince onlar “Atalarımızı bu halde bulmuştuk, biz de öyle devam ediyoruz.”³²⁹ diye karşılık vermişlerdir.

Tebliğ bağlamında, Hz. İbrâhim’in çok yumuşak huylu ve şefkatli³³⁰ bir insan olarak bilindiği halde yeri geldiğinde korkusuzca Allah’ı tanıtmaktan geri durmadığı, Allah adına müşriklere meydan okuduğu görülmektedir. Nitekim kavmi ile arasında geçen tartışmada, “siz Allah hakkında mesnetsiz konuşmalarınıza (şirk koşmanıza) rağmen herhangi bir korku içinde olmadığınız halde benim sizin ortaklarınızdan korkmam nasıl düşünülebilir?”³³¹ diyerek onlardan hiçbir şekilde çekinmediğini ortaya koymaktadır.

Hız. İbrâhim, kavmine, iddia ettikleri tanrıların asla herhangi bir güce sahip olmadığını dolayısı ile bunu kanıtlamadıkları gibi asla kanıtlamayacaklarını söylemektedir. Buna karşın kendi Rabbini, varlığın sahibi ve tüm ihtiyaçları rızık olarak veren hastalıkta şifa veren, yaradan öldüren ve hatalara karşı oldukça bağışlayıcı bir zat olarak tanıttığı görülmektedir.³³²

Sonuç olarak Hz. İbrâhim’in tebliğinde şu hususlar dikkat çekmektedir.

- Hz. İbrâhim, evvela Allah’ın varlığını ve birliğini, yaratıcı bir kudretin bu varlık âlemine mâlik olduğunu örnekler göstererek ispatlamıştır.
- Aklî sorularla putları reddetmelerini sağlamaya çalışmıştır.
- Putların kırılma olayında bunu onlara ispat etmiş ve onlara da kabul ettirmiştir.

³²⁸ İbn Kesîr, *Kasasü’l-enbiyâ*, 1: 180.

³²⁹ eş-Şua’râ, 26/74.

³³⁰ Hûd, 11/75.

³³¹ el-En’âm, 6/81.

³³² eş-Şua’râ, 26/77-82; İbn Kesîr, *Kasasü’l-enbiyâ*, 1: 174.

- Genelde yumuşak huylu olan Hz. İbrâhim, yeri geldiğinde meydan okumaktan da geri durmamıştır.
- Onların putlarının kudret sahibi olmadığını delillerle çürütürken, Allah Teâlâ'nın da varlığının zorunlu olduğunu, kâinat düzeninden örnekler vererek onlara ispatlamıştır.³³³

3.2.1.4. Hz. Lût'un Kavmine Tebliği ve Metotları

Kur'an'da, En'am Hûd, Ankebût, A'raf, Şua'râ, Hicr, Neml, Enbiyâ, Kamer, Tahrîm ve Saffât surelerinde ismi geçen Lût, (a.s) büyük bir ahlak yozlaşması içinde bulunan bir toplulukla karşı karşıya ve zorluk içinde tebliğ etmekte olduğu bildirilmektedir.

Bütün peygamberler gibi diğer mahlûkattan üstün olan Hz. Lût,³³⁴ Hz. İbrâhim'e iman etmiş,³³⁵ kavminin zulmünden kurtarılarak akrabası olan³³⁶ Hz. İbrâhim'le bereketli topraklara hicret etmiş³³⁷ olan bir peygamberdir.³³⁸

Filistin dolaylarına yerleşen Hz. İbrâhim ve Hz. Lût'un zamanla malları çoğaldığı, ya da halk, aralarında su kaynaklarının yetersiz olmasından ötürü kargaşa çıktığı gerekçesiyle Hz. İbrâhim'in, Hz. Lût'u yakın bir yerleşim yeri olan Sodom Gomore'ye yerleşmek üzere gönderdiği rivayet edilmektedir.³³⁹

Hz. Lût'un kavmi yaşadıkları yerin bağ ve bahçelerini yabancılardan korumak için oradan geçenlerin dövülmesini, onlara kötü muamele yapılmasını kendi aralarında kararlaştırdılar. Ahlakî olarak da fahiş fiiller içinde olup bu manada, zamanla kadınlarla meşru ilişkiyi terk edip erkeklere yaklaşmayı adet edinen bir kavim oldukları belirtilmektedir.³⁴⁰

³³³ Harman, "İbrâhim", 21: 269; Ayrıca bkz. Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 1: 145-157.

³³⁴ el-En'am, 6/86.

³³⁵ el-Ankebût, 29/26.

³³⁶ Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 22: 160.

³³⁷ el-Enbiyâ, 21/71.

³³⁸ es-Sâffât, 37/133.

³³⁹ İbn Kesîr, *Kasasü'l-enbiyâ*, 1: 254; Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 1: 246.

³⁴⁰ İbn Kesîr, *Kasasü'l-enbiyâ*, 1: 254; Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 1: 247.

Hız. Lût kavmine, Allah'ın güvenilir bir elçisi olarak gönderildiğini söyleyip kendisine tâbi olmalarını ve buna karşılık kendilerinden bir ücret istemediğini onlara bildirmektedir.³⁴¹ Burada, Hız. Lût'un diğer peygamberler gibi menfaatsiz bir tutum içinde olduğunu delillendirmesi görülmektedir.

Hız. Lût, "Daha önce hiçbir millette yaygınlaşmamış çirkin bir fuhuş (livata) işleyerek haddi aştıklarını, meşru dairenin dışına çıktıklarını, bundan vazgeçip Allah'a tövbe etmelerini ve Allah'tan korkmalarını"³⁴² söyleyerek onları uyarmıştır.

Hız. Lût'un kavmi ise uyarılara kulak asmadığı gibi "onlar temiz kalmak istiyorlarmış"³⁴³ şeklinde alaycı ifadelerle, peygamberlerini ve ailesini alaya aldıkları ve "tebliğinden geri durmazsa onu yurtlarından çıkaracaklarını söyleyerek"³⁴⁴ tehdit ettikleri bildirilmektedir.

Bu yaşananlardan sonra, üç melek Hız. Lût'u ziyarete gelmiştir. Onların melekler olduğunu henüz bilmeyen Hız. Lût, büyük bir endişeye kapılmıştır. Çünkü kavminin bu güzel yüzlü insanlara fenalık edeceğini tahmin etmekte ve gerçekten de onlar Hız. Lût'un evini sarıp "O üç kişiyi bize teslim etmekten başka yolun yok" diyerek Hız. Lût'u misafirlerine karşı mahcup duruma düşürmüşlerdir. Bunun üzerine Hız. Lût onlara "Benim kızlarım var onları size nikâhlayabilirim ama misafirlerimi size teslim edemem. Ne olur? Beni onlara karşı mahcup duruma düşürmeyin!" diyerek adeta onlara yalvarmıştır. Onlar ise asla bu isteklerinden vazgeçmeyeceklerini söyleyince, melekler kendilerini tanıtip Hız. Lût'a, endişe etmemesini söylemişlerdir. Daha sonra evi kuşatanların gözlerini kör edip evi bulamaz hale getirmişlerdir. Ayrıca, onları helak etmek üzere görevli olarak geldiklerini, onun ve ailesinin ise orayı terk etmesi gerektiğini onlara bildirmişlerdir.³⁴⁵ Bunlar incelendiğinde, vahye tâbi olmayan insan, azgınlıkta bir sınır tanımadığı gibi Allah'a karşı gelmekte de haddini aşmaktan geri durmadığı görülmektedir.

³⁴¹ eş-Şua'râ, 26/161-165.

³⁴² el-A'râf, 7/80-81.

³⁴³ en-Neml, 27/56.

³⁴⁴ eş-Şua'râ, 26/111.

³⁴⁵ Hûd, 11/77- 81.

Yüce Allah, onların müstahak olduğu azabı, “onların memleketlerinin altını üstüne getirdiğimiz mekânlar olarak” ifade ederek “sonraki nesillere ibret olmasını dilediğini ve bu konuda insanlığı uyardığını” bildirmektedir.³⁴⁶

Hz. Lût’un tebliğinde de şu hususlar öne çıkmaktadır:

- İlk başta her peygamber gibi kendisinin Allah’ın elçisi olduğunu bildirip Allah’a (c.c) ibadet etmelerinin Allah’ın (c.c) hakkı olduğunu ve kendisine tâbi olmaları gerektiğini onlardan istemektedir.
- Kavminin düştüğü derin dalalete rağmen yine de onlara karşı şefkatli ve nazik davranmaya çalışmıştır.
- Kavmi aşırıya gidince de Allah Teâlâ tarafından gönderilen melekler Hz. Lût’un kavmini helak etmiştir.

3.2.1.5. Hz. Şuayb’ın Kavmine Tebliği ve Metotları

Kur’an’da Ankebût, A’raf ve Şu’ara surelerinde kendisinden ve tebliğinden bahsedilen Şuayb, (a.s) Medyen ve Eyke ahalisine gönderilen bir nebi, bir tebliğcidir. Mahiyeti açıklanmayan “bir delil” ile Hz. Şuayb’ın kavmine gönderildiği bildirilmekte³⁴⁷ ve kendisi hakkında “en etkili hitap eden peygamber” olduğu rivayet edilmektedir.³⁴⁸

Allah Teâlâ, Hz. Şuayb’ın kavmini “ahdine vefa göstermeyen yoldan çıkmış günahkârlar” olarak nitelemektedir. Yine bu kavim, Allah’a ibadet etmedikleri gibi, peygambere gelip dini öğrenmek isteyenlere engel olan, onları tehdit edip kalplerine şüphe sokmak isteyen ve insanların din hürriyetini ellerinden almak suretiyle yeryüzünde her türlü bozgunculuğu yapmaktan sakınmayan bir topluluk olarak da tanıtılmaktadır. Bununla beraber insanların sosyal ihtiyaçlarında, beşerî ilişkilerde adaletsizlik ve haksızlıkta da ileri gittikleri, insanların mallarını çalıp yol kestikleri, hile ile tartıp onları kandırdıkları belirtilmektedir.³⁴⁹

³⁴⁶ es-Saffât, 37/137; el-Ankebût, 29/35.

³⁴⁷ el-A’raf, 7/85.

³⁴⁸ İbn Kesîr, *Tefsir-u İbn Kesîr (Tefsiru'l-Kur'ani'l-A'zîm)*, 3: 447.

³⁴⁹ el-A’raf, 7/ 85-102.

Allah'ın peygamberi kendilerini uyarınca “Ey Şuayb! Sen iyi huylu bir adamsın, yoksa şu kıldıgın namaz mı bizim atalarımızın taptığı şeylere karşı gelmeni sana emrediyor, mallarımız hakkında istediğimiz gibi davranmaya engel olmanı istiyor”³⁵⁰ demişlerdir. Bütün bunlara ilave olarak peygambere ve ona inananlara, “Ey Şuayb! Ya seni ve seninle beraber inananları kesinlikle şehrimizden çıkaracağız veya mutlaka dinimize döneceksiniz!” “Eğer kabilen (arkanda) olmasaydı seni muhakkak taşa tutardık.”³⁵¹ diyerek tehditler savurarak, Allah'ın gazabını üzerlerine çekmişlerdir. Burada Hz. Şuayb'ın inanç ve ibadet üzerine yapmış olduğu davranışlardan ziyade onun kabilesinin varlığı ve onu savunanların varlığı inkârcıları caydırmış olsa da olumsuz sonucun kaçınılmaz olduğu görülmektedir.

Hız. Şuayb'ın onların hidayetine vesile olacak bütün imkânları, Allah'ın izniyle onların önüne serdiği görülmektedir. İlk olarak onlara (aklen reddedilmesi mümkün olmayan) bir burhan ile geldiğini bildirip Allah'tan başkasına tapmamaları gerektiğini, yalnız ona ibadet etmelerini ve insanlara haksızlık etmemelerini tavsiye edip ardından, -şayet inanırlarsa- bu rızkın kendileri için hile ile elde ettiklerinden daha hayırlı olacağını onlara tavsiye etmektedir.³⁵² Daha sonra “Şu anda bir refah içinde olduklarını, lâkin bu uyarıları dikkate almadıkları takdirde kendinden önce geçmiş (Nûh, Hûd, Salih ve Lût) kavimlerin helakı, onların da başına geleceği gerçeğiyle korkutup uyarılmaktadır.³⁵³ Gerçekten Lût kavmi hem zaman hem mekân bakımından kendileriyle ibret alacakları bir yakınlığa sahipti.³⁵⁴

Burada onlara “size emrettiklerime kendim ters düşmek istemem.” diyerek peygamberin (tebliğcinin) dini yaşantıdaki örneklik mesuliyetine vurgu yaptığı anlaşılmaktadır.³⁵⁵ Aynı şekilde Hz. Şuayb, onların “kabilen olmasaydı seni taşa tutardık”³⁵⁶ tehditlerine cevap olarak “Benim kabilem Allah'tan daha mı hatırlı ki O'nu arkanıza atıp unuttunuz.”³⁵⁷ diyerek insanlara Allah'ın yüceliğini hatırlatıp geçici ve sınırlı güçlere bağlı kalmaktan onları men etmiştir.³⁵⁸ Bu şekilde hakikatin,

³⁵⁰ Hûd, 11/87.

³⁵¹ Hûd, 11/91.

³⁵² el-A'râf, 7/85.

³⁵³ Hûd, 11/84,89.

³⁵⁴ İbn Kesîr, *Kasasü'l-enbiyâ*, 1: 282.

³⁵⁵ Hûd, 11/88.

³⁵⁶ Hûd, 11/91.

³⁵⁷ Hûd, 11/92.

³⁵⁸ İbn Kesîr, *Tefsir-u İbn Kesîr (Tefsiru'l-Kur'ani'l-A'zîm)*, 4: 347.

bütün gücü elinde bulunduran Allah'tan çekinmek olduğunu onlara tebliğ etmiş olmakla birlikte toplumun algı yanılığını ortaya koyacak tespitlerde bulunduğu görülmektedir.

Hz. Şuayb'ın, fertlerin algılarına uygun tebliğ çabası, akılcı tutumu ve tebliğindeki ısrarlı duruşu karşısında bu çağrıya tepkisiz kalan ve kendisiyle küçümseyici tavırlarla muhatap olan kimselere rest çektiği bildirilir. Onlara, “Elinizden geleni yapın ben de yapacağım, kimin başına azabın geleceğini göreceksiniz.”³⁵⁹ diyerek kendisine vahyedilen dinin üstünlüğünü ve Allah'a tevekkülünü ilan etmiş³⁶⁰ ve onlardan uzaklaşmıştır. Netice de, diğer azgın kavimler gibi onların da helak oldukları bildirilmektedir.³⁶¹

Hz. Şuayb'ın tebliğinde ise şu hususlar öne çıkmaktadır:

- Kur'an'da bildirildiğine göre kavmine reddedilemeyen bir delil getirmiştir.
- Önce tavsiye ve nasihat yolunu tutmuş, güzellikle onlara hakikatleri etkili bir şekilde açıklamıştır.
- Onları geçmiş kavimlerden helak olanları hatırlatarak ibret bağlamında uyarmıştır.
- Anlattığı şeylerle amelinin ters düşmemesi gerektiğini söylemiştir.
- Yalnız Allah'a güvendiğini onlara vurgulamıştır.
- Peygamberin bu çabalarına olumlu tepki vermeyen bilakis zulüm ile karşılık veren kavmine meydan okumuş ve onlardan uzaklaşmıştır.

3.2.1.6. Hz. Mûsâ'nın Kavmine Tebliği ve Metotları

Kur'an'ın otuz dört suresinde ismi geçen Hz. Mûsâ hem Kur'an'da hem sahih hadislerde en çok zikredilen peygamberlerdendir.³⁶²

³⁵⁹ Hûd, 11/93.

³⁶⁰ Hûd, 11/88.

³⁶¹ el-A'râf, 7/91.

³⁶² Ömer Faruk Harman, “Mûsâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31: 210.

Hız. Mûsâ kardeşi Hz. Hârûn ile beraber hem Firavun'a hem onun halkına³⁶³ hem de kendi kavmi olan İsrâiloğulları'na Allah'ın emirlerini tebliğ etmek üzere peygamber olarak gönderilmiştir.

Hız. Mûsâ, “Öncelikle Mısır'da Firavun'un esareti altında bulunan kavminin uğradığı ağır zulümlere son vermek ve onları oradan çıkarmakla” görevlendirilmiştir. Nitekim Allah Teâlâ Hız. Mûsâ'yı kardeşiyle beraber, yeryüzünde fesat çıkaran Firavun'a gidip “Allah'a iman etmesini, şayet bunu yapmayacaklarsa bari kavmini kendisiyle birlikte oradan ayrılmak üzere serbest bırakmasını tebliğ etmekle” görevlendirdiğini bildirmektedir.³⁶⁴

Rivayete göre Hız. Mûsâ'nın kavmi Mısır'da köle olarak en ağır hizmetlerde; kimi bina ve yapı işlerinde kimisi ziraat işlerinde çalıştırılır, kalanı da temizlikçi olarak istihdam edildiği bildirilir. Hiçbir vasfı ve hizmeti olmayanlardan da kafa vergisi alınmak suretiyle aşağılanmış bir halk olarak yaşamakta oldukları belirtilir.³⁶⁵

Yine rivayete göre, Hız. Yûsuf zamanındaki Firavun -onun tebliği ile Müslüman olmuştur. Ancak ondan sonra gelen Firavunlar tekrar putlara tapmaya ve taptırmaya başlamışlardır. Hem de aşırı zorba ve zalim oldukları belirtilir. Firavun bir gün halkını toplayıp artık putlara değil kendisine tapınmalarını onlara emretmiştir. Mısır Kıptileri bunu kabul ederken, Hız. Mûsâ'nın kavmi olan İsrâiloğulları atalarının dininden vazgeçmeyeceklerini bildirip bu teklifi kabul etmemişlerdir. Bunu üzerine ağır cezalara ve tehditlere maruz kalmışlardır.³⁶⁶

Hız. Mûsâ, birçok mucize ile Firavun ve kavmini uyardıktan sonra netice alamayınca bir gece vakti kavmiyle birlikte Mısır'dan kaçmalarına izin verilmiştir. Hız. Mûsâ ve kavmi uzaklaşıp deniz kenarına kadar ulaşırlar. Haberi alan Firavun da orduları ile onları takip etmiştir. Yine Allah'tan bir mucize ile -deniz ile Firavun orduları arasında sıkışan- Hız. Mûsâ'nın kavmi denizin ortadan açılıp kendilerine normal bir yol haline dönmesiyle onlardan kurtulup kaçarken Firavun ve orduları orada boğularak helak olmuşlardır.³⁶⁷

³⁶³ ed-Duhân, 44/18.

³⁶⁴ ed-Duhân, 44/21.

³⁶⁵ Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 14: 342; İbn Kesîr, *Kasasü'l-enbiyâ*, 2: 4.

³⁶⁶ Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 2: 8-9.

³⁶⁷ eş-Şua'ra, 26/52-66; İbn Kesîr, *Kasasü'l-enbiyâ*, 2: 79.

Hız. Mûsâ'nın kavmi, hem Hız. Mûsâ'dan önce, hem de Hız. Mûsâ peygamber olarak Mısır'a geldikten sonra çok eziyetler görmüşlerdir. Bu durumlarını Hız. Mûsâ'ya şikâyet eden kavmini Hız. Mûsâ önce teselli eder, ardından Allah'ın onları sınıadığını ve bundan sonra da sınıayacağını ifade eden şu sözleri onlara söyler: "Umulur ki Rabbiniz düşmanınızı helâk eder ve nasıl hareket edeceğinizi görmesi için onların yerine sizi yeryüzüne hâkim kılar"³⁶⁸

Nitekim bütün orduları ile birlikte boğulup yok olan Firavun'un memleketinde -rivayete göre- artık kimse kalmamış ihtiyarlar, kadınlar ve çocuklardan oluşan bir şehir haline dönmüştür. Hız. Mûsâ iki ordu tertip ederek Firavun'un bütün ganimetlerini almak üzere Mısır'a göndermiştir. Ve büyük bir servetle geri dönmüşlerdir.³⁶⁹

Hız. Mûsâ kavmi ile birlikte denizi geçince kendilerine vadeliden³⁷⁰ topraklara doğru yol alırken putlara tapan bir kavimle karşılaşmışlardır. Hız. Mûsâ'nın kavmi bunu görür görmez onların da böyle bir tanrıların olmasını ve ona tapınmaları için Hız. Mûsâ'dan benzer bir tapınak yapmasını istemişlerdir. Hız. Mûsâ "Siz ne cahil bir toplulukmuşsunuz!"³⁷¹ diyerek onlara daha yeni başlarından geçen sıkıntıları ve birçok mucizeye tanık olmalarını hatırlatmıştır. Allah'ın onlara bunca faziletler vermişken böyle bir duruma düşmelerini kınayarak onları bundan vazgeçirmeye çalışmıştır.³⁷²

Hız. Mûsâ Rabbinden kavmine indirilecek şeriatı almak için otuz artı on günlük sözleşmesini yerine getirmek üzere Tûr Dağı'na çıkıp kavminin başına da kardeşi Hız. Hârûn'u yerine vekil tayin etmiştir. Bu süre zarfında İsrâiloğulları daha önce peşine düştükleri puta tapınma belasına tutulup Samiri adında bir kuyumcunun yaptığı buzağıya tapınmışlardır.³⁷³ Hız. Mûsâ Tûr'dan gelip olaya şahit olunca hem kavmini hem de kardeşini azarlayıp kınamıştır.³⁷⁴ Ardından Rabbinin izni ile içlerinden 70 kişiyi seçerek Tur Dağı'na tövbe ve istiğfar etmeye götürmüştür.³⁷⁵

³⁶⁸ el-A'râf, 7/129; Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 14: 342.

³⁶⁹ eş-Şua'râ, 26/59; İbn Kesîr, *Kasasü'l-enbiyâ*, 2: 89-90.

³⁷⁰ el-Mâide, 5/21.

³⁷¹ el-A'râf, 7/138.

³⁷² el-A'râf, 7/138-141; İbn Kesîr, *Kasasü'l-enbiyâ*, 2: 94-95; Köksal, *Peygamberler tarihi*, 2: 68.

³⁷³ İbn Kesîr, *Kasasü'l-enbiyâ*, 2: 119-120.

³⁷⁴ el-A'râf, 7/150.

³⁷⁵ el-A'râf, 7/155.

Seçilen bu 70 kişi Tur Dağı'nda Allah'ın mucizelerine tanık olmak istemişler ve Allah Teâlâ bunu kabul edip Hz. Mûsâ'ya inen emirleri onların hepsine işittirmiştir. Onlarda bu mucizeye tanık olmuşlardır. Ancak hemen akabinde “Allah'ı açık seçik görmediğimiz takdirde senin Rabbine inanmayacağız demişlerdir. Bunun üzerine derhal büyük bir sarsıntıya tutulmuşlardır.”³⁷⁶

Hz. Mûsâ yine “Ya Rabbi içimizdeki beyinsizlerin yaptıklarından dolayı bizi helak mı edeceksin?”³⁷⁷ diye yalvararak kavminin affını sağlamıştır. Daha sonra şeriatlarını ve kitaplarını da alan İsrâiloğulları kendilerine vaad edilen topraklara gitmek üzere emrolunmuşlardır. Ancak kendilerine gelen emre karşı kabul edici olmayıp Hz. Mûsâ'yı yalnız bırakmışlardır. Allah'ın onlara nasıl savaşacaklarını dahi bildirmesi ve galip geleceklerine dair verdiği eminlik bile onları harekete geçirmemiştir. Daha sonraki süreçte kırk yıl buldukları çölde kötü bir yaşantı üzerine kalmış ve mukaddes topraklara girmeleri yasaklanmıştır.

Yine İsrâiloğulları çölde buldukları sırada Allah Teâlâ'nın kendilerine cumartesi gününü çalışmama günü olarak tayin edip onları bir imtihana tabi tutmuştur. Onlar ise bu konuda da haddini aşarak hükme tecavüz edince Allah Teâlâ onları - manen ya da beden- maymuna döndürme (nesh) ile cezalandırdığını bildirmektedir.³⁷⁸

Hz. Mûsâ'nın kavmine olan tebliğinde ise şu hususlar dikkat çekmektedir.

- Kavmi için öncelikle Mısır hükümdarına -Firavun'a- giderek tebliğ yapmış, Müslüman olmasını istemiştir. Sonuç alamayınca da kavmi için şehirden ayrılma izni istemiştir.
- Kavmi ve kendisi Allah'ın hükümlerini yaşayabilmek için hicret etmelerini istemiştir.
- Sapkınlığa meyleden kavmini uyarılmış onlara “Allah'ın başkalarına vermediği büyük nimetlerini” hatırlatarak vahye bağlı kalmalarını ve itaat etmelerini öğütlemiştir.

³⁷⁶ el-Bakara, 2/55; İbn Kesîr, *Kasasü'l-enbiyâ*, 2: 126.

³⁷⁷ el-A'râf, 7/15.

³⁷⁸ el-Bakara, 2/65.

- Kavmi haddi aştığında öfkelenmiş ve halimliği, gerektiği noktada terk ederek onlara sert çıkmış bu şekilde onları hizaya getirmek istemiştir.

3.2.2. Hz. Muhammed'in Kavmine Uyguladığı Tebliğ Metotları

Kıyamete kadar gelecek bütün zamanlarda insanların hidayetinin ve irşâdının temel kılavuzu şüphesiz Kur'an olacaktır. Bu bakımdan Kur'an-ı Kerim'de konu olan tebliğin süreçleri, birbirinden ayrıştırılması ve isimlendirilmesi önem arz etmektedir. Sırasıyla Kur'an'da zikredilen kişiler, tarih sahnesinden geçen peygamberler, kavimler ve en nihayet Hz. Peygamber'in tebliğinin evreleri ve muhataplarının farklı kitlelerden oluşan grupları burada sırasıyla; yakın akrabaları, Kureyş müşrikleri, Ehl-i kitap, münafıklar, çevre ülkeler ve müminler şeklinde sıralanacaktır. Bu vesile ile Kur'an'da İslam tebliğini, muhatapların tebliğe karşı tepkilerini ve onlara karşı da Kur'an'ın tavrını daha iyi anlama fırsatı doğacaktır.

Çok az bir kısmı medenileşmiş çoğu bedevi olan İslam öncesi Araplar ve hususen Mekkeliler; klan denilen kabilelerin anlaşması ve mücadelesi üzerine kurulu kendi içinde ahlaki kuralları ve töreleri olan, oldukça karışık bir yapının teşekkülünden meydana gelmektedirler.

Bir kabilenin müntesibi olmak veya kabilesine haklı haksız bir konuda yardımcı olmak en hayati temayüller arasında bulunmaktadır. Nesep üzerine kurulu olan bu yapıyı korumak Araplarda irsi bir zorunluluk arz etmektedir. Asabiyet olgusu etrafında kabileler arasında mücadele, savaş ve reislik kavgası çok yaygındı. İki tarafında Arap olduğu savaşlara "Eyyamu'l-Arap" denilirdi.³⁷⁹

Kabile içinde yönetici olan reis patrimonyal bir konuma sahipken Mekke'de reislik, yerini mele' denilen bir danışma heyetine bırakmaya yüz tutmuştu. Kabilelerin seçkinlerinden oluşan mele' heyeti Hz. Peygamber'in (s.a.v) en büyük siyasi düşmanı konumundaydı. Bu heyetin İslam'ın zuhurundan sonra en büyük meselesi onu ortadan kaldırmak ve inananları yok etmeye çalışmak olmuştur. Bunun temel sebebi İslam'ın,

³⁷⁹ Hakkı Dursun Yıldız, "Arabistan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3: 254.

asabiye üzerine kurulu ve belli bir kesime imtiyaz tanıyan bu cahiliye sistemini kaldırmayı emretmesidir.

Arapların geneli tahtadan, taştan ve sefer gibi nadir durumlarda da helvadan yapılan putlara taparlardı. Bu sebeple Beytullah'ı üç yüz altmış adet putla doldurmuşlardı.³⁸⁰ Kâbe'de her kabilenin, Mekke'de ise her ailenin kendisine özel putları vardı.³⁸¹ Putperestliğin yanında Hristiyanlık, Yahudilik ve Mecûsîlik de Mekke ve çevresinde yaygın bulunan din ve inanışlar arasındaydı. Hicaz bu büyük coğrafyanın ticari ve dinî merkeziydi.

Cahiliye emellerini yıkan tevhid inancı ve sınıfsal farkları kaldıran İslam'ın emirleri Kureyş'te büyük tepki uyandırdı. Hz. Peygamber, Mekke'de fazlasıyla karşı çıkışlar ve itirazlarla karşılaştığı için bu bakımdan Mekke döneminin tebliğ metotları batıla karşı ispat ve tartışma nitelikli olduğu görülür.

3.2.2.1. Hz. Muhammed'in Tebliğinde Yakın Akrabaları ve Kureyş Müşriklerinin Yeri

Hz. Muhammed Peygamber olarak gönderildiğinde yakın akrabaları sınıf olarak müşriklerin içinde yer alsalar da Allah Teâlâ yakın akrabalara daveti ayrı bir emir olarak bildirmiştir. Bu da daveti yaparken bazı kişilere öncelik tanımada bir sakıncası olmadığı gibi bilakis ilâhî emrin gereği olduğunu gösterir. Nitekim “En yakın akrabalarını uyar”³⁸² âyet-i kerimesi indiğinde Hz. Peygamber Safa'ya gelip üzerine çıktı ve: “Ya Sabahah!” diye bağırdı.

Ey Abdulmuttalib oğulları! Ey Fihri oğulları! Ey falan oğulları! Ey falan oğulları! Ne dersiniz? Size şu dağın eteğinden bazı atlıların çıkıp baskın yapacaklarını söylesem, bana inanır mısınız?

- Evet, sana inanırız, dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v),

³⁸⁰ Ahmet Güç, “Put”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34: 365.

³⁸¹ Ebû Muhammed Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Saka - İbrahim el-Ebyarî - Abdülhafız eş-Şibli, 2. Baskı (b.y. nşr. Şirk-ü mektebt-i Mustafa el-Babî, 1955), 1: 83.

³⁸² eş-Şu'arâ, 26/214.

- Öyleyse ben sizi, şiddetli bir azap karşısında uyarmaya memurum, dedi.³⁸³

“Ya Sabbaha” nidası Mekke’de düşman tehlikesi veya hayati bir mesele olduğu zaman herkesin kâle aldığı bir tür parolaydı.³⁸⁴ Hz. Peygamber, bu çağrısında akrabalarından kendisine yardımcı olmalarını istemiş, böylece hem dünyada hem âhirette saadete kavuşacaklarını haber vermiştir.

Bundan sonra Hz. Peygamber yakın akrabalarını özel yemekli bir toplantıya davet etmiş, az bir yemekle kalabalık bir topluluğu doyurarak muhataplarına bir de mucize göstermiştir.³⁸⁵ Hz. Peygamber, kendisinin emin biri olduğunu akrabalarına teyit ettirdikten sonra yemekte sade bir şekilde peygamberliğini ilan etmiştir.

Tüm bu yöntemler aynı zamanda kendisinden sonraki tebliğcilere de örneklik teşkil etmektedir.

Binaenaleyh tebliğde davet ederken önce aileye sonra yakın akrabalara sonra yaşanılan beldeye ve ülkeye en nihayet diğer ülkelere doğru bir sıra gözetmenin ilâhî emir doğrultusunda Hz. Peygamber’in tebliğ metodu olduğu görülmektedir.

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılmaktadır ki, yakın akrabaların tebliğde önceliği, onların İslam saflarında olmalarından yararlanmak ve diğer insanlara daha rahat tebliğ yapabilmek açısından önem arz etmektedir. Ne var ki Hz. Peygamber bazı akrabalarından ciddi yardım görmekle birlikte bazı akrabaları ise, Kur’an’a konu olacak ve lanetle anılacak kadar kendisine şiddetle karşı çıkmış ve davet yapmasına engel olmaya çalışmıştır. Nitekim Hz. Peygamber’in amcası Ebû Leheb ve hakkında nazil olan Tebbet suresi bu durumun bir örneğidir.

Hz. Peygamber’in (s.a.v) ömrünün elli üç yılını nübüvvetinin de on üç yılını Mekke’de, Kureyş’in arasında geçirmiştir. Dolayısıyla Mekkî olan âyetlerin hemen tamamına yakını Kureyş müşrikleri ve onların karşısındaki müminler adına nazil olmuştur. Ayrı olarak ele alınması gereken bu on üç sene tebliğin pek mühim şekillerini ihtiva etmekte ve günümüzde de birçok ülkede geçerli konular barındırmaktadır. Zira Hz. Peygamber (s.a.v) Mekke’de birçok farklı sıkıntıya göğüs

³⁸³ Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 32: 348.

³⁸⁴ Ebû Muhammed (Ebu’s-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-kârî şerh-ü sahihi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâr-u ihya-i't-tüuras, ts.), 14: 285.

³⁸⁵ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd et-Taberî, *et-Tefsîru't-Taberî*, (b.y.: Dâru'l-fikr, 2014), 19: 130.

gerdiği sırada davasını insanlara istediği gibi ulaştıramasa da belli bir sayıya ulaşabilmiştir. Üstünlüğün karşı tarafta olduğu ortamda takındığı tavır ve izlediği yol günümüz birçok İslam toplumunun yegâne kurtuluş reçetesidir.

Hz. Peygamber'in (s.a.v) baş düşmanının yine kendi ailesinden olan Ebû Leheb'in çıkması, Müslümanlara ağır ambargoların, işkencelerin uygulanması ve bütün bunlar karşısında Hz. Peygamber'in aldığı tavırlar, uyguladığı metotlar oldukça zengin bir materyal arz etmektedir.

Genelde Araplar, özelde Kureyş, tarih sahnesi boyunca şirk üzere değildi. Arapların eski inancı tevhid idi. Nitekim Hz. İbrâhim ve oğlu Hz. İsmail'in inşa ettiği Kâbe, o zamanda tevhid inancının hâkim olduğu yegâne yerlendendi. Daha sonra Araplar arasında putperestliğe eğilimler başladı. Politeizm ve özel olarak Paganizmin Araplar ve Kureyş içinde yayılması hakkında farklı rivayetler mevcuttur.³⁸⁶ Bu sebeple müşrikleri tebliğ bağlamında ele almak, aslında şirk merkezli tüm batıl inançlara yönelik tebliğ faaliyetleri için faydalı olacaktır.

Kureyş merkezinde Arap toplumunu sosyal hayat bağlamında ele almak, İslam tebliğinin, insanları uhrevî faydalara çağırmak yanında ne kadar nizamî bir devlet-toplum anlayışı öngördüğünün de delili durumundadır. Zira kâinat İslam'la müşerref olmadan önce ahlâk, insanlık ve adalet, Arap toplumunda en çok eksikliği hissedilen gereksinimlendendi. Toplumda güçlünün hâkim olduğu; zayıf, malî gücü olmayanların ise rezil bir hayata ve hakir görülmeye mecbur bırakılmış bir düzen vardı. Kölelik son derece yaygındı. Kadın gereken değeri görmezdi.³⁸⁷ Kimilerinin kız çocuklarını diri diri gömdüğü de tüm İslam ümmetinin malumudur.³⁸⁸ İslam ise Araplar arasında yaygın olan yanlış adetleri, kıt ve batıl anlayışları, cahilce yapılan, çok kişilerin canına mâl olan kaos düzenini ortadan kaldırıp yerine güven ve huzur ortamı tesis etmiştir.

Yine o zamanki toplumda hakkı gasp edilen kişinin hakkını alması akrabalarının kuvvetine bağlıydı. İslam dininde olduğu gibi eksiksiz bir âhret inancı ve adaleti temin edecek hükümler bulunmadığı için o dönemde Arap kabileleri

³⁸⁶ Ahmet Güç, "Putperestlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34: 366.

³⁸⁷ İrfan Yücel, *Peygamberimizin Hayatı* (Ankara: DİBY, 2013), 11.

³⁸⁸ ez-Zuhurf, 43/17; et-Tekvir, 81/8-9; el-En'âm, 6/137.

arasında çıkan ufak meseleler bile savaflara dönüşebilirdi.³⁸⁹ Çünkü akrabalık bağları fazla kuvvetli olan bu kabileler kendilerine mensup olan kişinin haklı veya haksız olmasına bakmaksızın arka çıkardı.³⁹⁰

Sonuç olarak İslam'ın yayılmaya başlayacağı Mekke ve çevresinde din ve sosyoloji bakımından insanlığa, akla ve mantığa aykırı zorba bir düzen mevcuttu. Ve İslam tebliği bunu kaldırmayı hedefliyordu.

3.2.2.2. Müşriklere Uygulanan Tebliğde Öncelikli Konular

Kur'an'ın yüz on dört suresinden seksen altı tanesi Mekke'de nazil olmuştur. Mekkî âyetlerden birçoğu müşrikler hakkında indiği bilinmektedir. Bu bağlamda tezimizin de konusu göz önünde bulundurularak müşriklere tebliğ konusunda, onlar hakkında inen âyetlerin genel bağlamını ve âyet-i kerimelerin yönlendirmesiyle Hz. Peygamber'in özellikle üzerinde durduğu belli başlı konuları birkaç örnekle incelemekte fayda vardır. Bu konular şu şekilde sıralanabilir:

3.2.2.2.1. Allah İncancının Düzeltilmesi

Mekkeli müşriklerin Allah'ı doğrudan inkâr etmedikleri gibi, tevhid üzere de yaşamadıkları bilinmektedir. Kendilerine büyük musibetler isabet ettiği zaman Allah'ı (c.c) hatırlar, yeminlerinde Allah'ın (c.c) ismini kullanırlardı.³⁹¹ Ama kendilerini Allah'a ibadet edecek kapasitede görmedikleri için³⁹² kaba bir taştan oluşan veya kendi

³⁸⁹ Muhammed b. el-A'fifi el-Bacurî el-Hudarî, *Nuru'l-yakîn fi-siret-i Seyyidi'l-murselîn*, 2. baskı (Dimaşk: Dâru'l-feyha, 2004) 14.

³⁹⁰ Mustafa Çağrııcı, "Asabiyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3: 454.

³⁹¹ Ekrem Sarıkçioğlu, "Kur'an'a Göre Müşrikler ve Putperestler", *İlmi Araştırmalar Dergisi* 1/1 (Temmuz 1986): 26-28.

³⁹² ez-Zümer, 39/3.

elleriyle yaptıkları putlara tapıp, onlar için kurban kesip, kendilerine şefaati olacaklarına inanırlardı.³⁹³

Bütün peygamberlerin tebliğde öncelikli konusu, tevhid inancını ispat etmek olduğu gibi Hz. Peygamber'in de ilk tebliği şüphesiz bu konuda olmuştur. "Allah'ın tek ilah olduğunu söyleyin ve kurtuluş beratınızı alın!"³⁹⁴ şeklinde önce akrabalarına sonra Mekke'ye ve çevresine sonra bütün dünyaya bu hakikati ulaştırmak amacıyla yerine ve durumuna göre girişimlerde bulunarak tebliğ görevini ifa etmiştir.

Allah Teâlâ tevhid inancını açıklamak ve insanlara doğru inancı öğretmek amacı ile gönderdiği birçok âyetten birisi de şu âyettir: "De ki: 'Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?' 'Allah'tır' de. De ki, 'O'nu bırakıp da kendilerine (bile) bir faydası ve zararı olmayan dostlar (mabutlar) mı edindiniz?' De ki, 'Kör ile gören bir olur mu? Ya da karanlıklarla aydınlık bir olur mu? Yoksa Allah'a, O'nun yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da bu yaratma ile Allah'ın yaratması onlara göre birbirine mi benzedi?' De ki: 'Her şeyin yaratıcısı Allah'tır. O, birdir, mutlak hâkimiyet sahibidir.'³⁹⁵ Görüldüğü üzere âyette önce Allah'a inanç ikrar ettiriliyor. Sonrasında ise Allah'tan başkasının yaratmasının mümkün olmayacağı açıkça ifade edilmektedir.

Yine İhlas suresinde de Hz. Peygamber'e (s.a.v) "Allah'ın soyunu" soran müşriklere cevap olarak Allah'ın (c.c) bir ve Samed (Her şey kendisine muhtaç olduğu halde, kendisi hiçbir şeye muhtaç olmayan.) oluşu, doğmamış ve doğurmamış olup, hiçbir denginin bulunmadığını söylemesi emrolunmaktadır.³⁹⁶

Müşriklerin "O, yeri göğü yarattı sonra kendine yardımcıları seçti" şeklinde, Allah hakkındaki batıl görüşleri ve iddiaları üzerine Allah Teâlâ, "Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı kesinlikle yerin göğün düzeni bozulurdu. Demek ki -kâinattaki bu kurulu düzen gösteriyor ki- arşın Rabbi olan Allah, onların yakıştırdıkları sıfatlardan münezzehtir."³⁹⁷ âyetini indirdi.

³⁹³ Yunus, 10/18; er-Ra'd, 13/14; Meryem, 19/81-82; Karaman, v.dğr., *Kuran Yolu Meal ve Tefsiri*, 3: 282.

³⁹⁴ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hnabel, *Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvût-Adil Mürşid, 1.baskı (b.y.: Müessesetü'r-Risale, 2001), 25: 404.

³⁹⁵ er-Ra'd, 13/16.

³⁹⁶ el-İhlâs, 112/1-4.

³⁹⁷ el-Enbiyâ, 21/22.

Müşriklerin Allah inancındaki bir diğer problemleri, melekleri Allah'ın kızları olarak nitelemeleri idi. Nitekim Zuhruf suresi 15-19. âyetlerinde Allah Teâlâ, müşriklerin bu mesnetsiz, mantıksız iddialarını zikredip sert bir şekilde onları reddetmektedir. Ayrıca Allah Teâlâ onları “Meleklerin yaratılışına tanık olmadıkları” halde bu çirkin iddiada bulunmalarının bedelini ödeyeceklerini söyleyerek ağır bir tehdit ile kendilerini bu davranıştan men etmektedir.³⁹⁸

Bir diğer konu ise, müşriklerin Allah hakkında alaycı bir şekilde söyledikleri “Allah isteseydi ne biz ne de atalarımız O’ndan başkasına tapamazdık. Hiçbir şeyi O’na rağmen haram da saymazdık.”³⁹⁹ sözleridir.

Ayetin devamında, Yüce Allah, onları “Eskilerin de aynı davranışı sergiledikleri, ama peygamberlerin (hakkı anlaşılacak şekilde) tebliğ etmekten başka bir sorumluluğu yoktur.”⁴⁰⁰ gerçeği ile uymaktadır. Aynı şekilde bir sonraki âyetin “Geçmiş toplulukların, kiminin hidayete erdirildiği kiminin de dalalet içinde olmayı hak ettikleri sebebi ile bu durumda bulunmaktadırlar. Dolayısı ile senin aşırı istekli olman Allah'ın onları hidayet etmesini etkilemez”⁴⁰¹ uyarısı Hz. Peygamber'in tebliğde kendisine öğretilen ilâhî metodun temelini yansıtmaktadır.

Bu ve benzeri birçok Mekkî âyette, müşriklerin Allah inancındaki hataları öncelikle ortaya konmaktadır. Ardından kurtuluşlarına vesile olacak ilahî hakikatler kendilerine telkin edildiği görülmektedir.

3.2.2.2.2. Ahiret İnancının Düzeltilmesi

Müşriklerin Allah inancı nasıl batıl ve bozuk ise, âhiret inançları da aynı şekilde yanlış. Kur'an-ı Kerim'de hem müşriklerin Âhiret inancının yanlış olduğuna hem de bunları düzeltmeye yönelik birçok âyet bulunmaktadır.⁴⁰²

³⁹⁸ ez-Zuhruf, 43/19.

³⁹⁹ en-Nahl, 16/35.

⁴⁰⁰ en-Nahl, 16/35.

⁴⁰¹ en-Nahl, 16/37.

⁴⁰² el-En'âm, 6/29-30; Hûd, 11/19; el-Furkân, 25/11; es-Secde, 32/10-11; Kâf, 50/2-4; ez-Zariyât, 51/12-14.

Müşrikler ölümden sonra dirilmeye inanmazlardı. Dolayısıyla mahşer, kıyamet, cennet ve cehennem gibi kavramlar da inanç sahaları içinde bulunmazdı. Mekke tebliği süresince yeniden dirilme ve kıyamet ile ilgili hususlarda sürekli alaycı tavırlar içinde bulunmuş, birçok âyetin ve açıklamanın muhatabı olmuşlardır. Yasin suresinin son âyetleri, Kıyamet suresi ve birçok Mekkî âyet Allah'ın birliğini ve âhiretin varlığını vurgulamak üzere nazil olmuştur.

En'am suresi de bu konuda maksadımızı ortaya koyma hususunda yeterince âyet ihtiva etmektedir. Bu gerçeği ifade eden bir âyet de şöyledir:

“Onlar, ‘Hayat ancak bu dünyada yaşadığımızdan ibarettir; biz bir daha diriltilecek değiliz.’ demişlerdi. Rablerinin huzuruna getirilirken sen onları bir görsen! Allah ‘Bu (yeniden dirilme haberi) hak değil miymiş?’ diyecek. Onlar da ‘Evet Rabbimize andolsun ki öyleymiş’ diyecekler. Allah da ‘inkâr ettiğinizden dolayı tadın azabı!’ diyecek.”⁴⁰³

Kur'an'da özellikle Mekkî surelerin ana konusunu ihtiva eden âyetlerin çokluğu ve çeşitliliği, meselenin önemini ve tebliğdeki önceliğinin önemli bir işaretidir.

“O sizin tanılaştırdığımız varlıklar arasında, bir şeyi ilk defa yaratan, sonra yaratmayı tekrar eden biri var mı?” diye sor. Sonra De ki: “İlkten yaratan da yaratmayı tekrar eden de Allah'tır. Şu hâlde nasıl gerçeğin dışına saptırılıyorsunuz!”⁴⁰⁴

Müşrikler Allah'ın (c.c) varlığına inanırlar ancak O'na ortaklar koştuktan da geri durmazlardı. Allah Teâlâ'nın kendilerini ve kâinatı yarattığına inandıkları halde âhireti ve yeniden dirilmeyi yaratmasının mümkün olmadığını düşünürlerdi. Bunun üzerine Yüce Allah “Göklerin ve yerin yaratılması elbette ki insanların yaratılmasından daha büyük bir olaydır ama insanların çoğu bunu bilmez.”⁴⁰⁵ buyurarak insanların doğruyu anlamalarını sağlayacak kuvvetli bir delil onlara sunmaktadır. Zira yerler ve göklerin yaratılışındaki muazzamlığa dikkat çeken âyet, insanı yeniden yaratmasının, böyle bir güç sahibi için zor olmayacağını açıkça ifade ederek insanın bu hakikati görmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

⁴⁰³ el-En'âm, 6/29-30.

⁴⁰⁴ Yûnus, 10/34.

⁴⁰⁵ el-Mümin, 40/57.

Müşriklerin âhiret inancı konusundaki yanlışlarının odak noktası, âhireti anlama noktasında yaptıkları hata idi. Nitekim Kur'an'da buna "Allah'ın vaadi gerçektir, kıyamet konusunda da bir kuşkuya yer yoktur." denildikçe, "Kıyamet nedir bilmiyoruz, biz bu konuda zannetmenin ötesinde bir şey yapamayız, kesin bir bilgiye sahip değiliz dediniz."⁴⁰⁶ âyeti ile işaret edilmiştir.

Aslında bu noktada şu gerçek ortaya çıkmaktadır. Allah'ın varlığı ve birliğinin kabul edilmesi, bu esasa doğru bir şekilde inanılması bütün inanç esaslarının temelini oluşturmaktadır. Öyle ki inanç noktasında, akıl öncelikli bir esas olduğu iddia edilen tek konu, yaratıcının varlığı ve birliğidir. Bunun dışındaki esasların tamamı bu noktada temellendirilir. Yani kişi, aklın ve vahyin yönlendirmesiyle Allah'a (c.c) inandıktan sonra, ondan gelen nakli bilgileri de zorlanmadan kabul eder.⁴⁰⁷ İşte Mekke müşrikleri, Allah inancı konusunda akıllarını kullanmadıkları için ayrıca akli yönlendiren mucizeler ve vahye karşı burun kıvrıdıkları için, âhireti anlamaları, dolayısı ile ona inanmaları beklenemez. Çünkü "Âhiret", nakli bilgiler kapsamında bir konudur. Nakli bilgilerin salt akıl ile kavranması söz konusu değildir.⁴⁰⁸

3.2.2.2.3. Batıl İnanç ve Yanlış Âdetlerin Düzeltilmesi

İslam, âhiret saadetini kazandırdığı gibi dünyada da huzurlu bir toplum inşa etmeyi amaçlar. Hatta bozgunculuk yapanların düzeni bozup insanların huzur hakkına tecavüz edenlerin kökü kazınıncaya kadar onlarla mücadele etmeyi bilfiil emreder.⁴⁰⁹ Bu sebeple Kur'an-ı Kerim iman ve ibadet esaslarını ihtiva ettiği gibi toplum ahlakı ve ıslahı açısından yanlış, batıl ve çirkin âdet ve anlayışları kaldıracak âyetleri de ihtiva etmektedir.⁴¹⁰

⁴⁰⁶ el-Câsiye, 45/31-32.

⁴⁰⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, *Muvazzah İlmi Kelam* (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2015), 119-120.

⁴⁰⁸ Karaman, v.dğr., *Kuran Yolu Meal ve Tefsiri*, 5: 23.

⁴⁰⁹ el-Bakara, 2/193; el-Enfâl, 8/39.

⁴¹⁰ el-Hucurât, 49/9-10; eş-Şua'râ, 26/40; en-Nûr, 24/5; Âl-i İmrân, 3/89; el-Mâide, 5/39.

Bu durumun en bariz örneği bazı Arapların utanma⁴¹¹ veya büyütüp besleme sıkıntısı sebebiyle⁴¹² kız çocuklarını canlı olarak toprağa gömmesidir.⁴¹³ Tekvîr suresinde, Allah Teâlâ'nın diri diri gömülen kız çocuklarının hangi günahı sebebiyle öldürüldüğünü sorması, insanlığa sığmayan bu davranışın hesabının sorulacağını göstermekle beraber insan hayatının teminatı da olmaktadır.⁴¹⁴

İslam'ın kaldırdığı birçok yanlış âdet ve alışkanlığı şöyle sıralayabiliriz:

- a. Müşrikler -bilgileri olmadan- helal ve haram hükümlerini kafalarına göre tayin ederdi.⁴¹⁵
- b. Kadınlara değer vermezlerdi.⁴¹⁶
- c. Kadınlara mirastan pay bırakılmazdı.⁴¹⁷
- d. Yetimleri itip kakar malını alı koyarlardı.⁴¹⁸
- e. Araplar asabiyetçi idiler. (haklı haksız bakmaksızın kabilelerini savunurlardı)⁴¹⁹
- f. İnsanların soylarından dolayı hakir veya üstün görülmesi.⁴²⁰

3.2.2.2.4. Müşriklerin Yersiz Taleplerinin Reddedilmesi

Geçmiş ümmetlerin birçoğu peygamberlerine iman etmemekle beraber, istedikleri mucizeler kendilerine gösterilmesi durumunda iman edeceklerini de iddia ederlerdi. Birçok kavim peygamberlerine karşı bu tutumları sebebi ile helak olmuşlardır.

Nitekim Hz. Peygamber zamanındaki müşrikler de kendisinden aynı isteklerde

⁴¹¹ en-Nahl, 16/58-59.

⁴¹² el-En'âm, 6/151; el-İsrâ, 17/31.

⁴¹³ ez-Zuhruf, 43/17; et-Tekvîr, 81/8-9; el-En'âm, 6/137.

⁴¹⁴ et-Tekvîr, 81/8,9.

⁴¹⁵ el-En'âm, 6/134-145.

⁴¹⁶ el-En'âm, 6/139-140; et-Tur, 52/39, eş-Şurâ, 26/17.

⁴¹⁷ en-Nisâ, 4/7.

⁴¹⁸ el-Maûn, 107/1-3.

⁴¹⁹ İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel mesaj* (b.y.: DİBY, 2017), 49.

⁴²⁰ el-Hucurât, 49/13.

bulunmuşlar, bir dağı altın kütlesi haline getirmesini, kayıp şeyleri bulmasını, şifasız hastaları iyileştirmesini ve gökten melek indirip kendileriyle konuşturmasını istemişlerdi.⁴²¹

Aşağıdaki âyetler bu konudaki birçok âyetten sadece birkaç tanesidir. “Eğer biz onlara melekleri indirseydik, ölümler de onlarla konuşsaydı ve her şeyi toplayıp karşılıklarına getirseydik, Allah dilemedikçe yine de inanacak değillerdi; fakat çokları bunu bilmezler.⁴²²

Dediler ki: “Sen bizim için yerden bir kaynak fışkırtmadıkça sana asla inanmayacağız. Veya senin bir hurma bahçen ve üzüm bağı olmalı; içlerinden de çağıl çağıl nehirler akıtmalısın. Yahut -iddia ettiğin gibi- göğü üzerimize parçalar halinde yağdırmalısın veya Allah’ı ve melekleri şöyle karşımıza getirmelisin. Veya altından bir evin olmalı; ya da göğe çıkmalısın. Bize okuyacağımız bir kitap indirmedeğin sürece oraya çıktığına da asla inanmayacağız. De ki: Rabbimi tenzih ederim! Ben sadece bir beşer-peygamberim.”⁴²³

Ayrıca müşriklerin aşırı şekilde mucize talep etmelerinden sonra Allah Teâlâ peygamberlerin bir beşer olduğunu fakat sorumluluklarının bu sebeple de diğer insanlardan farklı olduğunu, bir diğer âyette bir peygamberin Allah’ın izni olmadan herhangi bir mucize getirmesinin mümkün olmadığını kesin bir şekilde ifade etmektedir.⁴²⁴

Kureyşliler bir seferinde, “Bize Safa Tepesi’ni altın yapabilir misin? O durumda sana inanacağımızı vaat ediyoruz” dediklerinde, Hz. Peygamber “O sizin için Hz. İsa’nın kavmi için gökten istediği sofraya gibidir. Ona göre!” dedi. Bu şu demektir: İnanırsanız ne âlâ, mucize gerçekleştiğinde inanmazsanız bunun karşılığı -eski kavimlerde olduğu gibi- helak olmakla sonuçlanacak. Bundan çekinen Kureyş teklifinden vazgeçti.⁴²⁵

Hiz. Peygamber’in (s.a.v) ümmetine şefkati ve aşırı düşkün olması sebebiyle onların helak olmasına sebep olacak şeylerden kaçındığı, peygamberliği ve mucizeleri

⁴²¹ el-En’âm, 6/50.

⁴²² el-En’am, 6/ 111.

⁴²³ el-İsrâ, 90-93.

⁴²⁴ el-isrâ, 17/90-93.

⁴²⁵ Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 3: 644; 4: 153

onların emellerine alet etmemek için bu tip olur olmaz isteklerini geri çevirdiği görülmektedir. Bununla beraber, İsrâ, ayın ikiye yarılması vb. birçok mucize de Hz. Peygamber'in bulunduğu topluluğun içinde gerçekleşmiştir.⁴²⁶

3.2.2.3. Müşriklere uygulanan Tebliğ Metotları

3.2.2.3.1. Tedriç Yöntemi

“Sözlükte derece kelimesinden türeyen tadrîc ‘bir kimseyi bir şeye aşamalı biçimde yaklaştırmak ve alıştırmak’ anlamına gelir. Teşrî‘yöntemi olarak hükümlerin ilâhî irade tarafından bir defada ve bütün şeklinde değil tebliğ süreci boyunca beşerî ve sosyal olgular dikkate alınıp peyderpey konulmasını ifade eder. Kitap ve Sünnet’teki bazı hükümlerin vazedilmesinde takip edilen bu yönetime hüküm koyucu irade esas alındığında tadrîc, teşrî‘faaliyetinin niteliği esas alındığında tederrüc denir.”⁴²⁷

Kıyamete kadar hak din olarak yeryüzünde İslam dini bâki kalacaktır. İslam dininin diğer dinler gibi bozulmadan kaynağı yok edilmeden korunacağı da bizatihi dinin sahibi Yüce Allah tarafından vaat edilen bir gerçektir.⁴²⁸ Bununla beraber insanlar içinde dinin kabul görmesi ya da alışılması ve yayılmasının da bir yöntemi ve geleneği olacaktır. İslam dinin başlangıç gelişim ve zirve dönemlerine baktığımızda bu yöntemin tedriç olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Zira bir insana bütün ahlâk ilkelerini ve din kaidelerini birden telkin etmek faydalı bir sonuç doğurmayacağı aşîkârdır. Bu yüzden İslam dinî yirmi üç yıla yaygın bir süreçte genelde olaylar eşliğinde ilk günlerinde olduğu gibi son demlerinde de gelen âyetlerle tamamlanmıştır.⁴²⁹

⁴²⁶ Muhammed Sadık Hamidi, *Peygamber Efendimizin Mucizeleri* (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2015), 43-45, 56-60.

⁴²⁷ İbn Manzûr, “Drc”, *Lisanü'l-Arab*, 2: 268; Talip Türcan, “Tadrîc”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40: 265.

⁴²⁸ el-Hicr, 15/9; Karaman, v.dğr., *Kuran Yolu Meal ve Tefsiri*, 3: 335-337.

⁴²⁹ Süleyman Uludağ, *İslâm'da İrşad*, 2. Baskı (İstanbul: Dergâh, 2014), 215.

Burada sadece ana hatlarını bildirmekle iktifa edeceğimiz bu konu aslında başlı başına derinliğe sahip bir konudur. Hz. Peygamber'in Mekke ve Medine dönemi tebliğlerindeki farklılıklar, aynı şekilde olaylar karşısında hamle yapmak için olgunlaşmasını beklediği süreçler bulunmaktadır. Kişiler üzerinde cereyan eden bu yöntem İslam tebliğinde iyi okunması ve kavranması gereken konulardandır. Zira İslam tebliğcilerinin yegâne örneği, Hz. Peygamber'in anlayışı ve yaşadığı zorluklara karşı tutum ve davranışlarıdır.

Tıpkı Hz. Peygamber'in (s.a.v) Kur'an'ın rehberliğinde uyguladığı gibi, İslam insanlara tedricen anlatılır. Evvela tevhid, tenzih gibi konulardan bahsedip Allah inancını sağladıktan sonra sırasıyla diğer iman esasları ve ibadet hükümlerini anlatma yoluna gidilir. Çünkü İslam, tebliğe muhatap olan çocuk da olsa, gayrimüslim de olsa her zaman kolaydan zora, müsamahadan zorlamaya doğru bir yol takip edilmesini ister.⁴³⁰

Nitekim Kur'an-ı Kerim'de Mekkî surelere bakıldığında asıl temanın iman, terğib, terhib ve Allah inancının düzeltilmesi olduğu görülür. Medenî surelere baktığımızda ise genel itibarıyla İslam'ın geri kalan hükümlerini ihtiva ettiğini görürüz.

Hız. Peygamber'in (s.a.v) siyerinde de yine bu metoda rastlanmaktadır. Örneğin. Muaz b. Cebel'i (r.a) Yemen'e gönderirken orada Yahudi ve Hristiyanların yaşadığını, bu sebeple evvela Allah'ın tek olduğundan ve kendisinin Allah'ın elçisi olduğundan bahsetmesini tavsiye ettiği rivayet edilmektedir. Hız. Peygamber, iman ettikleri takdirde namaz ve zekâtı da tebliğ etmesini eklemiştir.⁴³¹

Tebliğde tedric ilkesini destekleyen bir başka unsurda bazı sahabilerden nakledilen şu manadaki sözdür: "Eğer Rasûlullah bu dini bize topluca getirseydi (tebliğ etseydi) ve Kur'an'ın bize emrettikleri bir defada nazil olsaydı bu hükümler bize ağır geleceğinden İslam'a girmezdik. Ama o bizi bir kelimeye (kelime-i tevhide) çağırdı. Sonra biz onu kabul edip imanın tatlılığına varınca peyderpey tüm dini kolaylıkla kabullendik. Bu şekilde din tamamlandı ve şeriat kâmil oldu."⁴³²

⁴³⁰ İbrahim Canan, *Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye* (İstanbul: Pek Yay., 2004), 275; Şevki Saka, "İnsanı Aydınlatmada Tedrici Metodun Önemi", *AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 42/1 (2001): 67-69.

⁴³¹ Buhârî, "Zekat", 7.

⁴³² Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 9: 405.

İslam'ın ilk yıllarında, tabiatı İslam'a uygun kişiler özenle belirlenmiş ve onlara tebliğ yapılarak başlamıştır. Daha sonra İslam bir nebze kuvvetlendikçe açıktan tebliğe geçiş yapılmıştır.

İlk dönem tebliğde Hz. Ebubekir'in tüccar ve ensab uzmanı olmasının sağladığı kolaylıktan yararlanılmış, bu manada kendilerine tebliğ yapılacak kişiler genelde onun yönlendirmesi ile seçilmiştir. Nitekim Hz. Osman, Zübeyir, Abdurrahman bin Avf, Talha bin Abdullah ve Sa'd bin Ebi Vakkas gibi büyük sahabiler Hz. Ebubekir'in kendilerini Resûlullah'a götürüp tanıştırması vesilesiyle Müslüman olmuşlardır.⁴³³

Bu dönemde Hz. Peygamber, Kureyşli müşriklerin olumsuz yönlerini öne çıkaran konularla ilgilenmediği görülür. Dolayısı büyük bir tepki ve sıkıntıyla karşı karşıya kalmamıştır. Meselâ Hz. Ali, İslam'ı kabul etmek için "babama sorayım" dediğinde "kabul etmesen de babana söyleme!" şeklinde kendisine yapılan tavsiye gizli davet döneminde "seçilen kişi dışında bir kimseye açılmaktan kaçınıldığının bir örneğidir.⁴³⁴

Hz. Peygamber'in (s.a.v) ilk dönemde sadece güç kazanmaya ve çoğalmaya, İslam'ı yayma konusunda kendisine yardımcı olabilecek kişileri yetiştirmeye, bir fikir topluluğu oluşturmaya yöneldiği ve muhataplarının olumsuz yönleriyle uğraşmadığı görülür.

İslam'ı tebliğin önemli bir evresi de aleni davetin başladığı süreçtir. Hz. Peygamber'e davetini açıktan yapmasını, müşriklere aldırılmamasını emreden âyet⁴³⁵ nazil olduktan sonra artık Mekke'de gruplara, topluluklara ve bütün Mekke'ye açıktan davet başlamış oldu.⁴³⁶ Hz. Peygamber Mekke müşriklerinin putlarını yermeye atalarının da cehennemde olduğunu söylemeye başlayınca Mekkeliler artık surat asmaya ve Hz. Peygamber'e (s.a.v) karşı çıkmaya başladılar. Ona karşı düşmanlıkta birleştiler.⁴³⁷ Bu dönemin en belirgin bir özelliği de ilk Müslümanların sosyal hayattan dışlanması haksızlık ve hakaret noktasında insanlık dışı muameleyle tâbi tutulmaları

⁴³³ el-Begavî, *Me'âlimü't-Tenzîl (Tefsir-u Begavî)*, 3:588; Ebu'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Esir el-Cezerî eş-Şeybanî, *el-Kamil fi't-tarih*, thk. Ebu'l-Fida Abdullah el-Kadı - Muhammed Yusuf ed-Dekkak (Lübnan: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2010), 1: 583.

⁴³⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî, *Siyrat-ü İbn İshak*, thk. Suheyl zekkar, 1. Baskı (b.y.: Dâru'l-fikr, 1978), 137.

⁴³⁵ el-Hicr, 15/94.

⁴³⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1: 237.

⁴³⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1: 264.

olmuştur. Bu süreçte Müminlere, sabretmek, Allah’a samimi bir şekilde yönelmek ve ibadetlerini güzel yapmak tavsiye edilmiştir.⁴³⁸ Bu süreçteki zorluklarla birlikte artık İslam dini herkesçe duyulmuş ve bilinmiş insanların ilgilendiği bir konu haline gelmiştir.

Hiz. Peygamber ve Kur’an’da öncüler olarak övülen ashâbı din uğrunda üstün bir ahlâk ve sadakat ortaya koymuştur. Bu suretle muhataplarına İslam’ın Yüce yaratıcıdan hak bir şekilde geldiğini, hiçbir engel tanımadığını ve tanımayacağını, birilerinin eliyle olmazsa Hakk’ın seçeceği bir başkalarının eliyle hedefine muhakkak ulaşacağını hissettirmektedir. Nitekim “Kâfirler istemese de Allah nurunu tamamlayacak.”⁴³⁹ âyeti, bu tezin ilâhî dayanağı konumundadır.

Mekke dönemi tebliğinde Hiz. Peygamber’in (s.a.v) dışlanma, ambargo, hakaret gibi büyük sıkıntılardan geçtiği bilinmektedir. -Belki bastırırız düşüncesiyle kendisine pazarlığa gelenlere böylesine zor bir durumda olmasına rağmen “Bir eline güneşi diğer eline ay’ı verseler bile davetinden vazgeçmeyeceğini.” söylemiştir.⁴⁴⁰ Muhatapların içinde bulunduğu derin dalalet ve anlama düzeyi dikkate alındığında bu zor süreçte dava uğruna çekilen sıkıntıların tedricî konusunda bir evre olması düşünülebilir.

Geneli müşrikler hakkında inen Mekkî âyetlerde, Kur’an’ın üslubunun müşriklerin tavırlarına mukabil sertleştiği görülür. Müşriklerin tavrı olumsuzlaştıkça Kur’an’da üslubunu sertleştirir.⁴⁴¹

Mesela nüzul sırasında önde bulunan Kalem suresindeki “Olur olmaz yemin eden, aşağılık, daima kusur arayıp iğneleyen, durmadan laf götürüp getiren, iyiliği hep engelleyen, saldırgan, günahkâr, huysuz ve sert, bütün bunlardan sonra bir de ne idüğü belirsiz kimselere, serveti ve çocukları var diye sakın boyun eğme!”⁴⁴² âyetinde İslam düşmanlarının kötü vasıflarını saymakta, tenkit edilmekte ancak aşırı bir sertlik sezilmemektedir.

⁴³⁸ ez-Zümer, 39/2,11; el-İsrâ, 17/79; el-Müzzemmil, 73/20; Meryem, 19/65; Kâf, 50/39; Tûr, 52/48.

⁴³⁹ et-Tevbe, 9/32.

⁴⁴⁰ İbn İshak, *Siyrat-ü İbn İshak*, 154.

⁴⁴¹ Mustafa Çağrı, “Kur’an”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 26: 391.

⁴⁴² el-Kalem, 68/10-14.

Hakeza Kur'an-ı Kerîm “Nimet içinde yüzen o yalanlayanları bana bırak ve onlara biraz süre tanı.”⁴⁴³ âyetinde aynı üslubunu korumaktadır. Ancak daha ileriki bir zamanda indirilen Abese suresinde ise sert bir üslup hakimdir:

“Kahrolası o insan! Ne kadar da inkârcı!”⁴⁴⁴

Görülmektedir ki Kur'an-ı Kerim Mekkeli müşriklerin inatçılığına ve inkârcılığına karşı üslubunu sertleştirerek mukabele etmektedir. Bu şekilde hem mana hem de siyak tarzı ile onlara cevap verilmiş olmaktadır.

Ayrıca Medine’de inen bir âyet, “müşriklerin Allah’a hiçbir zarar veremeyeceklerini”⁴⁴⁵ aksine kendilerinin büyük bir azaba ve eziyete maruz kalacaklarını belirtip kâfirleri hem Allah’ın gücü ve kudreti ile tehdit etmekte hem de onlara karşı Müslümanları moral ve motivasyon olarak üstün davranmaya sevk etmektedir.

Bu şekilde Hz. Peygamber, (s.a.v) müşriklerin inatçılıklarına ve zulümlerine karşı onları aciz bırakan Kur'an ile karşılık vermiş olup, bu şekilde hem İslam’ın izzeti muhafaza edilmiş hem de yayıldığı bölgelerdeki insanların dikkatleri çekilmiştir.

3.2.2.3.2. Tehaddi (Meydan Okumak)

Allah Teâlâ Kur'an’ın bir mucize olduğuna dair onun bir benzerinin -tüm insanlar ve cinlerin beraber çalışsalar dahi- ortaya konamayacağını bildirerek tüm insanlığa meydan okumaktadır.⁴⁴⁶

Kur'an, ilk muhatapları olan müşrik Arap toplumunu şiir ve belagatta zirve konumunda bulunmalarına rağmen fesahat, mana ve akıl yönünden aciz bırakmış, onları âdeta kendi silahları ile vurmıştır. Kur'an’ın i’cazının ve tebliğdeki rolünün anlaşılabilmesi için dikkat çekilmesi gereken üç nokta vardır:

1- Kur'an’da onun benzerinin getirilemeyeceği hakkında meydan okunmuş

⁴⁴³ el-Müzzemmil, 73/11.

⁴⁴⁴ Abese, 80/17.

⁴⁴⁵ Âl-i İmrân, 3/176.

⁴⁴⁶ el-İsrâ, 17/88.

olması,

- 2- Müşriklerin mukabele etmesi için bir sebep bulunması,
- 3- Müşriklerin bunu yapmasına bir engel bulunmaması.

Bu manada, Allah Teâlâ Müşriklere:

- Kur'an'a mukabele etmeleri için tehdit manalı birçok âyet indirmiştir. Yani müşrikler buna aslında teşvik edilmiştir.⁴⁴⁷
- Müşriklerin Kur'an'a mukabele etmelerinin gerekliliği ise aşikârdır. Zira dinleri yerilmiş ve batıllığı ispatlanmıştır. Kur'an atalarının hiçbir şey bilmeyen kimseler olduğunu söylemiştir.⁴⁴⁸
- Müşriklerin bu konuda bir engeli yoktu. Zira Kur'an onların lügatiyle - onlardan üstün olmasına karşın- onların üslubuna uygun olarak inmiştir. Bu son meselede Arapların şiir belagatı ve fesahati konusundaki gelişmiş kültürünü de göz önünde bulundurmamak gerekir.⁴⁴⁹

Müşrikler için bu denli müsait hatta gerekli bir durum oluşmasına karşın ne ilk dönem ne de son dönem İslam tarihinde Kur'an'ın, hatta bir suresinin dahi ayınsının oluşturulamamış olması Kur'an'ın i'cazının ispatıdır. Allah Teâlâ onların bu duruma karşı tutumlarını kınayarak istenileni ortaya koyamayacaklarını belirtmiştir. Onların ancak hedef saptırıp kendilerince Kur'an basit bir şeymiş havası verdirme edası ile karşılık verdikleri şu âyetle ifade edilmiştir: “Kendilerine âyetlerimiz okunduğunda, “Duyduk duyduk! İstesek elbette bunun benzerini biz de söyleriz, bu eskilerin masallarından başka bir şey değil” dediler.⁴⁵⁰ Hatta rivayete göre Nadr b. Haris, İran'a yaptığı seyahatlerde acem masallarını, destanlarını duyup öğrenerek, Mekke'de insanlara Kur'an'ın benzeri bir masal bulduk demişlerdi.⁴⁵¹ Yani Kur'an'ı insanların nezdinde değersizleştirmek, onu insan söylentisi seviyesine düşürmek istemişlerdir. Ancak ilâhî vahiy nazil olduğu günden beri, Kur'an temiz gönüllerle buluşup yüceliğine yücelik katmıştır. Kendisine sarılanlara yol gösterip onları da yüceltmıştır.

⁴⁴⁷ el-Kasas, 28/49; el-İsrâ, 17/88; Hûd, 11/13.

⁴⁴⁸ el-Mâide, 5/104.

⁴⁴⁹ Vehbe b. Mustafa ez-Zuhaylî, *el-Vecîz fi usuli'l-fikhi'l-islamî*, (Dımaşk: Dâru'l-fikr, 1420/1999), 27.

⁴⁵⁰ el-Enfâl, 8/31.

⁴⁵¹ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 6: 405; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1: 300.

Karşısında duranları ise alçaltılmış ve hüsrana uğratmıştır.⁴⁵² Kur'an'a karşı yapılan tüm çalışmalar oldukları yerde yanıp ateşleri oracıkta sönmüş ne itibar edilmiş ne de bir gerçeklik ifade edememiştir.

3.2.2.3.3. Akl Kullanmaya ve Tefekküre Çağırarak

Müşrikler birçok konuda olduğu gibi dini inançlarına da körü körüne bağlı bir düşünce içerisinde idiler. İnançlarını araştırmak ve delillerle desteklemek şöyle dursun, kendilerine “inançlarının yanlış ve temelsiz olduğu” ispat edildiği durumlarda bile “Atalarımızdan böyle devraldık” şeklinde abes savunmalara başvuruurlardı.⁴⁵³ Bu sebeple Kur'an onları akıllarını kullanmaya, gök, yer ve tabiatla alâkalı tefekküre, yaratıcının yüceliğini ve ona itaat etmenin gerekliliğini anlamaya davet etmektedir.

Nitekim Allah Teâlâ birçok âyette her şeyi kendisinin var ettiğini ve âlemlerin Rabbi olduğunu⁴⁵⁴ beyan ettikten sonra, A'raf suresi yüz doksan beşinci âyette müşrikleri, taptıkları putların herhangi bir kudretlerinin bulunmadığı hakkında uyarıp düşünmeye sevk etmektedir. Onların aslında cansız varlıklar olduğunu, yürüyebilecekleri ayakları, tutabilecekleri elleri, görebilecekleri gözleri ve duyabilecekleri kulakları olup olmadığını sorarak içinde buldukları batıl vahameti müşriklerin gözleri önüne sermektedir.⁴⁵⁵

Rûm suresinde ise Allah Teâlâ müşrikleri doğrudan düşünmeye sevk etmiş, onları “Hiç kendi kendilerine düşünmezler mi?” ifadesiyle tefekküre çağırılmaktadır. Hemen sonrasında da hakkında düşünmeleri istenen konuyu vurgulamaktadır. Burada da onların neden yaratıldıkları hakkında düşünmeleri, boşu boşuna var olmadıklarının farkına varıp nihâyetinde yaratılış amaçlarına uygun olan İslam'ı seçmeleri istenmektedir.⁴⁵⁶

⁴⁵² Müslim, “Salatü'l-müsafirîn”, 47.

⁴⁵³ el-Bakara, 2/170-171, et-Teğabün, 64/1-3.

⁴⁵⁴ Meryem, 19/65; el-Fatiha, 1/1; Nûh, 71/15; et-Talâk, 65/12; el-A'râf, 7/195; el-Câsiye, 45/12-13; Tâhâ 20/50; el-Bakara, 2/29.

⁴⁵⁵ er-Rûm, 30/8.

⁴⁵⁶ er-Rûm, 30/8.

Konuyla alakalı çarpıcı bir örnek de müşriklere, kıyamet günü taptıklarınızın sizi kurtarmaları için “Onları çağırın bakalım!”⁴⁵⁷ denildiğinde hiçbir şey yapmayacak olmalarının hatırlatılmasıdır. Âlemlerin Rabbi müşriklere, dinini tebliğ etmek için bir manada şöyle seslenmektedir. Kur’an’da geçen bütün peygamberlerimin de vurguladığı gibi, Allah dışında taptıklarınızın herhangi bir gücü olduğunu ispat edebilir misiniz?⁴⁵⁸ “Hayır” o halde bütün kâinatı ve sizi yaratan ve karşı konulamayan güce karşı akılsızca anlamsız bir şekilde yaklaşmayın düşünün ve aklınızı salim bırakın onu bir takım geçici menfaatleriniz doğrultusunda haksız yönlendirmeyin.⁴⁵⁹ Gerçekten de Araplar bazı taassup ve ahlaksızlıkları erdem sayar onlarla övünürdü. İşte bu akli kör eden anlayış biçiminin onları imandan yoksun bırakan akıl erdeminden yararlanmaya engel olan temel sebeplerden biri olduğu anlaşılmaktadır.

Nitekim ayetlerde, hayvanları yaratanın ve insanlara boyun eğdirenin Allah olduğu,⁴⁶⁰ kuşları havada uçuranın, rızıkları verenin, insanlara kulakları, gözleri verenin Allah olduğu,⁴⁶¹ onun yedi göğü birbiriyle uyumlu yarattığı,⁴⁶² ayı ışık, güneşi ışık kaynağı yaptığı⁴⁶³ hatırlatılmakta, böylece insan düşünmeye sevk edilmektedir.

Hız. Peygamber’in insanlara “Bana Allah’a teslim olmam emredildi. Bana açık deliller geldikten sonra, sizin taptıklarınıza ibadet etmem yasaklandı.”⁴⁶⁴ açıklamasında bulunması, aslında müşriklerin ilgisini bu açık delillere çekmeye matuftur. Zira Hız. Peygamber’in (s.a.v) peygamberlik öncesi de puta tapmadığı malumdur. Bazı müfessirler bu açık delil (beyyinat) kelimesini “Kur’an ve vahiy” olarak yorumladığı gibi bazı müfessirler de bundan maksadın akıl olduğunu ifade ederler. İkinci mana konumuza uygunluğu bakımından önemlidir. Yani Hız. Peygamber, akıselim olma erdemiyle peygamberlikten önce bile yaratıcının varlığını birliğini idrak edip ona asla şirk koşmamıştır.

Ayrıca Allah Teâlâ müşriklerin tutarsız ve çıkarıcı iddialarını reddederken onlara tâbi olan zayıfları da yarın cehennemde “Biz size uymuştuk, bizim için bir

⁴⁵⁷ el-Kasas, 28/ 64.

⁴⁵⁸ el-Ahkâf, 46/4.

⁴⁵⁹ Karaman, v.dğr., *Kuran Yolu Meal ve Tefsiri*, 5: 27.

⁴⁶⁰ Yasin, 36/71-72.

⁴⁶¹ el-Mülk, 67/19-23.

⁴⁶² Nûh, 71/15.

⁴⁶³ Nûh, 71/16.

⁴⁶⁴ el-Mümin, 40/66; el-En’âm, 6/56.

şeyler yapamaz mısınız?”⁴⁶⁵ dediklerinde bu isteklerinin hiçbir karşılığı olmayacağını bildirmektedir. Dolayısıyla bu âyetlerden yaratılış gayesini herkesin başkasından bağımsız, aklın gereğince ön yargısız bir şekilde aramak ve sorgulamakla yükümlü olduğu rahatlıkla anlaşılmaktadır.

3.2.2.3.4. Tebliği Tekrar Etmek

Hız. Peygamber, Kureyş ve etraftaki müşriklere tebliğde bulunurken belli başlı yöntemleri icra etmeyi tercih etmiştir. Bunların en önemlilerinden biri tekrar yöntemidir. Tıpkı Hız. Nûh gibi Hız. Peygamber de (s.a.v) kişileri İslam’a davet etmek için defalarca onlara bu daveti tekrar etmiştir.

Kur’an-ı Kerim’de de bu hususa çokça değinilmiştir. “Tekrar tekrar âyetlerimizi...⁴⁶⁶ her türlü kıssayı...⁴⁶⁷ Türlü şekillerle onlara açıklıyoruz”⁴⁶⁸ Bu vb. âyetlerin tamamı, Kur’an’daki inanç konularının muhataplarca yeterince anlaşılabilir düzeyde gelinceye kadar türlü şekillerde tekrarlandığını açık bir şekilde ifade etmektedir.

Örneğin Ahkâf suresi yirmi yedinci âyette müşriklere, kendi çevrelerindeki (Âd, Semûd ve Lût kavmi gibi) kavimlerin helak edildikleri belirtilip devamında da iman etmeleri için Mekke müşriklerinin defalarca uyarıldığını ifade etmektedir. Burada tekrar edilen ve kime tekrar edildiği konusunda, farklı rivayetlerden birisi de Mekke müşriklerine, iman etmeleri için defalarca va’d ve va’id kıssası içeren âyetlerin indirilmiş olmasıdır.⁴⁶⁹

Hız. Peygamber, (s.a.v) İslam’ı tebliğ için Mekke ve çevresindeki kabilelerin birçoğuna giderek hepsine ayrı ayrı, İslam’ı tebliğ etmiş, kendisine arka çıkmalarını istemiştir.

⁴⁶⁵ el-Mümin, 40/47.

⁴⁶⁶ el-Ahkâf, 46/27.

⁴⁶⁷ el-İsrâ, 17/89.

⁴⁶⁸ el-İsrâ, 17/41; Furkan, 25/50; Tâhâ, 20/113.

⁴⁶⁹ Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 28: 26; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 16: 209.

Yine bu maksatla, Arapların hac yolculuğu sırasında kurduğu panayirlara gidip kabileleri ziyaret ettiği bilinmektedir.⁴⁷⁰

Hz. Peygamber'in (s.a.v) bir tebliğ örneğinde, Hakem b. Keysan Müslümanlar tarafından tutuklanıp Medine'de esir alındığı zaman Hz. Peygamber defaatle onun yanına gidip tebliğde bulunmuş İslam'ı seçmesinin kendisi için hayırlı olacağını ona anlatmak istemiştir. Bu duruma şahit olan Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in bir müşrik'in ayağına bu kadar gitmesini gereksiz görüp "Ya Rasûlullah bununla ne için bu kadar ilgileniyorsunuz, bırakın hak ettiği ölümü bulsun" teklifinde bulunmuştur. Hz. Peygamber bu teklife aldırmadan onunla ilgilenmeye devam edip kendisini ısrarla İslam'a davet etmiştir. Hz. Peygamber'in ısrarla daveti, muhatabı ile ilgilenmesi sonuç vermiş ve Hakem Müslüman olmuştur. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) "size uyup da adamı öldürseydim arkadaşınız şimdi cehennemi boylamıştı"⁴⁷¹ diyerek tebliğcinin gayesinin insanlığın kurtuluşuna vesile olma amacı gütmesi gerektiğini davranışıyla ortaya koymuştur.

Anlatılan "Tekrar Yöntemi" sonuç olarak aynı olsa da yöntem olarak iki farklı şekilde olabilir. Biri yukarıda anlatıldığı şekilde davetin kendisini bizzat tekrarlamaktır. Diğerisi ise tebliğ ile verilmek istenen mesajın tekrarlanmasıdır. Bu da Kur'an-ı Kerim'de sıklıkla görülen bir metottur. Zira Allah Teâlâ Kur'an'da bazı kıssaları defalarca aynı veya farklı lafızlarla zikretmektedir. Bu şekilde verilmek istenen mesaj muhatabın zihninde canlı tutulmak istenmiştir. Bu gerçek Kur'an-ı Kerim'de "Doğru dürüst düşünüp ders çıkarsınlar diye kendilerine tekrar tekrar anlatmışızdır."⁴⁷² ifadesinden de anlaşılmalıdır. Kur'an'da sıkça görülen, üzerine eserler yazılan bu metot tebliğciler için ihmal edilmemesi gereken önemli bir yöntemdir.⁴⁷³ Yani tebliğci kendi tebliğini değil, tebliğ ettiği mesajların hikmet kaynağı olduğunu tasavvur ederek mesajını ve tebliğini sürdürmeli, gerekirse tekrar etmeye devam etmelidir.

⁴⁷⁰ Ebu'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-nihaye, thk. Ali Şirî* (b.y. Dâr-u İhyai't-turas, 1988), 3: 169.

⁴⁷¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, 4: 102.

⁴⁷² el-Furkân, 25/50.

⁴⁷³ Celal Kırca, "Kur'an'a Göre Din Egitiminin Genel Metodları", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/6 (Ağustos 1990) 178.

Tebliğcinin gayesi insanları kazanmak ve ebedi saadet yurdu olan cenneti hak etmelerini sağlayacak yolu onlara öğretmek olmalıdır. Nitekim Hakem b. Keysan'a bu maksatla ve bu yöntemle yapılan tebliğ sonuç vermiş ve Müslüman olmuştur. Hakem'in din uğruna büyük fedakârlıklar yaparak daha sonraları İslam adına şehit olanlar arasına katıldığı rivayet edilir.⁴⁷⁴

Tekrar yönteminde önemli bir husus belki de bu tekrarın -aynen Kur'an'daki gibi- üslub değiştirilerek yapılmasıdır. Nasıl ki Kur'an aynı mesajları içeren kıssaları farklı siyaklarla, aynı manayı ifade eden âyetleri farklı yerlerde zikrediyorsa bir tebliğcide Kur'an'ın bu metodunu aynı şekilde uygulamalıdır. Nitekim Rasûlullah da (s.a.v) bunu böyle icra etmiştir.

3.2.2.3.5. Geçmiş Ümmetlerin Kıssalarını Zikretmek

Kıssaları tebliğde kullanmak -birazdan zikredileceği üzere- birçok yönden, tebliğde fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Bu manada, Allah Teâlâ'nın, peygamberlerin kıssalarını anlatarak müşrikleri düşünmeye ibret almaya sevk etmek istediği anlaşılmaktadır.⁴⁷⁵

Ayrıca Kur'an-ı Kerim'in önemli bir bölümünü kıssalar oluşturmaktadır. Kıssa âyetleri çoğunlukla Mekkî surelerin ihtiva ettiği konulardandır. Yani kıssalar genelde Hz. Peygamber'in müşriklere tebliğ vazifesini icra ederken nazil olmuşlardır. Dolayısı ile kıssalar, -en azından nüzul sürecinde- doğrudan müşriklere tebliğ konusuyla alakalı olmaktadır.

Bu kıssalar tebliğde 3 farklı yönde etkili olmuşlardır:

a. Vahiy ve risaleti ispat etme. Çünkü Hz. Mûsâ, Hz. Yusuf ve Hz. Meryem hakkındaki kıssaların ancak vahiy ile bilinebilir olması, Hz. Peygamber'in (s.a.v) ümmi olması da göz önünde bulundurulduğu zaman vahyi ispatlayan mucizeler arasında sayılması gerekir.

⁴⁷⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 3: 42.

⁴⁷⁵ el-A'raf, 7/176.

b. Hz. Peygamber'e (s.a.v) müşriklerin tefekkür etmeleri için kıssaları anlatmasını emreden âyet⁴⁷⁶ doğrultusunda kâfirlerin ibret ve öğüt alması.

c. Ülü'l-azm (azimli) peygamberler gibi sabretmesini emreden âyet⁴⁷⁷ doğrultusunda Hz. Peygamber'in (s.a.v) gönlünü, yaşadığı sıkıntı ve zorluklar karşısında takviye etmesi.⁴⁷⁸

Özellikle ikinci madde göz önünde bulundurularak geçmiş peygamber ve ümmetlerin kıssalarını tebliğde kullanmak müşriklere karşı çokça kullanılan bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Kur'an'ın farklı bölümlerinde, Mekke kâfirlerinin başlarına, önceki kavimlere gelen azabın bir benzerinin gelebileceği,⁴⁷⁹ bundan ibret almalarının gerekliliği,⁴⁸⁰ peygambere karşı gelmekte aşırıya gittikleri takdirde başlarına gelecek bu tür azaplarla uyarılmaktadırlar.⁴⁸¹

Örneğin Âd kavminin yurdu Arapların uğradığı, geçtiği yerlerden birisiydi, Âd kavmi, Allah'ın kendilerini güçlü kuvvetli kıldığı kimselerdendi, güçlerini Allah'tan bilmediler, şımarıp kibirlendiler ve peygamberlerine itaat etmediler, güçlerine itimat ettiler. Neticede "bizden daha güçlü kim var ki?!" dediler. Kendilerindeki bu gücü yaratan Allah'ın, onlardan daha güçlü olduğunu görmek istemediler, nihayet dondurucu bir soğuk üzerlerine gönderildi de dünyada perişan oldular.⁴⁸²

Mekke müşriklerinin, çevrelerinde yaşamış ve hikâyeleri nesilden nesile aktarıla gelmiş olan Âd, Semûd gibi kavimlerin ibretlik hikâyelerinin kendileri tarafından bilindiğine işaret eden yukarıdaki âyetler, bu kavimlerin helak olma sebeplerinin Mekke müşriklerinin tutumlarıyla benzerlik gösterdiğini, onların dikkatlerine sumakta ve ibret almaları için kendilerini uyarmaktadır.

Görüldüğü gibi, terğib-terhib, ibret ve i'caz gibi hikmetler içeren kıssalar, Hz. Peygamber'in (s.a.v) müşriklere yönelik tebliğinde önemli bir role sahiptir.

⁴⁷⁶ el-A'raf, 7/176.

⁴⁷⁷ el-Ahkâf, 46/35.

⁴⁷⁸ Şanver, *Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, 187-190.

⁴⁷⁹ Muhammed, 47/10.

⁴⁸⁰ ed-Duhân, 44/25-28.

⁴⁸¹ et-Teğabun, 64/5-6; el-Mümin, 40/82-83.

⁴⁸² Fussilet, 41/15-16.

3.2.2.3.6. Basîret ile Tebliğ Etmek

Tebliğci özelliklerinde ele aldığımız bu konuyu Hz. Peygamber'in (s.a.v) müşriklere yönelik tebliğinde tekrar ele almamız konunun her iki başlığa uygunluğu ve önemine matuftur.

Basîret kavramı, Kur'an-ı Kerim'de lafzen yer almaktadır. Allah Teâlâ Hz. Peygamber'in "basîret üzere davet" ettiğini ilan etmesini istemektedir.⁴⁸³ Gerçekten bu vurgu hem kendisinde bir güven hem de muhataba karşı kararlılık da ifade etmektedir. Bu bağlamda basireti müşrikler özelinde de incelemek ayrı bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. Nitekim basiret, özetle, "neyi neden ve nasıl yaptığını iyice bilmek, taklitle değil bilinçle hareket etmektir." denebilir. Bu bakımdan muhatap kim olursa olsun tebliğci, basîretin gereğince farkında bir davranış sergilemelidir. Ya da bu konumda olmadığı bilincinde, seviyesine göre tebliğde adım atmalıdır. Örneğin aşağıda anlatılacak Hz. Peygamber'in (s.a.v) basiret gereği davranışlarını taklit etmek isteyen kimse bu konuda bilinçsiz hareket etmekle istenmeyen olumsuz sonuçlarla da karşılaşabilir. Neticede hem muhatabı uzaklaştırmış olur hem de kendisi bıkkınlık ve yılgınlık ile sarsılabilir.

Basiretin gerekliliğinin ve faydasının ortaya çıktığı birkaç nebevi örnek vererek konuyu izah etmiş olalım.

1- Muhatap hakkında ön bilgi sahibi olma

Hz. Peygamber (s.a.v) Mekke'de istediği desteği ve karşılığı bulamayınca İslam'ı, çevre kabilelere tebliğ etmek için iyi bir fırsat olacağını düşündüğü panayrlara gittiği bilinmektedir. Zira o bütün insanlığa gönderilmiştir.⁴⁸⁴ Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.v) -imkân dâhilinde- yakından uzağa doğru bir prensip ile bütün insanlara ulaşmaya çalıştığı tebliğ metodunda görülmektedir.⁴⁸⁵ Araplar her sene Hac ziyaretleri için bu pazarlarda konaklayıp hem ticaret hem eğlence ve şölen ortamı oluşturmayı âdet edinmişlerdi. Hz. Peygamber, Kureyş içinde ensab ilmi ile şöhret bulan Hz. Ebu Bekir'i de yanında götürür, hangi kabilenin yanına varılacaksa önce Hz.

⁴⁸³ Yûsuf, 12/108.

⁴⁸⁴ Sebe', 34/28.

⁴⁸⁵ Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 16:172.

Ebu Bekir o topluluğun özelliklerini anlatıp Hz. Peygamber'i bilgilendirirdi.⁴⁸⁶ Böylece Hz. Peygamber de (s.a.v) onların hassasiyetleri doğrultusunda konuşma yaparak onları İslam'a davet ederdi.

2- Muhataba Ulaşmak, Yanına Gitmek

Mekke dönemi İslam'ı tanıtmaya niteliğinde olduğu için Hz. Peygamber (s.a.v) bu dönemde sıkça ziyaret ve katılım gerçekleştirmiştir. Bu dönemde Hz. Peygamber (s.a.v) Medine devrinin aksine belirli bir yerde durup beklemek yerine İslam'ı seçmesini umduğu kişilerin bizzat yanına ya da onların bulunabileceği yerlere gitmiştir.

Mesela Hz. Peygamber (s.a.v) Mekkeli müşriklere gereken tebliği yaptıktan sonra istediği desteği onlarda bulamayınca tebliğini devam ettirebilmek için Taif'e gitmiştir. Mekke'de olduğu yerde durup onların -bir şekilde duyup ta- gelmesini beklememiştir.

Özel maksadı bulunan -akrabalarını yemeğe davet gibi- durumlar haricinde Mekke döneminde -onların gelmesini beklemeden- muhatabına ulaşmak Hz. Peygamber'in (s.a.v) sabırla devam ettiği tebliğ yöntemlerindedir.

3- Muhatabın Güzel Yönlerini Vurgulayıp Muhatabla Bağ Kurmak

Güven verip bağ kurmak, tebliğde tebliğcinin sözünün tesirli olması için şarttır. Hz. Peygamber'in (s.a.v) müşriklere yönelik tebliğinde bu metodun da önemli bir yeri vardır. Bu meseleyi birkaç örnekle incelemek daha açıklayıcı olacaktır:

Hz. Peygamber, (s.a.v) önceden de değindiğimiz gibi Hac mevsiminde insanların toplu buldukları yerlere gider onlara İslam'ı anlatırdı. Yine böyle bir zamanda Hz. Peygamber Kelb kabilesinin bir kolu olan Beni Abdullah'a giderek onlara İslam'ı anlatmış, hak dine davet etmiştir. İşte burada Hz. Peygamber muhatabını överek onlarla samimiyet kurmayı amaçlamış ve onlara "Allah, atanızın ismini ne güzel vermiş." şeklinde gönüllerini hoş eden sözlerle yaklaştığı rivayet edilmektedir.⁴⁸⁷

⁴⁸⁶ Önkal, *Rasulullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 123.

⁴⁸⁷ İbn Kesîr, *Tefsir-u İbn Kesîr (Tefsiru'l-Kur'ani'l-A'zîm)*, 1: 171.

Yine Hz. Peygamber'in (s.a.v) Halid b. Velid'in Müslüman olmasında bu yöntemin etkili olduğu görülmektedir. Hz. Peygamber, (s.a.v) Velid b. Velid'e yani onun kardeşine "Halid nerede?" diye sormuş. Sonra da "Halid gibi akıllı birisinin İslam'dan bihaber olmasına şaşarım! O Müslüman olup savaş becerileri ile müminler adına müşriklere karşı yardım edip, büyük hayırlara erişmesini umuyorum" şeklinde kendisine haber gönderilmesini istemiştir. Halid b. Velid bu sözleri kendisine gönderilen mektupta okuyunca İslam'a karşı gönlünde sıcaklık hissetmiş, içi ferahlamıştır. Daha sonra da Medine'ye giderek İslam saflarına katılmış Hz. Peygamber'in umduğu gibi İslam adına büyük hüneler sergileyip tarihin şahit olduğu eşine az rastlanan komutanlardan olmuştur.⁴⁸⁸

İki örnekte de gördüğümüz üzere Hz. Peygamber muhatapları ile bağ kurup gönüllerini İslam'a ısındırmak için onların güzel yönlerinden bahsetmiş ve övmüştür.

4- Muhatabın Hassas Yönlerini Dikkate Almak

Tebliğ son derece hassas bir iştir. Çünkü tebliğ, muhatabından, uğrunda can verebileceği önemde olan kendi değerlerini hak olarıyla değiştirmesini istemektedir. Bu sebeple muhatap bu iş için uygun duruma getirilir. İslam'ı seçtiği takdirde de gönlü ve imanı kuvvetlendirilir.

Bu önemli metot, yine Hz. Peygamber'in (s.a.v) uyguladığı tebliğ metotları arasında örnekleri ile görülmektedir. İkrime b. Ebî Cehil, Müslüman olacağı sırada Hz. Peygamber, (s.a.v) ahabını uyararak "babası, Ebu Cehil hakkında menfi konuşmayı" yasaklamıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.v) bu hassasiyetiyle İkrime'yi iman ve İslam yolunda sabit kılmak istediği görülmektedir. Nitekim İkrime de Müslüman olup İslam adına şehit olanlardan olmuştur.⁴⁸⁹

⁴⁸⁸ Ebu'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybanî, *Üsdü'l-gabe fi marifeti's-Sahabe, thk.* Ali Muhammed Muavviz - Adil Ahmet el-Mevcud, 1. Baskı (b.y.: DKİ, 1994), 2:140.

⁴⁸⁹ Ebu'l-Ferec Nürüddîn Alî b. Burhâniddîn İbrâhîm b. Ahmed el-Halebî, *es-Siratü'l-Halebiyye*, 2. Baskı (Beyrut: DKİ, 2006), 3: 133.

3.2.2.3.7. Tebliğde Peygamber Duası

Kur'an'da, “Kulluğunuz ve niyazınız olmasa Allah size ne diye değer versin!”⁴⁹⁰ âyeti ile duanın önemine dikkat çekilmektedir. Aynı şekilde “Dua ibadetin özüdür.”⁴⁹¹ hadisi de bu âyeti açıklayan anlamlardan birisidir. Ayrıca Kur'an'da zikredilen dualardan bir tanesi, her gün beş vakit namazda tekrarlanan Fatiha suresindeki, Yüce Allah'tan doğru yola hidayet etmesi için yapılan duadır.

Kur'an'da duaya çokça yer verilmektedir. “İnsanları putlara inanıp tapmaktan uzaklaştıran Kur'an onları, her şeyi bilen her şeyi işiten, her şeye gücü yeten, dualara cevap veren, çokça bağışlayan, zengin, başkasına muhtaç olmayan, her şeyden haberi olan (benzeri birçok isme sahip olan) Allah'a iman etmeye onu bu isimleriyle tanımaya (ve dua etmeye) çağırır.”⁴⁹²

Kâfirlerin affedilmesi (Allah'ı inkâr etme günahları) için dua etmek dinen yasaklanmış⁴⁹³ olsa da onların hidayetleri için dua etmek aynı anlama gelmemektedir. Netice de onlara yapılan tebliğ, dua gibi onların hidayete ulaşmalarını istemek anlamındadır.

Tebliğde farklı metotların birçok faydasına tezimizin önceki kısımlarında değinmiştik. Lâkin İslam tarihinde öyle zamanlar olmuştur ki bir toplumun veya kişinin hak yolu seçmesi Hz. Peygamber'in duasıyla gerçekleşmiştir. Bunu Devs kabilesinin topluca İslam tebliğine icabet etmesi, aynı şekilde “iki Amr'dan birisiyle İslam'ı güçlendir Allah'ım”⁴⁹⁴ duası neticesinde Hz. Ömer'in Müslüman olması örneklerinde görmekteyiz.

Devs kabilesinin lideri Tufeyl b. Amr, Müslüman olunca önce yakınlarını sonra da kavmini tebliğ etmeye başlamıştır. Tufeyl, kavmine İslam'ı anlatıp beklediği icabeti bulamayınca Hz. Peygamber'e gelerek durumu bildirip şöyle der: “Ey Allah'ın elçisi! Devs isyankâr olmasıyla bana galip geldi. Onlara beddua et!” Hikmet ile Allah'ın

⁴⁹⁰ el-Furkân, 25/77.

⁴⁹¹ Tirmizî, “Dea'vât”, 1.

⁴⁹² Atilla Yargıcı, *Kur'an'da Dua* (Ankara: İltek a.ş. 2017), 23-24.

⁴⁹³ Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 16: 112.

⁴⁹⁴ Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakat-u'l-kübrâ*, 3: 202; Ali eş-Şeybanî, *Üsdü'l-gabe fî marifeti's-Sahabe*, 4: 137.

yoluna davet eden Hz. Peygamber, (s.a.v) Devs hakkında beddua etmemiş bilakis Allah'a şöyle niyazda bulunmuştur: "Rabbim! Sen Devs'e hidayet et" Sonra Rasûlullah (s.a.v) Tufeyl b. Amr'a kabilesine dönmesini, lâkin onlara yumuşak davranmasını tavsiye etmiştir. Bu şekilde Devs kabilesinden Ebu Hureyre dâhil birçok kişi Müslüman olmuştur.⁴⁹⁵

Sonuç olarak tebliğde muhataplara hidayetleri için dua etmek, tek başına bir metot gibi durmasa da Hz. Peygamber'in (s.a.v) siyerinde örneğine sıkça rastladığımız bir davranıştır.

3.2.2.3.8. Kur'an Okuyarak Tebliğ Etmek

İslam'ı tebliğde Kur'an'ın öncelikli rolü tartışmasıdır.⁴⁹⁶ Kur'an'ı Kerim'deki "güzel öğüt" ifadesinden⁴⁹⁷ maksadın Kur'an'daki kıssalar olduğu bazı müfessirler tarafından söylenmektedir.⁴⁹⁸ Buna göre güzel öğütle davet doğrudan doğruya Kur'an tilaveti ile olmaktadır ve bu yöntem Kur'an'da direkt zikredilen yöntemlerden birisidir.⁴⁹⁹ Dolayısı ile bir tebliğ metodu olarak Kur'an okumak Hz. Peygamber'in vazifelerindedir.⁵⁰⁰

Hz. Peygamber'in (s.a.v) bu vazifeyi icra ederken, önce insanlara Kur'an-ı Kerim okur, onu tefsir eder ve en sonunda da insanları yüce dine davet ederdi. Hz. Peygamber, bu metodu Mekke'ye hac için gelen muhtelif kabilelere -neredeyse hepsine- icra etmiştir.⁵⁰¹ Nitekim Üneys el Gıfari sırf Kur'an dinleyerek etkilenen ve ondaki hakikati hissederek İslam'ı seçenlerden bir tanesidir.⁵⁰² Ayrıca Hz. Peygamber'in (s.a.v) dürüst ve emin kişiliğini bildikleri için İslam'ı kabul edenler istisna tutulursa "Hz. Peygamber'i tanımadan İslam'ın gücünün ve hâkimiyetinin

⁴⁹⁵ İbn Hişam Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyüb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısırî, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1: 384.

⁴⁹⁶ el-Kehf, 18/27.

⁴⁹⁷ en-Nahl, 16/125.

⁴⁹⁸ Muhammed b. Cerir, *et-Tefsiru't-Taberî*, 14: 226.

⁴⁹⁹ Önkal, *Rasulullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 129.

⁵⁰⁰ el-Bakara 2/129; Yûnus 10/61; Karaman, v.dğr., *Kuran Yolu Meal ve Tefsiri*, 3: 116-117; 1: 211-213

⁵⁰¹ Önkal, *Rasulullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 129.

⁵⁰² Erdiç Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği* (Ankara: DİBY, 2011), 197-198.

bulunmadığı yerlerde Araplar ve Acemler üzerinde tebliğin asıl amili Kur'an'dır" denebilir.⁵⁰³

Hz. Peygamber, Kur'an okumayı tebliğde iki şekilde uygulamıştır.

- a. Halkın içinde Kur'an okuyarak genele tebliğ etme⁵⁰⁴
- b. Kendisine sorulan sorulara âyetlerle cevap verme

Nitekim Hz. Peygamber'e gelip davasından vazgeçmesine karşılık mal ve şöhret gibi gereksiz şeyler teklif eden Utbe b. Rebia'ya, Fussilet suresini baştan itibaren okumaya başlayınca bu sure Utbe'yi derinden etkilemiştir ki "Kur'an'ın beşer kelâmı olmadığını" oracıkta ikrar etmiştir.⁵⁰⁵ Ayrıca, Kur'an-ı Kerim'de'ki birçok âyette de müşriklerin Kur'an'ı dinledikten sonra verdikleri tepkiler yer almaktadır.⁵⁰⁶

Hz. Peygamber'in (s.a.v) tebliğ maksadı gütmeksizin Kur'an okuduğu zamanlarda da Kur'an'dan etkilenip Müslüman olanlar vardır. Örneğin: Devs kabilesinin reisi Tufeyl b. Amr müşriklerin engelleme çabalarına rağmen, Kur'an'ı dinlemiş, belagati ve şiir bilgisi sebebiyle Kur'an'a hayran kalmış ve Müslüman olmuştur. Yine rivayete göre, Habeşistan'a hicret eden Müslümanlardan İslam hakkında bilgi alan Necran'lı Hristiyanlar, içlerinden yirmi kişiyi Mekke'ye, aldıkları bilgiyi tetkik etmek için göndermişlerdir. Bu yirmi kişi Rasûlullah'tan dinledikleri Kur'an vesilesiyle Müslüman olmuştur.⁵⁰⁷

Sonuç olarak Hz. Peygamber özelde Mekke müşriklerine genelde de tebliğin tüm muhatapları karşısında bu metodu etkili biçimde kullanmıştır.

⁵⁰³ Önkal, *Rasulullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 130.

⁵⁰⁴ Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 20: 349.

⁵⁰⁵ Önkal, *Rasulullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 132.

⁵⁰⁶ el-En'âm, 6/25; el-Enfâl, 8/31; Yûnus, 10/15-16,61; el-İsrâ, 17/45,106-107 el-Kehf, 18/27; Meryem, 19/73; el-Hacc, 22/72; el-Furkân, 25/5; Fussilet, 41/26.

⁵⁰⁷ Muhammed b. Yusuf es-Salih eş-Şamî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fi sireti hayri'l-ibâd*, thk. eş-Şeyh Adil Ahmed Abdül mevcûd – eş-Şeyh Ali Muhammed Muavvız (Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1414/1993), 2: 421.

3.2.2.3.9. Tebliğde Allah’a (vahye) Bağlı Kalarak Hareket Etmek

Mekke müşriklerinin -samimi olmamakla beraber- sürekli Hz. Peygamber’e (s.a.v) değişik sorular sorup gündemi saptırma alışkanlıkları bilinmektedir. Yine bu manada, Yahudilerden duydukları “doğuyu batıyı komple gezen insanların” hikâyelerini, “eski devirlerde cereyan eden” garip kıssaları ve “ruhun” ne olduğu hakkında sorular sordular.

Bunun üzerine Hz. Peygamber -“inşallah” diye Allaha havale etmeden- ertesi gün onlara haber vereceğini söylemişti. Ancak olayın üzerinden tam 15 gün geçmiş olmasına rağmen Cebrail (a.s) Allah’tan istenilen bilgiyi getirmemişti. Tabî olarak Hz. Peygamber sıkıntıya düşmüş, sıkılıp üzülmüştü. Mekke çalkalanıyor kâfirler ileri geri konuşup yaygara koparıp alay etmeye başlamışlardı. Nihayet Hz. Cebrâil gelip önce üç soru hakkındaki vahyi okudu. Hz. Peygamber, Cebrail’e neden bu kadar geç kaldığını sorunca “Rabbimizin emri dışında inemeyiz ki!”⁵⁰⁸ şeklinde mukabelede bulundu. Ayrıca “Allah’ın dilemesine bağlamadıkça (inşallah demedikçe) hiçbir şey için ‘Bunu yarın yapacağım’ deme. Bunu unuttuğun takdirde Allah’ı an!” âyetlerini okuyup bu durumla ilgili Yüce Allah’ın emrini beyan etti.⁵⁰⁹

Hz. Peygamber’in bu yaşadığı vakıa ile hem Mekke müşriklerine hem kendisinden sonraki bütün insanlığa dinin yegâne sahibinin Yüce Allah olduğunu böylece, peygamberin her sözünün her davranışının ve bütün yaptığı tekliflerin Allah’ın emri olduğunu teyit etmiş oldu.

3.2.2.3.10. Müslümanların Tebliğ Faaliyetlerinde Etkin Olması

Mekke müşriklerine yapılan tebliğde değinilmesi gereken konulardan birisi de Hz. Peygamber’in (s.a.v) bu tebliğde yapayalnız olmadığıdır. Her ne kadar tebliğ görevi öncelikli olarak peygamberler üzerine vacip olan bir sorumluluk olsa da Hz. İsâ’nın havarileri gibi, Hz. Peygamber’in ashâbı da (r.a) kendisinin bu konuda

⁵⁰⁸ Meryem, 19/64.

⁵⁰⁹ İbn Hişam, es-Sîretü’n-Nebeviyye, 1: 301-302.

yardımcıları olmuştur. Allah Teâlâ müminlere ikram ettiği bu şerefin bütün insanlığa ilan edilmesini istemiştir.⁵¹⁰

İslam tarihine baktığımızda bu konuda en başta Hz. Ebubekir gelmektedir. Hz. Ebubekir'in tüccar olması yanı sıra ensab uzmanı olmasının sağladığı kolaylıkla, birçok kişinin Müslüman olmasına vesile olduğu görülmektedir.

Hz. Ebubekir (r.a) vasıtasıyla Müslüman olan sahabilerden bazıları şunlardır.

Osman bin Affan, Zübeyr bin Avvam, Abdurrahman bin Avf, Sa'd bin Ebi Vakkas, Talha bin Ubeydullah, Ebu Ubeyde bin Cerrah, Ebu Seleme, Erkam bin Ebi'l Erkam, Hz. Aişe ve daha birçok kişinin (otuzdan fazla kişi) Hz. Ebubekir vasıtasıyla Müslüman olduğu rivayet edilir.⁵¹¹

Kadın sahabilerden bazıları da çok gayret sarfetmiştir.

Hz. Hatice'nin, (r.a) Varaka'nın İslam'a yönelmesi ve yine Mekke'deki nadir Hristiyanlardan olan Addas'ın İslam'ı seçmesinde de etkili olduğu söylenir. Aynı şekilde, kendi evinde hizmetli olan kadın-erkek tüm hizmetçilerine İslam'ı tebliğ ettiği, Müslümanlara boykot uygulanırken maddi yardımlarını da esirgemeyerek İslam saflarının diri kalmasına katkı sağladığı da rivayet edilir.

a. Guzeyye binti Dudan isimli kadın sahabenin, Mekkeli birçok kadının Müslüman olmasına vesile olan hanım sahabilerden olduğu rivayet edilir. Guzeyye (r.a) Mekke'de Tebliğ çalışmaları her ne kadar gizli de olsa müşrikler tarafından fark edilmiş ve Mekke'den sürgün edilmiştir.

b. Fatıma bint Hattab, Hz. Ömer'in Müslüman olmasına vesile olmuştur. Kendisi ağabeyine çıkışınca, Hz. Ömer yumuşamış ve kendisine okunan Kur'an'ı dinleyince de kalbi İslam'a ısınmıştır. Sonra Hz. Peygamber'in (s.a.v) yanına giderek Müslüman olmuştur.⁵¹²

Verdiğimiz örnek şahsiyetlerde görüldüğü gibi Hz. Peygamber'in davetiyle Müslüman olanlar kendi çevrelerine hakikati yaymaya başlamış ve bu konuda Hz. Peygamber ile birlikte onlar da tebliğ faaliyetlerinde etkin bir şekilde çaba göstermiş

⁵¹⁰ Yûsuf, 12/108

⁵¹¹ Tamamı için İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1: 250.

⁵¹² Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 151-153.

ve başarılı olmuşlardır.

3.2.3. Hz. Muhammed'in (s.a.v) Ehl-i Kitap'a Uyguladığı Tebliğ Metotları

İslam'ın zuhur ettiği dönemde yeryüzünde birçok din bulunmasına rağmen, Kur'an-ı Kerîm'de bunların çoğu zikredilmez. Kur'ân, Arapların tanıdıkları, Hicaz yöresinde bulunan vahyin indiği çevre ile sürekli ilişkileri bulunan dinleri konu edinir.⁵¹³ Bu bağlamda, daha evvel belirtildiği gibi İslam tebliğinde yakından uzağa doğru tebliğ ilkesi ile davet etmek, önceliği yakınlarla vermek önemli bir esas durumundadır. Bu sebeple tebliğe muhatap olan sosyal sınıfların dinler bakımından ayrımında Arap yarımadasında yaygın olan dinleri inceleyeceğiz.

Tebliğe muhatap olan sosyal sınıflar içerisinde en önemlilerinden biri "Ehl-i kitap"⁵¹⁴ olarak adlandırılan kesimdir. İlâhî kitaba inananlar anlamına gelen bu kavram, manası bakımından Müslümanlara da şamil olduğu düşünülebilir. Ancak bu kavramın eski hak kitaplarda zikredilmediği için, Ehl-i kitap denilince Müslümanlar dışındaki diğer ilâhî kitapların herhangi birine mensup olanların anlaşılması daha uygun olur.⁵¹⁵

Ehl-i Kitap kavramının zikredildiği birçok Kur'an âyeti, "Kitap yalnız bizden önceki iki topluluğa indirildi"⁵¹⁶ âyeti ile değerlendirildiğinde Yahudi ve Hristiyanların kastedilmiş olduğu aşîkârdır. Hanbelî ve Şâfiîler sadece Yahudi ve Hristiyanları Ehl-i kitap kategorisinde değerlendirirken, Hanefiler ise Ehl-i kitabın kapsamını biraz daha geniş tutarak, suhuf gönderilen ümmetleri de kitap ehli kapsamında değerlendirmektedirler.⁵¹⁷

Bu konuda Ehl-i kitap kapsamında Hristiyan ve Yahudiler incelenecektir. Aslında Yahudiler İslam tebliğinde başlı başına incelenebilecek bir muhtevaya

⁵¹³ Remzi Kaya, "Ehl-i Kitap", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10: 517.

⁵¹⁴ Kur'ân'ı kerimde bu terim "Ehle'l-Kitâb" ifadesiyle geçmektedir. Türkçe literatürde Ehl-i Kitap ifadesi kullanıldığı için metinde tercih edilmiştir.

⁵¹⁵ Kaya, "Ehl-i Kitap" 10: 516.

⁵¹⁶ el-En'âm, 6/156.

⁵¹⁷ Kaya, "Ehl-i Kitap", 10: 517.

sahiptir. Zira Yahudiler İslamî tebliğe Medine döneminde muhatap olmuş, ilk anlarından itibaren de İslam'ın yayılmasına engel olmak istemiş ve bir arada yaşamanın gereği katıldıkları antlaşmalarda hile yapmak ve aldatmak sureti ile Müslümanları zor durumda bırakmak istemişlerdir. Bu şekilde İslam toplumu ile aralarındaki münasebetler çevre kabilelerden daha fazla önem arz eder hale gelmiştir.

Onlara Hz. Muhammed'in, (s.a.v) son peygamber olarak gönderileceği ve bir takım fiziki vasıfları henüz o dünyaya gelmeden bildirilmişti. Lakin bütün bunlara rağmen Yahudilerin birçoğu kavmiyetçilikleri sebebiyle bildikleri gerçeği yani Hz. Peygamber'in nübüvvetini inkâr etmişlerdir.⁵¹⁸ Yahudiler onun kendilerinden olmadığını görünce Tevrat'ı tahrif edip kitaplarındaki özellikleri değiştirmişler ya da anlaşılabilir hale getirmişlerdir.⁵¹⁹

Aslında onlar da gönderilecek peygamberi umutla beklemekteydiler. Zira onlar düşmanlarına sürekli “yeni gelecek peygamberle, Hz. Mûsâ'nın öğrettiği tevhid inancının taraftarları birlik olup düşmanlarına galip olacak, müşrik Araplarla yaptıkları savaşlarda onları yeneceklerini” tekrar eder dururlardı. Ancak gelen peygamber kendi kavimlerinden olmayınca onu inkâr edip, Tevrat'ı da tahrif ettiler.⁵²⁰

3.2.3.1. Ehl-i Kitaba Yönelik Tebliğ Metotları (Terğib ve Terhib)

Aslında hayra teşvik eden ve kötülüklerden nehyeden her âyet terğib ve terhib kapsamına girdiği söylenebilir. Kur'an-ı Kerim'de terğib ve terhib âyetleri dini emirleri insanların zihinlerine nakşetmek ve onların gönlüne tesir etmek için zikredildiği anlaşılmaktadır.

Ehl-i kitabı konu edinen âyetlere baktığımızda temelde terğib ve terhib olmak üzere iki esas ile İslam'a davet edildikleri görülür.⁵²¹

⁵¹⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-Vâkîdî el-Eslemî el-Medenî, *Kitabu'l-mağazî* thk. J. M. B. Jons, 3. baskı (Beyburt: Dâru'l-alemî, 1989), 1: 365.

⁵¹⁹ en-Nisâ, 4/46; el-Mâide, 5/13,41; el-Bakara, 2/140, 146; el-A'râf, 7/165 Âl-i İmrân, 3/3-4,78; el-Bakara, 2/75; Karaman, v.dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 1: 145-147, 465-484, 611-612.

⁵²⁰ Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 3: 560; Çağrıncı, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 1: 148.

⁵²¹ el-Mâide, 5/74; el-Enfâl, 8/38; el-A'râf, 7/35; et-Tevbe, 9/20-21; en-Nahl, 16/30-31; el-Furkân, 25/70; es-Secde, 32/19; el-Ankebût, 29/59.

3.2.3.1.1. Ehl-i Kitaba Yapılan Tebliğde Terğib Metodunun Örnekleri

Ehl-i kitabın,

a- İslam'ı kabullenmeleri durumunda iki ecir ile mükâfatlandırılacakları,⁵²²

b- Sebebi nüzulü Ehl-i kitap olmasa da Hz. Peygamber'e (s.a.v) tavsiye edilmiş genel bir davranış ahlakı olan "iyilikle savmak," kabilinden davranışlarla Ehl-i kitabı küstürmeden uzaklaştırmadan ülfetlerini kazanarak,⁵²³

c- Yeri geldiğinde (Kur'an-ı Kerim, onların Peygamber'e karşı işlerinde taşıdıkları duyguyu ortaya koyması örneğinde olduğu gibi)⁵²⁴ mucizeler göstererek,

d- Kur'an'da da bir takım hükümlerin Onların kitaplarında geçen ahkâma muvafık olarak zikredilmesi,⁵²⁵

Hakkında ahkâmın inmediği konularda Ehl-i kitaptan kalan hükümler ile amel edilmesi,⁵²⁶

e- Onların yemeklerinin yenmesi kadınlarıyla evlenilmesi,⁵²⁷

f- Onların hediyelerinin kabul edilmesi,⁵²⁸

g- Hz. Peygamber'in, (s.a.v) ashabına, onlara verilen ahitlerin tutulmasını tavsiye etmesi,⁵²⁹

h- Bir peygamberden başkasının bilemeyeceği şeyleri onlara bildirmesi yoluyla peygamberliğini onlara ispat etmesi,⁵³⁰

vb. örneklerle terğib edilerek İslam'a ısındırılmaya çalışıldığı görülmektedir.

⁵²² el-Kasas, 28/54.

⁵²³ el-Müminûn, 23/96.

⁵²⁴ Âl-i İmrân, 3/72; Meryem, 19/1-4.

⁵²⁵ el-Mâide, 5/44.

⁵²⁶ el-Mâide, 5/45.

⁵²⁷ el-Mâide, 5/69.

⁵²⁸ Ebû Dâvûd, "Kitabu'l-hatem", 8; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 18:178; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1: 191.

⁵²⁹ el-Mâide, 5/1.

⁵³⁰ Muhammed b. Ömer b. Vâkîd, *Kitâbü'l-meğâzi*, 1: 365.

3.2.3.1.2. Terhib metodu örnekleri

Ehl-i kitap Kur'an'da,

a- Onlardan hakkı inkar edenlerin ebedi cehennem azabına müstehak oldukları,⁵³¹

b- Yüzlerindeki organların kafalarının arkasına konulacağı ile tehdit edilip lanetlenmeleri,⁵³²

c- Cebrail'e (as) düşmanlık etmeleri üzerine Allah'ın düşmanı olarak tavsif edilmeleri,⁵³³

vb. korkutucu uyarılarla ikaz edilip, hakkı kabul etmeye ve bilerek hakka karşı inadı terk etmeye davet edilmiştir.

3.2.3.2. Kendi Kitapları Üzerinden Ehl-i Kitab'a Tebliğ Etmek

Hız. peygamber, (s.a.v) Ehl-i kitaba yönelik tebliğinde onların kendi kitaplarından gerek örneklerle gerek uygulamalarla, İslam'ın da Hız. Mûsâ'ya gelen vahiy yoluyla kendisine geldiğini onlara göstermeye çalışmıştır.

Kur'an'ı kerimde Hız. Mûsâ hakkında verilen bilgilerin çoğu Tevrat'ta da aynen bulunmaktadır. Nitekim Kur'an'da, Hız. Mûsâ'dan "dünyaya gelişi, Firavun'un sarayına yerleşip orada büyümesi, Mısır'dan ayrılıp Medyen'e gitmesi, peygamber seçilmesi, İsrâiloğulları'nı kurtarmak için Firavun'a gönderilişi, Firavun'la mücadelesi ve İsrâiloğulları'nı Mısır'dan çıkarması, Sînâ'da ilâhî emirleri alması, çölde yaşananlar ve İsrâiloğulları'na rehberlik etmesi" gibi konularla kendisinden ve tebliğinden sıkça bahsedilmektedir.⁵³⁴ Dolayısı ile bu uygulama, Tevrat'ın muharref

⁵³¹ el-Beyyine, 98/6.

⁵³² en-Nisa, 4/47; Karaman, v.dğr., *Kur'an Yolu Meâl ve Tefsiri*, 2: 7.

⁵³³ el-Bakara 2/97-98. Bu âyete göre Yahudilerin Cebrâil'e (a.s) düşmanlığının sebebi, onların gizledikleri pek çok şeyi onun haber vermesidir.

⁵³⁴ el-Kasas, 28/3-43; Tâhâ, 20/9-98; el-A'râf, 7/103-162; el-Bakara, 2/42-71; eş-Şua'râ, 26/10-62; Harman, "Mûsâ", 31: 207.

olmayan (İslam ahkâmıyla uyuşan) kısımlarını tebliğde kullanmanın garipsenecek bir yanı olmadığını da göstermektedir.

Tevrat üzerinden tebliğ etmek, Hz. Peygamberin (s.a.v) Yahudiler'e tebliğinin ana metodu olduğu da söylenebilir. Zira Hz. peygamber, (s.a.v) Yahudiler'i, ekseriyetle kendi kitapları üzerinden İslam'a davet ederek ikaz etmiştir.⁵³⁵ Bu durum, Yahudiler'in İslam'ı kabul etmelerini ve bekledikleri peygamberin Hz. Muhammed olarak karşılına çıktığında ona kolaylıkla inanmalarını sağlayacak faydalar içerdiği aşikârdır. Çünkü onlar yeni gelecek peygamberin kendi dinlerini destekleyip teyit edeceğini bilmekteydiler.

Tevrat'la tebliğin örneklerinden biri Abdullah b. Selâm'ın (r.a) Müslüman olmasıdır. Abdullah b. Selâm, Hz. Peygamber, Ebû Eyyûb el-Ensârî Hazretleri'nin evinde misafir olarak kaldığı bir sırada onu ziyaret edip, birtakım sorular sormak istedi. Resulullah, (s.a.v) onun Tevrat'tan sorduğu birtakım suallere Tevrat'a uygun cevaplar verince Abdullah b. Selâm şehadet getirerek Müslüman olduğu bilinmektedir.⁵³⁶

Yahudi ve Hıristiyanların kendi kitaplarından hoşlarına giden bir kısmı uygulayıp bir kısmını ise gizlemelerine karşı onları uyanan âyetler, Kur'an'ın ve kendi kitaplarının aynı yaklaşım ile kabullenilmesi gerektiğini onlara vurgulamaktadır.⁵³⁷

“Kendilerine kitap verdiklerimiz, onu kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Kendilerini ziyan edenlere gelince, işte onlar inanmazlar.”⁵³⁸ âyeti ise, Ehl-i kitabı, öncelikle kendi kitaplarına hakkıyla bütünüyle inanmaya davet etmektedir. Zira Tevrat'ta da İncil'de de son peygamberin vasıfları -kendi çocuklarını tanıdıkları kadar- aşikâr bir şekilde ortada olduğu bildirilmektedir.⁵³⁹ Bu da demek oluyor ki, Ehl-i kitap, kendi kitaplarına karşı samimiyet içerisinde -imanın gereğince- tümüne inanıp uysaydı orada Hz. Peygamber'i (s.a.v) ve İslam'ı bulmuş olacaktı.

Bu metot daha çok Yahudiler'e tebliğde gözlemlenmektedir. Temeli Haksız bir aşağılık psikolojisine dayanan inadî bir küfür içerisinde bulunan Yahudiler'e karşı

⁵³⁵ Harman, “İbrahim” 21: 271-272.

⁵³⁶ Ahmed b. Hanbel Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed, *Müsned*, 19: 113-114.

⁵³⁷ el-Mâide, 5/68.

⁵³⁸ el-Bakara, 146.

⁵³⁹ el-En'âm, 6/20.

Resulullah (s.a.v) kendi kitapları olan Tevrat'ı öne çıkarmış, ancak onlara hüküm uygularken Tevrat'ın muharref kısımlarını dikkate almamıştır.⁵⁴⁰

Hristiyanlara kendi kitapları üzerinden tebliğde ise şu örnek dikkat çekmektedir:

Necran Hristiyanlarının gönderdiği heyetin başında bulunan ve Hz. peygamber ile (s.a.v) münakaşaya girenler “Seyyid ve Akıp” adında kavminin önde gelen adamlarıydı. Hz. peygamber onları İslam'a davet ettiğinde “Biz senden daha önce Müslüman olduk.” Dediler. Allah resulü (s.a.v) bunun üzerine kişinin babasına benzediğini, (Hz. İsa'nın insanlara benzediğini dolayısı ile insan olduğunu) Allah Teâlâ'nın ise ezeli ve ebedi olduğunu söyledi. Yani, Hz. İsa'nın beşer olması hasebiyle öncesiz bir varlık olamayacağını ve eceli gelince ömrünün sona ereceğini, dolayısıyla onların iddiaları gibi Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olamayacağını dile getirdi. Ayrıca onlara Allah Teâlâ'nın doğmadığını ve yeme içme gibi ihtiyaçları olmadığını, gizliyi ve saklıyı bildiğini, tüm mahlûkatı rızıklandırıldığını fakat bunların hiçbirinin Hz. İsa'da olmadığı gerçeğini onlara da onaylattı. Nitekim Peygamber, (s.a.v) Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğu iddiasını aklı ve nakli deliller ile çürütünce Bunun üzerine elçileri susmuş herhangi bir cevap vermemişlerdir.⁵⁴¹

Hız. Peygamber'in (s.a.v) Hristiyanlara da kendi kitaplarını öne sürerek İncil üzerinden bir tebliğ yaptığı görülmektedir. Nitekim Peygamber (s.a.v) Hristiyan heyetin Hz. Peygamber'in önünde Yahudilerle Hz. İbrâhim hakkında giriştikleri tartışmaya inen âyetlerle şu şekilde cevap vermektedir: “Ey Ehl-i kitap! İbrâhim hakkında niçin tartışırsınız? Oysa Tevrat da İncil de kesinlikle ondan sonra indirildi. Hiç düşünmüyor musunuz?”⁵⁴² Bu âyet İncil ve Tevrat'ı dikkate alıp Yahudi ve Hristiyanların ise onların içeriğine bağlı olmadıklarını vurgulamaktadır.

⁵⁴⁰ et-Tevbe, 9/111.

⁵⁴¹ Suyutî, *ed-Dürri'l-mensûr fi't-tefsîr-i bi'l-me'sûr*, 2:147-148.

⁵⁴² Âl-i İmrân, 3/65.

3.2.3.3. Ehl-i Kitaba Dinlerini Yaşama Konusunda Özgürlük Tanınması

İslam'ın bu denli geniş coğrafyaya yayılmasında en büyük rolü adaleti ve farklı inançlara tanıdığı özgürlükler üstlenmiştir. İnsanın tabîi olarak sahip olduğu zaruri değerlere saygı duymayan bir din, asla huzur ve barış ortamı sağlayamaz. Bu husus Kur'an-ı kerim'de "Dinde zorlama yoktur."⁵⁴³ ilkesiyle açıkça ortaya konmaktadır.

Zorlamanın insandaki rıza ve iyi niyeti yok ettiği için İmanın sıhhatine engel olduğu kabul edilir. Bu şekilde yapılan iman ve sonrasındaki ibadetler, rıza ve itaat kapsamında değerlendirilemeyeceği için makbul sayılmaz.⁵⁴⁴

İslam dini, yukarıda da belirtildiği gibi muhataplarına inanç özgürlüğü sağlar. Ancak İslam tebliğine muhatap olanların inanç özgürlüğü inançlarının makbuliyetini değil zorlama ile olan imanın geçersizliğini ifade eder. Bu bağlamda onların İslam'ı kabul etmedikleri takdirde ebedi cehennem azabına müstahak olacakları göz ardı edilmemelidir.⁵⁴⁵

Hz. Muhammed'in (s.a.v) insanlara öğüt vermesini emreden, onun bir zorba olmadığını bildiren, bu öğütten yüz çevirenlerin büyük bir azapla karşılaşacağını, onların Allah tarafından sorguya çekileceğini ifade eden ayet⁵⁴⁶ kişilerin özgür olduğunu, sorumluluğun şahıslarda olduğunu göstermektedir.

Din özgürlüğü sağlanması Hz. Peygamber'in (s.a.v) siyerinde de görüleceği üzere hem Yahudilere hem de Hristiyanlara yönelik tebliğde kullanılan bir tebliğ metodudur. Mesela Hz. peygamber, Hayber'i feth edince oradaki Yahudileri yurtlarından çıkarmamış cizye karşılığında orada kalmalarına müsaade etmiştir. Görüldüğü gibi Yahudiler müslüman olmaya zorlanmadığı gibi, ibadet mekânlarına da dokunulmamıştır.

Aynı şekilde Necran Hristiyanları ile gerçekleştirilen anlaşmada Hz. Peygamber'in (s.a.v) muhatabına din özgürlüğü tanıma dairesinde hareket ettiğini

⁵⁴³ el-Bakara, 2/256.

⁵⁴⁴ Faruk Ermemiş, "Kur'an-ı Kerim'in Düşünce ve İnanç Özgürlüğüne Yönelik Emirleri ve Hz. Muhammed'in Uygulamaları", *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (2018): 3.

⁵⁴⁵ el-Beyyine, 98/6.

⁵⁴⁶ el-Gaşiye, 88/23.

görmemiz mümkündür. Zira Resulullah (s.a.v) onlara inanç ve ibadetlerini icra edebileceklerini açıkça söylemiştir. Anlaşma metni naklen şöyledir: “Necran halkı ile onun kolları, Allah’a yakın olma, Peygamber Muhammed’in malları canları, toprakları, dinleri, hazır olan ve olmayanları, aşiretleri, kiliseleri ve ellerinde bulunan az çok ne varsa malları, Allah’ın elçisi Peygamber Muhammed’in zimmetinde ve taahhüdü altındadır. Hiçbir metropolit görevinden, hiçbir rahip rahipliğinden, hiçbir kâhin kâhinliğinden engellenemez.”⁵⁴⁷

Sonuç olarak Zorlama ile gerçekleşen imanın geçersiz olduğunun ifade edildiği âyet-i kerimelerden de çıkarılabilen din özgürlüğü Hz. Peygamber’in (s.a.v) hayatında Ehl-i kitaba yönelik tebliğde de göze çarpan İslamî bir prensiptir.

3.2.3.4. Nimetleri Hatırlatarak Davet Etmek

Bu konu Ehl-i kitaba, özellikle de Yahudilere yönelik tebliğde öne çıkan unsurlardandır.

Kur’an, İsrâiloğulları’na Yüce Allah’ın verdiği onca nimetleri hatırlatılarak -bilerek inkâr ettikleri- Hz. Peygamber’e itaat edip iman etmelerini kendilerinden istemektedir.⁵⁴⁸ Yahudiler hakkında bu konuda birçok âyet nazil olduğu bilinmektedir. Nitekim “İsrâiloğulları’nın Firavun’un zulmünden kurtarılması, denizin onlar için yarılması, Allah’a ortak koşmalarının ardından af edilmeleri, kendilerine çölde buldukları sırada zahmetsiz elde edilen özel nimetlerin (yiyeceklerin) verilmesi, mukaddes topraklarda yaşamak üzere gönderilmeleri”⁵⁴⁹ vb. birçok nimet bu çerçevede zikredilmektedir. Diğer bir taraftan ise, -kendi dönemleri itibariyle- âlemlere üstün kılındıkları halde buna rağmen nasıl olur da Allah’tan başka bir ilah ararlar şeklinde azarlandıkları bildirilmektedir.⁵⁵⁰

Kur’an’da Allah’ın verdiği bu büyük nimetlere karşılık ⁵⁵¹ Allah’a verdikleri sözü tutmaları, Hz. Mûsâ’yı ve Tevrat’ı tasdik eden yeni tebliği (İslam’ı) ve onun

⁵⁴⁷ İbn Sa’d, *et-Tabakâtu’l-kübrâ*, 1: 219, 220.

⁵⁴⁸ el-Bakara, 2/40; Râzî, *et-Tefsîrû’l-kebir*, 3: 478.

⁵⁴⁹ el-Bakara, 2/49, 51, 52, 56; el-Mâide, 5/21.

⁵⁵⁰ el-A’râf, 6/140.

⁵⁵¹ Âl-i İmrân, 3/103.

peygamberini kabul etmeleri istenmektedir.⁵⁵² Kısacası Allah'ın nimetleri hatırlatılıp onlardan bu nimetlere karşı vefa göstermeleri, inkârı terk etmeleri istenmektedir.

3.2.3.5. Mektup ile Tebliğ

Ehl-i kitaba uygulanan tebliğ metotlarını incelediğimizde -Hristiyanlara yönelik tebliğde örneklerini gördüğümüz- İslam'a davet mektupları karşımıza çıkmaktadır. Hz. Peygamber, tüm insanlığa gönderildiğinden⁵⁵³ ve yakından uzağa doğru bir tebliğ süreci izlediğinden dolayı Medine'de İslam yerleşip ahkâmı uygulanmaya başlayınca hicri yedinci yılda İslam'ı daha geniş kitlelere taşıma ve tebliğ etme sorumluluğu gereği o dönem ve coğrafyanın büyük devletlerine elçilerle mektuplar göndermiştir.

Hristiyan olan; Rum Kayseri, Mısır Hükümdarı Mukavkıs, Necran Hristiyanları yanında Habeşistan Necaşi'si Ashame de mektup metodu ile İslam'a davet edilenlerdendir.

Hz. Peygamber'in, (s.a.v) gönderdiği mektuplar her ne kadar çevredeki toplumların liderlerine gönderilmiş olsa da aslında hükümdarla birlikte onların toplumları da İslam dinine davet edilmektedir. Dönemin şartlarına göre bir topluma ulaşabilmenin en kestirme yolu onların liderlerinden geçmektedir. Reisleri Müslüman olan kabilelerin topluca İslam davetine icabet ettiği (Devs kabilesi örneğinde olduğu gibi) yaşanan örnekler arasında yer almaktadır. Hristiyan liderlere gönderilen mektuplarda Ehl-i kitabın Müslümanlarla ortak noktası olan Allah inancı vurgulanmış ve "siz" yerine "biz" yapısı kullanılarak samimiyet kurulmuştur.

⁵⁵² el-Bakara, 2/47,122; el-A'râf, 7/140; ed-Duhân, 44/32.

⁵⁵³ Sebe', 34/28.

3.2.4. Hz. Muhammed'in (s.a.v) Münafıklara Uyguladığı Tebliğ Metotları

Münafık kavramı sözlük olarak “Tarla faresinin yuvasına girmek ve görüldüğünden farklı olmak” manalarına gelen “nifak” kelimesinden gelmektedir. Terim olarak da “Mümin gibi davranmasına rağmen inanmayan kişi” anlamındadır.⁵⁵⁴

Münafıklar, İslam'ın hüküm sürmeye başladığı, halkın hızlıca İslam dinini seçtiği dönem ve mekânlarda zuhur etmişlerdir. İslam hâkimiyetinin sağladığı siyasi ve maddi ayrıcalıkları arzuladıkları, ya da müslüman toplumda kâfir statüsünde kalmanın zararlarından korktukları için⁵⁵⁵ İslam'ı sureten taşıyan bu insanlar tam da bu sebepten ötürü Medine döneminde ortaya çıkmışlardır. Mekke döneminde müminler azınlıkta olup hâkimiyet kuramadıkları için herhangi bir nifak hareketi gözlemlenmemiştir.⁵⁵⁶

Münafıklar, Peygamber'in (s.a.v) tebliğ ve irşâdında genelde “engel” olarak tasavvur edilir olsalar da bu topluluk aslında kâfir olduğu ve bu durum Hz. Peygamber'e (s.a.v) bildirildiği için tebliğin muhatabı konumundadırlar. Ayrıca Hz. Peygamber'in (s.a.v) münafıklarla ilişkisini tebliğ olarak incelemenin nifak hareketlerine karşı diğer tebliğcilerin konumlarını belirlemekte bir örnek teşkil edeceği de göz ardı edilmemelidir.

Münafıkların statü olarak tebliğ açısından anlaşılması için onların özelliklerini iyice bilmek gereklidir. Kur'an'da Münafıkların bir kısım özellikleri şu şekildedir:

Kalpleri hastadır. Sürekli kötülük isterler.⁵⁵⁷ Yeryüzünde fesat çıkarır, bozgunculuk yapar,⁵⁵⁸ ekonomik ve kültürel yapıyı bozmak isterler.⁵⁵⁹ Resulullah'ın huzurunda farklı onun yanında değilken farklı davranırlar.⁵⁶⁰ Hz. peygamber ile olan ilişkilerinde

⁵⁵⁴ ez-Zebidî, “N-f-k”, *et-Tâcü'l-arûs min-cevahiri'l-kamûs*, 26: 432; Hülya Alper, “Münafık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31: 565.

⁵⁵⁵ H. Ahmet Sezikli, “Münafık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31: 568.

⁵⁵⁶ Zeydan, *İslâm Davetinin Esasları*, 135.

⁵⁵⁷ Karaman, v.dğr., *Kur'an Yolu Meâl ve Tefsiri*, 1: 80.

⁵⁵⁸ el-Bakara 2/205.

⁵⁵⁹ el-Bakara 2/11-12; et-Tevbe 9/47.

⁵⁶⁰ Karaman, v.dğr., *Kur'an Yolu Meâl ve Tefsiri*, 1: 321-323.

hep külfetçi olur, edepsizlik yaparlar.⁵⁶¹ Hz. Peygamber'e iftira atarlar.⁵⁶² Müminleri bırakıp kâfirlerle arkadaşlık kurarlar. ⁵⁶³ İbadetlerinde riya ve gevşeklik vardır.⁵⁶⁴ Anlaşmazlıklarını Resulullah yerine kâhine götürürler.⁵⁶⁵ Nefsani arzularına muhalif olduğu durumda hak ehlini kınarlar.⁵⁶⁶ Dış görünüşlerinin aksine her şeyden korkarlar, özellikle savaştan.⁵⁶⁷ Cimri ve yalancılardır.⁵⁶⁸ Kibirli,⁵⁶⁹ gösterişe önem veren tiplerdir.⁵⁷⁰ Kötülüğü yayıp iyiliğe engel olmaya çalışırlar.⁵⁷¹ Allah'ı ve müminleri alaya alırlar.⁵⁷² Müminlere yardım edilmesine engel olmaya çalışırlar.⁵⁷³ Müminlere karşı kin beslerler.⁵⁷⁴ Kötü haberleri yayarlar.⁵⁷⁵ Günah, düşmanlık ve Hz. Peygamber'e karşı isyan konularında gizli faaliyetler yürütürler. ⁵⁷⁶ İç açıcı bir görünüşleri ve din anlayışları bulunmaz.⁵⁷⁷ Haklarında bir âyet inipte iç yüzlerini ortaya koymasından çekinirler.⁵⁷⁸

Sayılan özelliklere sahip bu gruh karşısında Hz. Peygamber (s.a.v) basireti ile farklı davranışlar sergilemiştir. Bu davranışlar çoğunlukla onlardan gelecek zararı def etmeye yönelik olduğu görülür.

3.2.4.1. Münafıklara Karşı Önce Güzel Davranışlarda Bulunmak

Kur'an'dan da anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber (s.a.v) tüm insanlara olduğu gibi münafıklara karşı da yumuşak ve hoşgörülü davranırdı. Resulullah (s.a.v) bununla toplumsal birliği sağlamak ve İslam'a sempati duyan gönülleri desteklemeyi

⁵⁶¹ en-Nisâ, 4/24,48; Muhammed, 47/16; et-Tevbe, 9/74,61

⁵⁶² Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebir*, 9: 412.

⁵⁶³ en-Nisâ, 4/138-139,141.

⁵⁶⁴ en-Nisâ, 4/141-143.

⁵⁶⁵ en-Nisâ, 4/60-63.

⁵⁶⁶ et-Tevbe, 9/58.

⁵⁶⁷ et-Tevbe, 9/56-57.

⁵⁶⁸ et-Tevbe, 9/67; el-Münafikûn, 63/1-7.

⁵⁶⁹ et-Tevbe, 9/67; el-Münafikûn, 63/1-7.

⁵⁷⁰ en-Nisa, 4/142.

⁵⁷¹ et-Tevbe, 9/67.

⁵⁷² et-Tevbe, 9/65-79.

⁵⁷³ el-Münafikûn, 63/7.

⁵⁷⁴ Âl-i İmrân, 3/119 .

⁵⁷⁵ el-Ahzâb, 35/57.

⁵⁷⁶ el-Mücadile, 58/8; en-Nisâ, 4/108.

⁵⁷⁷ Tirmizî, "İlim", 19.

⁵⁷⁸ et-Tevbe, 9/64.

amaçlamıştır. Zira bazı münafıklar İslam ile batıl arasında yalpalıyordu. Bazılarının ise yakınları Müslüman olmuş ya da olabilirdi.⁵⁷⁹ Bu yüzden yumuşak davranmak bu grup içindeki bazı kimseler için yararlı olabilirdi.

Hz. Peygamber (s.a.v) münafıklara “Biz, amellerin bize görünen kısmıyla hükmederiz.” anlayışıyla muamele etmiştir.⁵⁸⁰ Bu durum onlara, iman etmemelerine rağmen müminlerin hem haklarından yararlanma imkânı sağlamış hem de kendilerine bir devlet politikasını ya da herhangi bir müeyyide uygulanmasını önlemiştir. Resulullah (s.a.v) ise onlara yaptıkları ihanetlerden dolayı ceza vermeyip bu tür faaliyetlerinin Müslümanlar’a zarar veremeyeceğini göstererek onlara hakkın ve İslam’ın üstünlüğünü göstermiştir.

3.2.4.2. Gaipten Haber Vererek (Mucize ile) Tebliğ Etmek

Münafıkların vasıfları gereği asıl düşünce ve fikirlerini içlerinde gizlerlerdi. Müslümanların, kelime-i tevhid-i dillendirenlere ilişmeyeceğini bildiklerinden bu durumu kullanarak güven elde eder fırsatını bulunca fitne fesat yayalardı. Bu sebeptendir ki kalplerindekinin açığa çıkmasından aşırı derecede korkarlardı.⁵⁸¹

Hz. Peygamber’in (s.a.v) zahiren iman etmiş gibi görünen bu ikiyüzlü münafık insanların şahsına değil vasıf ve özelliklerine vurgu yapması onların kalplerinde sakladıkları kin, nefret ve fesadı bildiği halde açığa çıkarmaması gönülden iman etmeleri ihtimalini yok etmemek içindir. Bu şekilde onların hakiki imana ulaşmalarının amaçlandığını söyleyebiliriz. Ancak bazen bu münafıklık hareketlerinin mucizevi bir yolla ortaya konduğu da olmuştur. Aşağıdaki olay bunun bir örneğidir:

Tebük Gazvesine giderken münafıkların bazıları Müslümanlar’ın maneviyatının bozulması için kendi aralarında konuşuyorlardı. Bu münafıkların arasında Cülas da vardı. Cülas’ın sarf etmiş olduğu sözler Hz. Peygamber’in (s.a.v) kulağına gidince onu yanına çağırdı ve bu tür bir şey yapıp yapmadığını sordu. Cülas ise kendisine isnat edilen sözleri yalanlayıp yemin etti ve kendisine iftira edildiğini

⁵⁷⁹ Alper, “Münafık”, 31: 566.

⁵⁸⁰ Buhârî, “Mezalim”, 16.

⁵⁸¹ en-Nisâ, 4/63.

belirtti. İftira atmakla suçlanan Umeyr b. Said'in Allah'a (c.c) yalvarması sonucunda Umeyr'in haklılığını teyit eden, münafıkların Tevbe ederlerse kendileri için hayırlı olacağını bildiren Tevbe suresinin yetmiş dördüncü âyeti nazil oldu. Bunun üzerine Cülas hatasını itiraf ederek tövbe etti.⁵⁸²

Sonuç olarak gaipten haber vermek, Allah'ın izni ile gerçekleşen bir durumdur. Nitekim Hz. Peygamber bu olayda yaptığı muhakeme sonucu münafığı salıverdi. Ancak Allah buna müsaade etmedi ve hakikati bildiren âyetler nazil oldu.

3.2.4.3. Kendilerine Vaaz Edip, Tesirli Sözler Söylemek

Nisa suresinde münafıklarla alakalı Hz. Peygamber'e (s.a.v) Allah Teâlâ tarafından üç farklı yol gösterilmiştir.⁵⁸³ Bunlar sırasıyla onlardan yüz çevirmek, vaaz etmek ve belîğ söz söylemektir.

Münafıklardan yüz çevirmek onların Hz. Peygamber'e (s.a.v) aşırı düşmanlık ve kin beslemeleri sebebiyle emredilmiştir.⁵⁸⁴ Bundan sonraki iki emir ise doğrudan onların tebliğini hedeflemektedir. O iki emirden biri olan vaaz ile yaptıkları işin yanlış olduğunu anlatmak ve onları âhiret azabıyla korkutmanın kastedildiği söylenmiştir.⁵⁸⁵

Son emir ise belîğ söz söylemektir. Unutulmamalıdır ki Münafıkların küfrü kalplerindedir. Bu sebeple Kur'an-ı Kerim'de de kalbe etki eden söz manasında "belîğ söz" ifadesi kullanılmıştır.⁵⁸⁶ Yani onlara etki edecek, yaptıkları yanlışların farkına vardırarak ve hak yola iletecek sözler ile tebliğ yapmak emredilmiştir.

Bu şekilde hem münafıkların zararından emin olmak kastedilmiş, hem de onların hakiki mümin olmaları, terhib metodu ile de tekrar edilmiştir.

⁵⁸² Muhammed b. Cerir et-Taberî, *et-Tefsiru't-Taberî*, 10: 214-215.

⁵⁸³ et-Tevbe, 9/73.

⁵⁸⁴ Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 10: 123.

⁵⁸⁵ Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 10:124; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 5: 265.

⁵⁸⁶ Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 10: 124.

3.2.4.4. Onlarla Sosyal İlişkileri Kesmek

Tebliğci özelliklerinde vurgulandığı üzere tebliğci hidayetini kendinden olmadığını bilir. Ayrıca Resulullah'ın (s.a.v) münafıklara yönelik tebliğinde bazı yöntemlerin onları İslam'a davet, bazılarının ise genel tebliğe fayda sağlamak amacıyla onlardan gelecek zararı def etmeye yönelik olduğunu söylemiştik. Onlardan yüz çevirmek te aynı şekilde “münafıkların verecekleri zararı en aza indirme amacına matuftur” denebilir.

Bu tebliğ yöntemi, Tebük gazvesi dönüşünde münafıkların Müslümanların kendilerinden uzaklaşmaması için yalan yeminlere başvurup,⁵⁸⁷ özür beyan etmeleri üzerine inen âyetle sabit olmuştur.⁵⁸⁸

Allah Teâlâ bu âyette evvela Hz. Peygamber'e (s.a.v) olmak üzere bütün müminlere onlardan yüz çevirmelerini yani onlarla oturup konuşmalarını, musafaha etmemelerini bildirmektedir. Buna sebep olarak ta münafıkların “rics” yani pislik olduğu beyan edilmiştir. Nasıl ki zahiri pisliklerden sakınılıyorsa, Allah Teâlâ bu pis ameli (münafıklık) işleyenlerden de sakınılmasını emretmektedir.⁵⁸⁹

Bu son yöntem Allah Teâlâ tarafından Hz. Peygamber'e, müminleri pis olan münafıklardan uzak tutmak amacıyla emredilmiş olup yukarıda da söylediğimiz gibi münafıkların zararını def etme amacı gütmektedir.⁵⁹⁰

Hz. Peygamber'in, Münafıklara tebliği özetlenecek olursa şunlar söylenebilir:

Münafıklar iki taraflı hareket eden, gerçek müminler tarafından sevilmeyen ve fitne fesat çıkarma yolları arayan insanlar oldukları için onlardan sakınmak azami derecede önemlidir. Bu sebeple Hz. Peygamber'in kendileriyle münasebetlerinde, yapılan tebliğin genelde onların zararını def, bazen ise iman etmeleri için sergilenen davranışlar şeklinde ortaya konulduğu görülmektedir.

⁵⁸⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 8: 230-231

⁵⁸⁸ et-Tevbe, 9/95.

⁵⁸⁹ Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 10: 124.

⁵⁹⁰ Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 10: 124.

3.2.5. Hz. Muhammed'in (s.a.v) Devlet ve Kabile Başkanlarına Uyguladığı Tebliğ Metotları

Allah Teâlâ şüphesiz dileyseydi her yerleşik topluluğa bir peygamber gönderebilirdi.⁵⁹¹ Ancak İlahi emir bu şekilde tecelli etmiş ve Hz. Muhammed (s.a.v) son peygamber sıfatıyla tüm insanlığa uyarıcı olarak gönderilmiştir.⁵⁹² Bu emri dairesinde Hz. Peygamber (s.a.v) Mekke ve çevresindeki toplumları davet etmeye başlamıştır. Bu vizyon dairesinde çevre kabileler ve dönemin büyük devletleri de tebliğ kapsamına girmiş olmaktadır.

Hz. Peygamber'e (s.a.v) yakın akrabalarını uyarmasını emreden âyetle beraber tüm insanlara gönderildiğini ifade eden âyetler beraber değerlendirildiğinde, Hz. peygamber, İslam'ı basiretin gereği üzere kademe kademe tebliğ ettiği görülür. Nihayet Hudeybiye antlaşması sonrasında (hicri yedinci yıl) İslam'ı tebliğ çalışmaları farklı boyutlar kazanmış ve İslam tebliği çeşitli coğrafyalara doğru ilerlemiştir.

Tebliğ edilecek devletler sayıca fazla ve ulaşım bakımından uzak olduğu için Hz. Peygamber'in (s.a.v) bizzat gitmesi pek mümkün değildi. Bu sebeple Hz. peygamber, (s.a.v) çevredeki devlet ve kabilelerin başlarındaki yöneticilere elçi ve mektup göndermek suretiyle tebliğ etmeyi uygun görmüştür. Zira başkanları Müslüman olan toplulukların İslam'a topluca geçiş yaptıkları Devs kabilesi örneğinde görülmüştür.⁵⁹³ Bu manada Hz. Peygamber, Amr b. Ümeyye ed-Damri'yi, Habeşistan kralı Necaşi'ye, Dihye b. Halife el-Kelbi, Bizans İmparatoru Hirakl'e, Hatıb b. Ebi Beltea'ı, İskenderiyye Mukavkısı'na, Abdullah b. Huzafe es-Sehmi'yi, Fars kralı Kisra'ya, Şüca b. Vehb el-Esedî, Haris b. Şemir'e, Salit b. Amr el-Amiri'yi, Yemame reisi Hevze b. Ali'ye, bizzat yazdırdığı sözleri içeren mektuplar eşliğinde göndermiştir.⁵⁹⁴

Hz. Peygamber (s.a.v) gönderdiği elçilerde birtakım özelliklere önem verdiği görülmektedir. Örneğin seçilen elçilerin ilgili konularda diğerlerinden farklı olarak sağlam bir akide ile dinine bağlı olan, yaptığı işin ecrini Allah'tan bekleyen, gerekli

⁵⁹¹ el-Furkân, 25/51.

⁵⁹² el-En'âm, 6/90, 92; el-A'râf 7/159; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4: 472.

⁵⁹³ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1: 384.

⁵⁹⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât-u'l-kübrâ*, 1: 199.

bilgi donanımına sahip, sıhhatli ve muhtaç olmayacak şekilde maddi yeterliliği bulunan, tebliğ süresince sabır ve azimli olabilecek kimseleri tercih ettiği rivayet edilmektedir.⁵⁹⁵ Ayrıca Hz. Peygamber, (s.a.v) gönderilen elçileri fiziki bakımdan diğerlerinden daha üstün olanlardan tercih ettiği de rivayet edilir.⁵⁹⁶ Elçilerde aradığı özellikler hususunda ahabına en güzel örneklığı, Taif'e tebliğ yolculuğunda yine kendisi ortaya koymuştur. Allah Resulü, çevre kabilelere İslam'ı tebliğde arkadaşlarını gönderdiği gibi ilk dönemlerde kendisinin bizzat gittiği kabilelerde olmuştur. Bunlardan birisi, Taif'e yapılan Tebliğ yolculuğudur. Orada yaptığı tebliğe çok kötü karşılık bulmasına rağmen azmi kırılmamış, amacını unutmamış Allah'tan ümit kesmeden -eziyet gördüğü halde acıma duygusunu kaybetmeden- onlara dua etmeye devam etmiştir.

Bu bağlamda “Allah'tan başkasına tapanlara hakaret etmeyin; sonra onlar da bilgisizlik yüzünden sınırı aşarak Allah'a hakaret ederler.”⁵⁹⁷ mealindeki âyetin düsturuyla ulaşabildiği her kitleye, onların kendi hassasiyetlerini de dikkate alan bir yöntem izleyerek tebliğini sürdüren Peygamber (s.a.v) İslam'ın temel esasları ile çelişmedikçe muhataplarının anlayış ve düşüncelerini dikkate alarak bağ kurmaya çalışmış her başkanın statüsüne riayet ederek aykırı bir davranış göstermemeye özen göstererek elçiler ve mektuplar göndermiştir. Gönderilecek elçiler seçildikten sonra aşıptan bazıları komşu devlet adamlarının mühürsüz olan mektupları okumayacaklarını söylemesi üzerine Hz. Peygamber'in gümüşten bir yüzük yaptırıp üzerine “MUHAMMED RASULULLAH” ibaresini yazdırması bunun en güzel örneklerinden biridir.

Hız. peygamber'in (s.a.v) İslam'ı bildirip davet etmek amacıyla acem bölgelerine, Bizans'a, Habeşistan'a, Irak'a, Suriye'ye, Mısır'a ve Filistin'e elçiler vasıtasıyla mektuplar gönderdiğini belirtmiştik. Bu mektupların içeriğine baktığımızda, tebliğin mahiyeti ve yöntemi bakımından ayrı bir öneme sahip olduğu görülür. Hız. Peygamber (s.a.v) bu mektuplarda devlet reislerine göre farklı üslubun yanı sıra farklı vurgulara yer verdiği dikkat çekmektedir. Örneğin Ehl-i kitaba yönelik olarak Hristiyan olan Necaşi'ye gönderilen mektupta “Hız. İsa'nın yaratılışına, Allah

⁵⁹⁵ Zeynep Şulul, *Hız. Peygamber Tarafından İslâm'a Davet İçin Gönderilen Elçiler*, (Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, 2013), 23.

⁵⁹⁶ Önkal, *Rasulullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 276.

⁵⁹⁷ el-En'âm, 6/108.

azze ve cellenin katındaki değerine ve annesi Hz. Meryem'in masumiyetine" değinmesiyle, davette muhatabının hassas noktalarının bilinmesinin ve riayet edilmesinin önemi öne çıkmaktadır. Bu davet neticesinde Necaşi davet mektubunu müspet olarak karşılayıp İslam'ı din olarak kabul ettiğini ilan etmiştir.

Yine Hz. Peygamber'in (s.a.v) gönderdiği davet mektuplarında İslam'a davet hususunda ortak inançlara vurgu yapmak suretiyle, birleştirmeye yönelik "biz" dilini kullandığı görülmektedir. Örneğin, Rum kralı Hirakl'e ve Mısır Mukavkıs'ına gönderdiği mektubunda, "Ey Ehl-i kitap! Bizimle sizin aranızda birleşeceğimiz, müşterek ve âdil şu sözde karar kılalım: 'Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım, kimimiz kimimizi Allah'tan başka rab edinmesin.' Eğer bu dâveti reddederlerse: 'Bizim, Allah'ın emirlerine itaat eden müminler olduğumuza şahit olun!' deyin."⁵⁹⁸ âyet-i kerimesini zikretmesi ortak inançlar üzerinden tebliğ edilmesine güzel bir örnektir. Ancak ortak inançlara vurgu yapılması tebliğ sonucunda İslam'ın hükümlerinden taviz verme manasına gelmez.

Devlet ve Kabile başkanlarına uygulanan ana metotlardan birisi de İslam'ı kabul ettikleri takdirde hükümdarlıklarının devam edeceğinin belirtilmesidir. Hz. Peygamber'in Hevze b. Ali'ye gönderdiği mektubunda "Selam hidayete tabi olan kimseler üzerine olsun. Bil ki kendisi ile gönderildiğim din insanların ve hayvanların ayak bastığı en son noktaya kadar galibiyetini gösterecektir. Bu yüzden İslam'ı kabul et ki selamet bulasın. Şayet İslam'a girersen hâkimiyetin altındaki yerleri sana bırakacağım." ifadesi bu yöntemin bir örneğidir.

Hz. Peygamber'in İslam'a tebliğ kapsamında devlet ve kabile başkanlarına gönderdiği mektuplarda göze çarpan metotlardan bir diğeri de İslam'ı kabul etmedikleri takdirde kendilerine tabi olanların da vebali ile tehdit edilmek suretiyle uyarılmalarıdır. Konumuza binaen Hz. Peygamber'in (s.a.v) mektuplarında Kisra'ya "İslam'ı kabul et, selamet bulursun. Eğer bu işe yaklaşmaktan kaçınırsan Mecusilerin günahı senin boynunadır." sözleri, aynı şekilde Rum kralı Hrakl'e olan mektubunda

⁵⁹⁸ Âl-i İmrân, 3/64.

“Müslüman ol ki Allah sana iki kat versin. Eğer yüz çevirirsen, bütün halkının günahı senin üzerine olacaktır!” ifadeleri⁵⁹⁹ bu metodun tam bir örneğidir.

Kendilerine elçi ve mektup gönderilen devlet ve kabile başkanlarından kimisi müspet ve yumuşak bir şekilde karşılık verirken, kimisi de bir takım boş ve yersiz mesnetsiz şeylere takılarak menfi karşılık vermiştir. Örneğin Kisra’ya gönderilen mektupta gönderen olarak Hz. Peygamber’in önce zikredilmesine hiddetlenerek mektubu yırtıp parçaladığı rivayet edilmektedir.⁶⁰⁰

Sonuç olarak Hz. peygamber “Biz seni ancak ve sadece müjdeleyici ve uyarıcı olarak bütün insanlara gönderdik”⁶⁰¹ âyeti düsturunca imkân dâhilinde tüm toplumlara tebliğ yapmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu uğurda Çevre devlet ve kabile başkanlarına elçiler göndermiş, onları da İslam’a davet etmiştir. Kendilerine mektup ulaşan liderlerden kimileri Müslüman olmuş, kimileri İslam’a girmemekle beraber elçiyi iyi karşılamış hediyeler göndermiştir, kimileri de diplomasiye yakışmayacak şekilde mukabelede bulunmuştur.

3.2.6. Hz. Muhammed’in (s.a.v) Müminleri İrşâd Metotları

Önceki konularda vurguladığımız üzere, tebliğ, vahyi anlayabilecek en asgari düzeyde muhataba aktarmak, irşâd ise onu, yaşanan bir hayat haline dönüştürmek için insanları bir anlayış etrafında eğitmek ve geliştirmektir.

Müminlerin irşâdı ile sorumlu olan Allah Resulü’nün bu konudaki görevi, sadece Allah’ın emirlerini bir haberci, bir ulak gibi okuyup kenara çekilmek değildir. Aksine, gelen vahyi yaşayan bir hayata ve kültür haline dönüştürmek, insanları cahiliye anlayışından çıkarıp İslam’ın nurlu diye ifade ettiği münevver kişiliklere ve adalet anlayışlı şahsiyetlere dönüştürmek, bu doğrultuda bir toplum oluşturmak,⁶⁰² toplum oluşturmaya yetenekli insanları da ortaya çıkarıp yetiştirmekle de görevli

⁵⁹⁹ Buraya kadarki bilgilerin tamamı için bkz. Safiyyu’r-Rahmân el-Mübarekfuri, *er-Rahiku’l-mahtûm*, (Beyrut: Dâru’l-minhâc, 2011), 414-415.

⁶⁰⁰ Abdurrahman Râfet Paşa, *Suver-un min hayati’s-Sahabe*, 10. baskı, (Mısır: Dâru’l-edebi’l-İslâmi, 2010), 1: 39.

⁶⁰¹ Sebe’, 34/28.

⁶⁰² en-Nisâ, 135; Karaman, v.dğr., Kuran Yolu Meal ve Tefsiri, 4: 91-104; 2: 99-101.

olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁰³ İşte bu yetiştirme faaliyeti müminlerin irşâd edilmesi anlamını ifade etmektedir.

Kur'an'da, müminler, sadece Allah'a iman etmeleri ve İslam'ı kabul etmeleri ile serbest bırakılmayacakları, aksine ömür boyu sürecek bir eğitime ve sınava da tâbi tutulacakları belirtilmektedir.⁶⁰⁴ Kur'an'dan müminlerin, tedricen yükselen ve Allah'a yaklaştıran bir kulluk serüveni içerisinde yaşayıp, gittikçe heyecanı ve neşesi artan bir kullukla ve onu korumakla mükellef oldukları da anlaşılır.⁶⁰⁵

Dolayısıyla bütün bu amaçların gerçekleşmesi, yine Kur'an'da belirtilen ve Müslümanların içinde bulunması gereken anlayış ve davranışlar neticesinde beklenebilir.

Örneğin bu doğrultuda, Müslümanlar her zaman birlik beraberlik ve cemiyet halinde olmaya önem vermelidirler.⁶⁰⁶ Aynı şekilde, bu birlik beraberliği sağlayacak İslam'ı güzel, ilmi güzel takvalı âlimlerin irşâdı etrafında toplanıp ayrılığa düşmeden⁶⁰⁷ fesada mahal verecek birlik ve beraberliği zedeleyecek davranışlardan ve fitnelere kaçınarak,⁶⁰⁸ ilmin ve bilimin ışığında Allah'ın (c.c) dinini, bütün dünyada üstün kılmayı hedefleyen bir hayat anlayışını da benimsemeleri gerekir.⁶⁰⁹

Müminlerin bu doğrultuda bir topluma sahip olmaları, İslam dininin yüceliğini, ona sarılmanın, kurtuluşun ve saadetin anahtarı olduğunu bilmemelerindedir. Diğer bir ifadeyle dini noktada yeterli eğitim ve öğretimin, yani irşâdın, olmamasındandır.⁶¹⁰ Dolayısıyla bir önemli sebep de bu uğurda çalışan ve cihat eden Müslüman âlimlerin yetiştirilmemesidir.

Fahreddin er-Râzî, (ö. 606/1210) ilmin ve hikmetin değerini anlatırken yaptığı açıklamalarla, müminlerin ilim ehli yetiştirmesinin ve onların ortaya koyduğu hakikatler etrafında hayatlarını şekillendirmelerinin gerekliliğine dikkat çeker. Râzîye göre "Allah'a ve Resulü'ne ve de Ülü'l-emr'e itaat edin" âyetindeki "Ülü'l-emr"

⁶⁰³ Âl-i İmrân, 3/164; Karaman, v.dğr., *Kur'an Yolu Meal ve Tefsiri*, 1: 710-711.

⁶⁰⁴ Âl-i İmrân, 3/ 142; et-Tevbe, 9/16.

⁶⁰⁵ el-Hadîd, 57/16.

⁶⁰⁶ eş-Şurâ, 42/13; Âl-i İmrân, 3/103; Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 15: 518.

⁶⁰⁷ Âl-i İmrân, 3/103; "Allah'a ve Resulüne itaat edin ve birbirinizle çekişmeyin. Sonra gevşersiniz ve gücünüz, devletiniz elden gider. Sabırlı olun. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir. el-Enfâl 8/46.

⁶⁰⁸ el-Enfâl 8/25; el-Bakara 2/217; Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr* 8: 312.

⁶⁰⁹ Buhârî, "Cihad" 15.

⁶¹⁰ Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 16: 47.

kelimesi âlimleri ifade eder ve “kralların ve devlet başkanlarının da ilmî konularda âlimlere itaat etmesinin zorunlu olduğunu” gösterir.⁶¹¹

Kur’an’da başta ilim olmak üzere ihsana ve takvaya vb. Müslüman kimliğini oluşturan karakter vasıflarına çokça dikkat çekildiğini, doğrudan veya dolaylı bir şekilde müminlerin özelliklerinden bahseden âyetlerde görmekteyiz.⁶¹² Bu unsurlar İslam toplumunu ayakta tutan ve yaşatan unsurlardır. Bu unsurları yok eden şeyler de insanların cehaleti ve dünya düşkünlüğüdür. Nitekim “Şeytan sizi fakirlikle korkutur. Bundan korunmak üzere de sizi çirkin işler yapmaya sürükler.”⁶¹³ mealindeki âyet bu manayı açıkça ifade eder. Aynı şekilde Hz. Peygamber’in müminleri dünyaperest olmaya karşı uyarması da ayrıca konunun önemini ifade eder.⁶¹⁴ Küfür ehlinin, küfürdeki ısrarına, dünya hayatına aşırı düşkünlüklerinin sebep olduğu⁶¹⁵ gerçeğini düşünürsek Müslümanlar için bu durumun nasıl bir tehlike olduğu bu konuda irşâd edilmelerinin gerekliliği daha iyi anlaşılabilir.

İşte Kur’an’ın nüzul sürecine baktığımızda müminleri bu konularda nasıl irşâd ettiğini onları başıboş bırakmayıp içinde buldukları şart ve ahvale göre sürekli bir eğitime tâbi tutarak onlarda bir İslamî anlayış bilinci oluşturmakta olduğunu rahatça söyleyebiliriz.

3.2.6.1. Hz. Peygamber’in Ahlakî Karakterinin Müminlerin İrşâdında Olumlu Yönde Etkisi

Allah (c.c) peygamber göndermek suretiyle müminlere büyük bir lütufta bulunduğunu belirterek insanlığın peygamber gönderilmeden önce ne yapacaklarını bilmez bir şaşkınlık halinde olduklarını bildirir.⁶¹⁶ Nitekim âyetin ilk muhatabı olan

⁶¹¹ Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 10: 153; 2: 400; 16: 171.

⁶¹² Burada bazı âyetler örnek olarak verilmiştir. Kur’anın tamamı bu maksatla okunursa “Kur’an’da müminlerin özellikleri” daha kapsamlı görülmüş olur. el-Müminûn 1-10; el-Furkan 63-74; el-Mea’ric 22-28; el-Bakara, 177; Âl-i İmrân, 3/133-135; el-Enfâl, 8/2; et-Tegabün, 64/16; el-Mea’ric, 70/27; el-enbiyâ, 21/28; Âl-i İmrân, 3/102; el-Enfâl, 8/29; Yasin, 36/11; ez-Zümer, 39/2-3; Yûnus, 10/104; el-Ankebût, 29/56; el-Enbiyâ, 21/90; Âl-i İmrân, 3/173; en-Nûr, 24/37; el-Mâide, 5/54; el-Bakara, 2/16.

⁶¹³ el-Bakara, 2/268.

⁶¹⁴ Beyhakî, *Şuabü'l-imân*, 13: 102.

⁶¹⁵ en-Necm, 53/29; Yûnus, 10/7; en-Nahl, 16/107; el-Bakara, 2/212; Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 6: 372.

⁶¹⁶ Âl-i İmrân, 3/164.

Mekkeliler İslam'dan önce maddî manevî bir çöküntü içindeydiler. Cahiliye geleneklerini esas alarak putlara tapar, Allah'a şirk koşar, hak ve hukuk tanımaz, birbirlerini öldürürlerdi.⁶¹⁷ Peygamber gönderilen Araplar kısa bir zaman içerisinde maddî ve manevî yönden ahlâkî olarak insanlığa örnek olacak bir medeniyete kavuştu ve medeniyetler inşa etmeye başladı.⁶¹⁸

Allah (c.c) Kur'an'da Hz. Peygamber'i anlatırken, O'nu bütün varlıklara rahmet vesilesi, çok şefkatli, merhametli,⁶¹⁹ yüce bir ahlâk üzere,⁶²⁰ çok yumuşak ve halim davranan⁶²¹ müminlere kendi öz canlarından daha yakın⁶²² bir kişilikle öne çıkarır ve müminlere örnek gösterir.

Gerçekten sevgi ve merhamet unsuru insanlığın en yüksek mertebesini ifade eder. Hz. Peygamber bu gerçeği, hadislerinde, olgun mümin olmanın şartı olarak da ifade ettiği gibi, aynı şekilde Allah'ın kullarına rahmetini birbirlerine merhametli olmaları ile de ilişkilendirerek bu davranışın Allah katındaki ehemmiyetini dile getirir.⁶²³

Kur'an'da peygamberin gönderiliş gayesi "Allah'ın âyetlerini insanlara aktarmak, gerektiğinde açıklığa kavuşturmak, ilâhî ahkâmı ve nizamı onlara öğretmek ve onları temizlemek (yetiştirmek)" şeklinde açıklanır.⁶²⁴

Hz. Peygamber'in insanları irşâd ederken onlara yaklaşımının temelinde şefkat ve acıma duygusunun olması onun bu konudaki hem başarısının hem de âlemlere rahmet oluşunun en büyük sırrı olmalıdır. Allah (c.c) Kur'an'da, Hz. Peygamber'e, kendisine tâbi olup itaat eden müminlere karşı mütevazı ve şefkatli olmasını emretmektedir.⁶²⁵ Diğer bir âyette de Hz. Peygamber bu üstün vasıflarla insanlığa tanıtılıp Yüce Allah tarafından övülmektedir.⁶²⁶

⁶¹⁷ Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 9: 419.

⁶¹⁸ Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 9: 419.

⁶¹⁹ Yûnus, 10/128.

⁶²⁰ el-Kalem, 68/4.

⁶²¹ Âl-i İmrân, 3/159.

⁶²² el-Ahzâb, 33/6.

⁶²³ Tirmizî, "Birr", 16.

⁶²⁴ Âl-i İmrân, 3/164.

⁶²⁵ eş-Şuâ'râ, 26/215-216.

⁶²⁶ et-Tevbe, 9/128-129

Aynı şekilde hadis-i şeriflerden ve tefsircilerin yorumlarından anlaşıldığı üzere, “insanlığa acımak fedakârca hizmet etmek” insanlığın ortaya koyacağı en üstün amel, imanın zirvesi, olgun Müslüman olmanın alameti, insana yaklaşılacak en etkili yöntem, kısaca, insana nasip edilen en üstün makam olarak belirtilmektedir.⁶²⁷

3.2.6.2. Müminlere Vaaz ve Nasihatın Fayda Vermesi ve Nasihat Metodu

“Fayda verecekse nasihat etmeye devam et”⁶²⁸ “Öğüt vermeye devam et, şüphesiz o müminlere fayda verir”⁶²⁹ emirlerinden Hz. Peygamber’in sürekli bir şeyi tekrar edip durmak gibi bir görevinin olmadığı aksine irşâdın, muhatapı etkisi altına alan bir ortamı kollamak ya da imkânı sağlamak şeklinde yapılması gerektiği anlaşılmaktadır.

Nitekim sahabe efendilerimiz, kendilerinden sürekli vaaz ve nasihat etmelerini isteyen insanlara bunun doğru olmadığını söyleyip “Hz. Peygamber bizi sürekli bir şeyler anlatarak sıkboğaz etmez, bize tesir edeceği vakti kollayıp ara ara nasihatler ederdi, biz de böyle yapmalıyız.” şeklinde cevap vermişlerdir.⁶³⁰

Gerçekten de bir şeyi yersiz ve zamansız anlatmak, onu değersiz hale de getirebilir. İnsanın kendince içinde bulunduğu farklı zihin yoğunluğu olduğu zamanlar olabilir. Böyle bir zamanda onun önce içinde bulunduğu haleti ruhiye ile ilgilenmek belki o noktadan hareketle o kişiyle muhatap olmak doğru bir iletişim modeli olabilir. Muhatap, böyle bir zamanda anlatılan hakikatleri duysa da onlara gönlünü zihnini adapte etme imkânı bulamaz.

Hikmet ve basiret ile tebliğ eden aynı şekilde irşâd eden Hz. Peygamber muhataplarını ve içinde buldukları zihin dünyasını iyi tanıyor, anlatacağı ve vurgulayacağı esasları iyi biliyor olması insanları istenilen seviyede etkilemesini sağlayan unsurların başında gelmektedir.

⁶²⁷ Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 7: 167; 16: 78; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, 9: 521.

⁶²⁸ el-A'lâ, 87/9.

⁶²⁹ ez-Zariyât, 51/55.

⁶³⁰ Buhârî, “Kitabu'l-İlim”, 12.

Şu hâlde “insanların hem ilgisine hitap eden konuyu hem de zamanı doğru seçebilmenin etkili tebliğin temel unsuru olduğunu” söyleyebiliriz.

3.2.6.3. Müminleri İrşâd Etmekte Öne Çıkan Konular

3.2.6.3.1. Allah’a ve Resulüne İtaat Etmek ve Gönülden Bağlı Olmak

Allah Teâlâ Müslümanların kurtuluşlarını ve ilâhî rahmete nail olmalarını da kendisine ve peygamberine itaat etmeyle şartlandırır.⁶³¹ Aynı şekilde, Allah’a itaat etmek, müminler için İslam üzere kalabilmenin⁶³² ve Allah yolunda yapılan cihadın kabul edilmesinin ve başarıya ulaşmasının temel esası olarak da bildirilmektedir.⁶³³ Kur’an’da birçok kere tekrar eden bu emir, “Allah’a karşı gelmek, emirleri hakkında helali haram, haramı helal saymak” şeklinde de yorumlanmaktadır.⁶³⁴

Allah’a ve Resul’üne itaat etme hususunda, Allah’a itaat edip peygambere itaat etmeyi reddetmek ya da Allah’ın emirlerinden birini kabul edip diğerini kabul etmemek dini açıdan reddedilen ve kabul edilmeyen bir durumdur. Allah Resulü “Kim bu konularda ayırım yaparsa Allah da onunla rahmetinin arasını ayırır” buyurarak aynı gerçeği teyit etmiştir.⁶³⁵

Mekke’de müşriklerin baskısı ve eziyetleri ile korku içinde yaşayıp gizli saklı yerlerde dinî bir hayat yaşayan müminler oradan hicret edip Medine’ye gelince burada da Allah (c.c) müşriklere karşı savaşarak cihad etmeyi emretti. Müminler bir zaman sonra Hz. Peygamber’e, “Ya Resûlullah biz hiç gün yüzü görmeyecek, hep kılıç elimizde mi dolaşacağız?” şeklinde serzenişte bulunup hallerini arz ettiler.⁶³⁶ Bunun üzerine Allah, kendisine ve resulüne itaatin emredildiği birçok âyetten birisi olan Nur suresi 54. âyette, müminlerin her konuda olduğu gibi Allah yolunda cihad etme konusunda da itaat etmeleri istenmektedir. Ardından gelen âyette ise, “Allah, içinizden

⁶³¹ Âl-i İmrân, 3/132.

⁶³² el-Enfâl, 8/1.

⁶³³ el-Enfâl, 8/46.

⁶³⁴ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 4: 202.

⁶³⁵ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 8: 81.

⁶³⁶ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 12: 297.

iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapan kimselere vaat etti ki, kendilerinden öncekilere verdiği gibi onlara da yeryüzünde iktidar verecek, onlar için hoşnutluğuna vesile kıldığı dinlerinin yerleşip yayılmasını sağlayacaktır. Ve şu andaki korkularını güvenliğe çevirecektir; çünkü onlar bana hiçbir şeyi ortak koşmaksızın kulluk etmektedirler. Bütün bunlardan sonra kim inkâra saparsa yoldan çıkmış kimseler işte bunlardır.” müminleri müjdeleyerek onları üzerinde bulunduğu doğruluk ve itaat halinde sabretmeye devam etmeyi tavsiye etmiş olmaktadır. Diğer taraftan, müminlerin şayet Allah’a karşı bu itaat hallerini koruyup istikamet üzere kalırlarsa bu sefer büyük nimet ve bereketlerle müjdelenmiş olduklarına tanık olmaktadır.⁶³⁷

Yerlerin ve göklerin nizamını sağlayan adalet, müminlerin uhdesinde olan ıslah kavramının gereği, Allah’a itaat ile gerçekleşir. Allah’a itaat de resule itaati gerektirir. Ancak bu şekilde zulüm işlenmemiş olur. Allah’a itaat olmadan zulümden kurtuluş mümkün değildir.

3.2.6.3.2. Allah Yolundan Alıkoyan Unsurları (fitneleri) Bilmek ve Kaçınmak

Müminlerin irşâdında, önemli olan hususlardan birisi de onları Allah yolunda hizmet etmek, cihad etmek ve salih amel işlemekten alıkoyan unsurlara dikkat edilmesidir. Allah Teâlâ, Hz. Peygamber’in şahsında bütün tebliğcilere ve bütün ümmete, “inanmayanların içinde buldukları dünyevi imkânlarla aldanarak yanılmamalarını” öğütlemektedir.⁶³⁸ Onlara verilen bu imkânların geçici bir menfaat ve imtihan sebebi olduğu birçok yerde vurgulanmaktadır.⁶³⁹ Zira Allah katında, güzel bir kul olabilmenin ve yapılan kulluğun kabulünün alameti, dünyevi olarak başkalarına üstün olmak değildir. Aksine üstünlük, Allah’tan çekinmek (dininde ciddiyet sahibi olmak dine ehemmiyet göstermek) ve Allah’ın dinini prensip edinerek yaşam sürmektir.⁶⁴⁰ Nitekim Allah (c.c) dünyanın zorluğunu ve aşağılayıcılığını, insanlar

⁶³⁷ el-Cinn, 72/16.

⁶³⁸ el-Mümin, 40/4.

⁶³⁹ ez-Zuhruf, 43/29; el-Kasas, 28/61; el-Furkân, 25/18.

⁶⁴⁰ el-Hucurât, 49/13.

arasında döndürdüğünü beyan etmektedir.⁶⁴¹ Yani kimi zaman iyiler kimi zaman da kötü olan taraflar diğerlerine dünyevi olarak üstün olabilecek ama bu Allah katındaki iyiliğin belirleyici unsuru olmayacaktır. Hz. Peygamber bu gerçeği açıklayan bir hadisinde “Allah dünya imkânlarını sevdiği ve sevmediği kişiye de verebilir. Ama âhirete müteallik zenginlikleri sevmediği kişiye asla nasip etmez”⁶⁴² buyurmaktadır.

Bu konudaki uyarılardan bir diğeri de müminlerin malları, çocukları ve dünya hayatının aldaticılığının kendilerini Allah yolundan alıkoymasındır. Nitekim “Siz dünya hayatını âhirete tercih ediyorsunuz.”⁶⁴³ “Siz çabucak geçeni seviyorsunuz.”⁶⁴⁴ uyarılarının bütün insanlığa dolayısıyla müminlere de hitap eden mesajlar olduğu kabul edilir.⁶⁴⁵ Gerçekten insan, karakteri itibarı ile peşin menfaati seven aceleci bir yapıdadır.⁶⁴⁶ Bu bakımdan Allah ve Resulü’ne iman ettiği halde, müminlerin imtihanı olarak içinde buldukları dünya imkânlarını değerlendirirken dikkatli ve seçici olmaları, dünya nimetlerini prensipli kullanmaları gerektiği anlaşılmaktadır. Yaratılmışlar içerisinde insanoğlu diğerlerinden farklı olarak Allah’a itaat etme hususunda bir süreliğine mühlet verilmiş olan, bu vesileyle de üstün ve şerefli kılınan türdür. Diğer bütün mahlûkatın, yeryüzü ve gökyüzünün Allah’a zorunlu itaat etmekte, yaratıldığı doğrultuda hizmet etmekte⁶⁴⁷ ve Yüce Allah’ı kendi lisanınca tesbih ve tenzih etmekte⁶⁴⁸ olduğu Kur’an’ın açık ifadesidir.

İnsanoğlunu bu hizmet ve görevinde gaflete düşürüp alıkoyan önemli bir unsur da kendisine tevdi edilmiş olan bir takım dünyevi güçlerdir. Nitekim “Hayır! Gerçek şu ki insan, kendi kendini yeterli görerek çizgiyi aşar.”⁶⁴⁹ âyeti, insanın Rabbine karşı pervasızlığının sebebini kendisinde hissettiği emniyetten kaynaklı olduğunu açıkça ifade eder. Râzî, (Ö. 606/1210) Zekât âyetinin tefsirinde bu konuya değinerek zekâtın hikmetlerinden birini bu münasebetle izah eder ve şunları söyler: “Mal kazanmak insan nefsinde bir güç hissetmeye sebep olur. Bu güç arttıkça insanın itaatkârlığını değil, kendisine itaat edilmesi yönünde nefsanî bir gelişime sebep olur ki o da Allah’ın

⁶⁴¹ Âl-i İmrân, 3/140.

⁶⁴² Ali el-Kârî, *Mirkatü'l-mefâtih*, 8: 3128.

⁶⁴³ el-A'lâ 87/16.

⁶⁴⁴ el-Kıyamet, 75/20.

⁶⁴⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 20: 23.

⁶⁴⁶ el-İsrâ, 17/11.

⁶⁴⁷ Karaman, v.dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 5: 693-694.

⁶⁴⁸ el-İsrâ, 17/44.

⁶⁴⁹ el-Alak, 96/6.

kaderine malının gücüyle karşı koyma gafletidir. Zekât verme, Allah yolunda infak etme ve mal ile Allah'ın rızasını kazanma alışkanlığı bu gafletin önünü keser ve Allah'a itaat etme hususunda insanı diri tutar yani Allah'a itaat eden kimse malı mülkü ile aldanmamış olur.”⁶⁵⁰

Aynı şekilde müminlerin aile ve çocukları da kendilerini Allah yolundan alıkoyan sebepler arasında olabilmektedir. Bu gerçeğe Allah Teâlâ, Kur'an'da farklı yerlerde dikkat çekerek müminleri uyarmaktadır.⁶⁵¹ Ne var ki aileyi korumak, onlara gereken değeri vermek, dünya ve âhirete müteallik terbiyelerini sağlamak yine İslam'ın korunmasını emrettiği temel beş unsur içinde bulunmaktadır. Bunlar, din, akıl, can, mal ve nesildir.

Dini emirleri yerine getirmede aile engeliyle ilgili nazil olan ayet⁶⁵² bu fitneye karşı dikkatli olunması gerektiğini açıkça vurgulamaktadır. Rivayete göre sahabeden Malik bin Eşca', ailesi kalabalık bir kişiydi. Hicret emri geldiğinde, ailesi onun acıma duygularını harekete geçirerek “Bizi kime bırakıp gideceksin?” şeklinde kendisine yalvarıp yakarınca o da çocuklarını bırakıp gidemedi. Daha sonra başına gelenleri Hz. Peygamber'e şikâyet etmek üzere Medine'ye geldiğinde yukarıdaki âyet nazil oldu ve Malik arkadaşlarının dini öğrenme hususunda ileri seviyelere geldiklerini de görünce ailesini cezalandırmaya yönelik sözler sarf etti. Bunun üzerine Allah (c.c) âyetin devamı olan “Ama affeder, hoşgörülü ve bağışlayıcı davranırsanız, şüphesiz Allah da çok bağışlayıcı ve engin merhamet sahibidir” kısım nazil oldu.⁶⁵³

3.2.6.3.3. Allah Yolunda Var Gücü ile Cihad Etmek

Allah yolunda cihad etmek, İslam'ın temelinden sonra çatısını tamamlayan zirve olarak tanımlanmıştır.⁶⁵⁴ Kur'an'ı kerimde “Allah yolunda gereği gibi cihad

⁶⁵⁰ Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 16: 78.

⁶⁵¹ el-Enfâl, 8/28; et-Tegâbun, 68/15.

⁶⁵² et-Tegâbun, 68/15.

⁶⁵³ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 18: 140-141.

⁶⁵⁴ Beyhakî, *Şuabü'l-îman*, 5: 50.

edin”⁶⁵⁵ “Size zor geldiği halde savaş üzerinize farz kılındı” âyetleri ile bu eylem Müslümanlara farz kılınmıştır.⁶⁵⁶

“Allah yolunda cihad edenler” övülmüş onların derecelerinin Allah katında diğerlerinden daha üstün olduğu⁶⁵⁷ belirtilmiştir. Bu kimselerin Allah yolunda sebat ettirilecekleri⁶⁵⁸ ve diğer günahlarının affıyla de müjdelendikleri⁶⁵⁹ cihadın faziletleri olarak bildirilmektedir.

İslam’da cihad, öncelikle, “Allah’a ve Resulü’ne şüphesiz bir iman ve ona itaat etme bilincini kazanmaktır” şeklinde tanımlanmıştır.⁶⁶⁰ Çünkü inancı düzgün olmayan, İslam esasları hakkında bilmesi gerekenleri bilmeyenlerin, ne için cihad ettiğini bilemediği gibi İslam’a zarar vermesi de ihtimal dairesinde olur. Bu yüzden İslam âlimleri Allah yolunda cihadın en önemli evresi olan “Allah yoluna insanları davet etmek, insanları İslam’a ısındırmak ve ilim sahibi bilinç sahibi yapmak ancak, ne yaptığını, niçin yaptığını, neye dayanarak yaptığını bilen ehlince yapılabilir”⁶⁶¹ demişlerdir.

Bütün bunlardan da anlaşılacağı üzere, İslam’da cihad kavramı sadece yalın kılıç Allah düşmanlarının karşısına çıkıp çarpışmaktan ibaret değildir. Aksine Allah yolunda bilinçli ve donanımlı, samimi, itaatkâr ve teslimiyetli bir kul olmak da cihaddır. Hatta “savaşarak yapılan cihaddan daha önemli etkileri olan bir cihaddır” denebilir.⁶⁶² Nitekim bir sefer (savaş) dönüşü Hz. Peygamber, “küçük cihaddan büyük cihada döndüklerini” söyleyerek bu manaya işaret etmiş olmaktadır.⁶⁶³

Ayrıca Kur’an’da -türevleri ile- 31 yerde geçen cihad kelimesi 17’inde savaş manası ifade ederken, özellikle Mekkî âyetlerde geçen cihad kelimeleri incelediğinde ise savaş bağlamında değil, daha çok Allah’ın dini uğruna ortaya konan çaba olarak anlaşılmaktadır. Yani cihad, yeri geldiğinde savaşmak ise de öncelikle, Allah’ın dinini

⁶⁵⁵ el-Hacc, 22/78.

⁶⁵⁶ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 3: 38.

⁶⁵⁷ el-Bakara, 2/218; en-Nisa, 4/95; el-Enfâl, 8/74.

⁶⁵⁸ el-Ankebût, 29/69.

⁶⁵⁹ en-Nisa, 4/95-96.

⁶⁶⁰ el-Hucurât 49/15; Râzî, *et-Tefsîrû’l-kebîr*, 11: 348-349; 16: 118; Bekir Topaloğlu, “Cihad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7: 532-533; Beyhakî, *Şuabü’l-iman*, 6: 93.

⁶⁶¹ Râzî, *et-Tefsîrû’l-kebîr*, 18: 520.

⁶⁶² Bekir Topaloğlu, “Cihad”, 532-533.

⁶⁶³ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 13: 365.

yüceltmek ve insanlık içinde onun en üstün hayat modeli olduğunu ortaya koymak, dolayısıyla günün şartlarına göre toplumsal ve bireysel imkanlar dahilinde kişiyi ilgilendiren İslamî misyon ve görev bilinci manasında olduğu gözden kaçırılmamalıdır.⁶⁶⁴ Şayet cihadın anlamı sadece savaşmak olsaydı, Al-i İmrân 143. âyete göre “Yoksa Allah içinizden cihad edenleri ortaya çıkarmadan ve sabredenleri belirlemeden cennete gireceğinizi mi sanıyordunuz?” bu durumda, hiç savaşmayan müminlerin cennete gireceği düşünülemezdi.⁶⁶⁵ Bu durumda şu sonucu rahatlıkla söyleyebiliriz: Allah yolunda bilfiil savaşmak herkes için her zaman mümkün olmayabilir. Ancak insanlığın her anı ve her evresinde Allah için bir şeyler yapabilmek din uğruna, dini yüceltmek adına herkes ve her zaman bir hizmet ve fedakârlık yapabilir. İşte bu cihad, farzı ayn olan cihaddır. Bilfiil savaşmak ise ihtiyaç olduğunda farzı kifaye olan bir eylemdir.

Bu konuda Hz. Peygamber’in ashabını irşad eden açıklamalarına bakıldığında “Mücahid nefsiyle cihad edendir”⁶⁶⁶ “Mümin kılıcı ve diliyle cihad eder”⁶⁶⁷ “Müşriklere karşı mallarınız, nefisleriniz ve dillerinizle cihad edin”⁶⁶⁸ “Cihadın en faziletlisi zalim sultanın yanında hakkı söylemektir”⁶⁶⁹ meâlindeki hadislerle, ümmetin içinde yapmayacakları şeyleri söyleyen ve emrolundukları şeyleri yapmayan nesiller ortaya çıkacağını haber vererek, “Kim onlarla eliyle cihad ederse o mümindir, kim onlarla diliyle cihad ederse o mümindir, kim onlarla kalbiyle cihad ederse o mümindir”⁶⁷⁰ demesi, savaşa çıkmakta olan İslam ordusuna katılmak için gelen birine annesinin ve babasının hayatta olup olmadığını sorarak hayatta olduklarını öğrenmesi üzerine, “O halde onlara hizmet yolunda -nefsinle- cihad et”⁶⁷¹ buyurması ve Hz. Âişe’nin, “Ey Allah’ın Resulü! Görüyoruz ki cihad amellerin en faziletlisidir; öyleyse biz de cihad etmeli değil miyiz?” diye sorması üzerine, “Sizin için cihadın en faziletlisi makbul hacdır.”⁶⁷² demesinden anlaşılmaktadır ki cihad, müminin Allah yolunda ve

⁶⁶⁴ el-Hacc 22/78; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 12:99; Topaloğlu, “Cihad”, 7: 533, 534; Karagöz, v.dğr., “Cihad” 99.

⁶⁶⁵ Âl-i İmrân, 3/142.

⁶⁶⁶ Tirmizî, “Fedâilü’l-cihâd”, 2

⁶⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 25:63.

⁶⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 19: 272.

⁶⁶⁹ Ebû Dâvûd, “Melâhim”, 17; Tirmizî, “Fiten”, 13.

⁶⁷⁰ Müslim, “İmân”, 80.

⁶⁷¹ Buhârî, “Cihâd”, 138; Müslim, “Birr”, 5.

⁶⁷² Buhârî, “Kitabu’l-hacc”, 4; Ahmet Özel, “Cihad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7: 528.

din uğrunda bir hayat mücadelesi ortaya koymasındır. Cihad, şartlarına göre İslam toplumu oluşturma, yerine göre İslam toplumunu koruma çabasıdır.

Kısaca, müminin Rabbi ile arasında engel olan bütün fitnelerin maddi ya da manevi, türüne göre ortadan kaldırılması, İslam toplumunu oluşturan bütün unsurları ortaya koyabilmek adına her kesin yetenek ve seviyesince gerçekleştireceği her eylem cihad olarak adlandırılabilir. Bu bakımdan Kur'an, müminleri Allah yolunda hakkı ile mücadele etmeye davet edip kurtuluşun bu yoldan geçtiğini vurgular.

3.2.6.3.4. İnsanlığın Fesadı ve İslahı Hakkında Müminlerin Sorumluluğu

Müminlerin Allah yolunda cihad etmesi hakikatini açıkladıktan sonra cihadın hangi alanlarda yapılması hususunu ifade eden fesat, salah ve ıslah kavramlarının ele alınması gerekli olmuştur. Müminlerin dikkat çekildiği ve hakkında irşad edildikleri bu hususlar Kur'an'da sıklıkla karşılaşılan konular arasındadır. Fesat kelimesi Kur'an'da on bir âyette kelime olarak, otuz dokuz âyette de türev olarak yer almaktadır. Fesat ve salah birbirlerinin zıttı iki kavramdır. Birinin bilinmesi ile diğeri de anlaşılabilir olur.⁶⁷³

Fesat, mastar anlamı ile “bozulmak, çürümek; sağduyudan sapmak” vb. anlamlara gelir. İsim olarak da “zulüm, çalkantı, düzensizlik; kuraklık, kıtlık” manalarında da kullanılmıştır. Bazı dilciler fesadı “itidal çizgisinden uzaklaşım bozulmak” şeklinde de tanımlamışlardır.⁶⁷⁴

Taberî, (ö. 310/923) fesadı küfür olarak,⁶⁷⁵ Kurtubî, (ö. 671/1273) İslam düşmanlarını dost edinmek,⁶⁷⁶ Elmalılı Hamdi, (ö. 1878-1942) herhangi bir şeyi faydalı halinden çıkarmak veya Allah'a isyan etmek şeklinde yorumlamıştır.⁶⁷⁷ Râzî ise, (ö.

⁶⁷³ İlhan Kutluer, “Fesad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12: 421.

⁶⁷⁴ İbn Manzûr, “Fsd”, *Lisanü'l-Arab*, 8: 497; İsfahânî, “Fsd”, *el-Müfredat fi-garibi'l-Kur'an*, 636; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 1: 202; Kutluer, “Fesad”, 12: 421.

⁶⁷⁵ Muhammed b. Cerir, *et-Tefsiru't-Taberî*, 1: 168.

⁶⁷⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 1: 202.

⁶⁷⁷ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, sad. Prof. Dr. İsmail Karaçam vd., (İstanbul: Azim Dağıtım Yayıncılık, 2011), 6: 226.

606/1210) fesadı öncelikle küfür ve inkâr olarak kabul edip ardından, Allah'ın emirlerine isyan sayılacak her hareketi de fesat kapsamında değerlendirir.⁶⁷⁸

Kur'an'da, fesat ve fesatçılar, -çoğunlukla- dinî, hukukî, ahlakî ve meşru toplumsal düzeni hakkın ve hakikatin zıttı bir yönde kişisel çıkarları, heva ve hevesleri doğrultusunda şekillendirmek isteyip dinin getirdiği doğruyu da engellemek ve ondan alıkoymak isteyen kişiler şeklinde görülmektedir.

Kur'an'da Fesat kelimesinin zalimlere, kâfirlere, Yahudilere, yeryüzünün yerleşik düzenini ekonomik ve asayiş yönünden bozma çabası içinde olanlara ve peygamberlerin görevini yapmaktan alıkoymak isteyenlere isnat edildiği görülmektedir.⁶⁷⁹ Buna karşılık salih, ıslah, sulh kavramları da peygamberlere, Allah için toplumda dünya ve âhirete yararlı işler yapan, takvalı, tövbe eden ve Allah'ın dinine tam sarılıp namazı dosdoğru kılan kimselere isnat edilmiştir.⁶⁸⁰

Bir peygamber misyonu olan ıslah etmek türevleri ile Kur'an'da 34 yerde geçmektedir. Kur'an'da ifsadın tehlikesine, ıslahın ise lüzumuna dikkat çeken birçok âyet bulunmaktadır. İslah, insanların kurtuluşunu, dünya âhiret refahını, adaleti ve güzel bir toplum oluşturmayı aynı şekilde insanların inançlarını, amellerini, davranışlarını, birbirleri ile ilişkilerini ve hukuklarını, Kur'an ekseninde düzenlemelerini ifade eder.⁶⁸¹

Kur'an'ın veya onun izahı olan sünnetin dışındaki hiçbir düzen ve nizam konumuz olan bu salahın gerçekleşmesini sağlamaz.⁶⁸² Peygamberler bu misyonun birinci derece muvazzaflardır. Şuayb (a.s) kavmine “Ben elimden geldiğince ıslah etme çabası içindeyim.” demiş ardından işin zorluğunu ifade eden “Rabbimin tevfikini niyaz eder yalnız ona tevekkül etmekteyim.” sözünü söylemiştir.

Allah (c.c) ıslah çalışması için peygamberlerini görevlendirdikten sonra bütün kullarını bu çalışmaya davet edip onları yardımıyla, ayrıcalıklarıyla⁶⁸³ müjdeleyip

⁶⁷⁸ Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 2: 306-307.

⁶⁷⁹ en-Neml, 27/14; en-Nahl, 16/88; el-İsrâ, 17: 4; eş-Şua'râ, 26: 151-152;

⁶⁸⁰ Hûd, 11/88; el-A'râf, 7/135, 170; en-Nahl, 16/119; en-Nisâ, 4/146;

⁶⁸¹ İsfahânî, “Slh”, *el-Müfredat fi-garibi'l-Kur'an*, 489-490; Karagöz, v.dğr., “İslah”, 280.

⁶⁸² Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 2: 375.

⁶⁸³ Sâd 38/28.

dünya saadetini⁶⁸⁴ ve âhireti kazanmalarının yanı sıra -eski kavimlerde olduğu gibi- dünyanın sahibi olacaklarını kendilerine vaat etmektedir.

Bu bakımdan müminlerin öncelikli görevleri İslam birlikteliğini, İslam kardeşliğini ne pahasına olursa olsun sağlamaları bu uğurda bilinçli, sabırlı, çalışkan olmaları gerekir. Allah'ın yardımı bu konuda ilâhî bir vaattir.⁶⁸⁵ Ancak bir hususta dikkatli olmak gerekir. Seviye ve yeteneğine göre hareket etmeyen cahil kişiler, hamasetvari yaklaşımlarıyla ancak “kaş yapayım derken göz çıkarma” durumuna düşmüş hem sapsmış hem de ümmeti saptırmaktan öte geçmemişlerdir. Bu tehlikeyi göz ardı etmeden ileri atılmak ve Allah (c.c) adına adım atmak gereklidir.

⁶⁸⁴ en-Nahl, 16/97.

⁶⁸⁵ er-Rûm, 30/47; el-Hacc, 22/40.

SONUÇ

Sonuç olarak tebliğ mefhumu, davet ve irşâd kavramlarıyla benzer bir manada kullanılsa da daha çok gayri müslimleri İslam'a davet etmeyi belirtmek için kullanılmıştır.

Tebliğ ve irşâd görevi bütün peygamberlerin ana vazifesi olduğu gibi bu işin dini tebliğ ehliyeti bulunan kişilere de din tarafından bir vecibe olarak telkin edildiği açıkça anlaşılmaktadır.

Tebliğ ibadeti dinimize göre belli bir zamana veya kişiye münhasır yapılan bir ibadet değildir. Bilakis zemin olduğu anda ehliyet sahibi bir Müslümanın küfür ehline tebliğ, din kardeşlerine ise irşâd yapma vazifesi ve yükümlülüğü vardır.

Bu manada üzerinde durulacak önemli bir husus İslam'ın ilk günlerinde olduğu gibi günümüzde de aşırı muhalefet altındayken tebliğcilerin muhaliflere cephe almak yerine ahlâken kâmil, ilmen yeterli ve kişilik olarak İslam davasına sadık kişilikler yetiştirmeye odaklanması tercihe şayan bir temayül olacaktır.

Bu noktada İslam dininin “dini tebliğ ehliyeti” bağlamında bu işi yapacak kişilerden; vazifeyi yaparken sabırlı ve metanetli olmak, yeterli ilmi seviyede bulunmak, Kur'an ve sünnetin emrettiği doğru itikat üzere bulunmak, tebliği açık ve anlaşılır yapmak, bu işten manevi motivasyonlar haricinde herhangi maddi bir çıkar beklememek, uyarmak ve teşvik etmek dışında icbara kaçmamak, rızık endişesi taşımamak gibi belirli vasıfları ve ahlaki seviyeyi ön şart olarak istediği anlaşılmaktadır.

Bunların yanında İslam tebliğinin büyük kalabalıklara, kavimlere, gruplara yapıldığı gibi Nemrut, Firavun, Azer, Hz. Nûh'un oğlu, Hz. Lût'un karısı gibi bireylere de yapıldığı Kur'an'dan anlaşılmaktadır. Her peygamber, kavmini aynı dine (tevhit inancı) çağırmasına rağmen bu toplu ve kişisel tebliğ örneklerinin, muhatap olan kişi ve kavimlere göre bazı farklılıklar arz ettiği görülmektedir.

Peygamberler dini tebliğ ve irşâd ederken ilahî emir doğrultusunda hilmden cihada, iddialaşmaktan lanetleşmeye kadar birçok farklı metot kullanmış; mucize göstermek, tedrici bir usul kullanmak, meydan okumak, hakikatleri değiştirmeden tekrar etmek gibi araçları sergilemekten çekinmemişlerdir.

Hız. Peygamber de aynı şekilde farklı kitlelere hitap ederek, örneğin: ehli kitaba tebliğ yaparken öncelikle Tevrat ve İncil'in hükümleri üzerinden onları hakikate ve tebliğe çağırılmış sonra onlara çeşitli mucizeler göstermiş daha sonra da iddialaşma veya lanetleşme gibi farklı yöntemler kullanmıştır.

Münafıklar gelince Hız. Peygamber onlara iyi davranmış, kalplerindeki ona haber verilmesine rağmen onları açık etmemiş sonuna kadar onlara tahammül etmiştir.

Modern çağda teknolojinin ve iletişim araçlarının hızlı ilerleyişi, teknoloji bağımlılığı, iletişim sorunları ve gerçek hayattan kopma gibi yeni sosyolojik vakaları da insanlığın gündemine getirmiştir. Tebliğcinin bütün bu meselelere hâkim olması yapılacak tebliğin tesirli olması açısından oldukça önem arz etmektedir. Özellikle gençlere yapılacak tebliğde bu hususları göz önünde tutmanın hayati bir konuma sahip olduğu söylenebilir.

Müminlere yapılacak tebliğ bağlamında “irşâd” faaliyetleri de en az gayri müslimlere yapılacak tebliğ kadar önem arz etmektedir. Günümüz şartlarında Müslümanların birlikten uzak ve İslam hakikatlerinden bigâne durumunun gayri müslimlere yapılan tebliği de olumsuz etkilediği görülmektedir. Bu sebeple irşâd faaliyetlerinin özellikle müminlerin birliği ve eğitimi üzerinde yoğunlaşması son derece önem arz etmektedir.

Sonsöz olarak, tebliğ ve irşâdın ehliyet sahibinin ehliyeti miktarınca; belli ahlakî ilkelerden taviz vermeden zamana ve zemine göre değişen birçok farklı metotları tatbik ederek yapılan önemli bir faaliyet olduğu ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

Ahatlı, Erdinç. *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği*. Ankara: DİBY, 2011.

Alper, Hülya. "Münafık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31: 565. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Aynî, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *Umdetü'l-kârî şerh-ü sahihi'l-Buhârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâr-u İhyai't-turas, ts.

el-Bacurî, Muhammed b. el-A'fifî el-Bacurî el-Hudarî. *Nuru'l-yakîn fî sîret-i Seyyidi'l-murselîn*. 2. Baskı. Dimaşk: Dâru'l-feyha, 1425/2004.

Baktır, Mustafa. "Hutbe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18: 426. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

el-Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ'. *Me'âlimü't-Tenzîl (Tefsir-u Begavî)*. Thk. Abdürrezzak el-Mehdî. 1. Baskı. 5 Cilt. Beyrut: Dâr-u İhyai't-turas, 1420/1999.

el-Beyhakî, Ebu Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Mûsa el-Hüarevcirdî el-Horasanî. *Şuabu'l-imân*. Thk. Abdü'l-Ali Abdülhamid. 1. Baskı. 14 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 2003.

..... *Delailü'n-nübüvve*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîye, 1405/1985.

Beyzavî, Nâsırüddîn Ebû Saîd Ebû Muhammed Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Envaru't-Tenzîl ve esraru't-te'vîl*. Thk. Muhammed Abdurrahman el-Maraşlî. 1. Baskı. 5 Cilt. Lübnan: Dâr-u İhyai't-turas, 1418/997.

Bilmen, Ömer Nasuhî. *Muvazzah İlmi Kelam*. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2015.

..... *Kur'an'ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*. İstanbul: Nesa, ts..

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *Sahihu'l-Buhârî*. Nşr. Dâr-u İbn Hazm. 1 Cilt. Beyrut: Dâr-u İbn Hazm, 1430/2009.

Bursevî, İsmail Hakkı. *Ruhu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. Thk. Abdullatif Hasan Abdurrahman. 10 Cilt. Lübnan: DKI, 2009.

Canan, İbrahim. *Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye*. İstanbul: Pek Yay., 2004.

Çağrııcı, Mustafa. "Asabiyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3: 454. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

..... "Kur'an". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26: 391. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünen-i Ebî Dâvûd*. Nşr. Şirket-u ebna-i şerif el-Ensârî. 1 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-asriyye, 1432/2011.

Ebu's-Su'ûd, Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-Amadî. *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*. 9 Cilt. Beyrut: Dâr-u ihyai't-turas, ts..

Ermemiş, Faruk. "Kur'an-ı Kerim'in Düşünce ve İnanç Özgürlüğüne Yönelik Emirleri ve Hz. Muhammed'in Uygulamaları". *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 2/1 (2018) 25-35.

Fayda, Mustafa. "Velîd b. Mugîre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43: 33. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Gazâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed. *İhya-u ulumu'd-dîn*. 1. Baskı. 5 Cilt. Lübnan: DKI, 1438/2008.

Güç, Ahmet. “Put”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34: 365. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

..... “Putperestlik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34: 366. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

el-Halebî, Ebü'l-Ferec Nûrüddîn Alî b. Burhâniddîn İbrâhîm b. Ahmed. *es-Siratü'l-Halebiyye*. 2. Baskı. 3 Cilt. Beyrut: DKİ, 1427/2006.

Hamidi, Muhammed Sadık. *Peygamber Efendimizin Mucizeleri*. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2015.

Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*. Trc. Mehmet Yazgan. İstanbul: Beyan Yayınları, 2014.

Hamza Muhammed Kasım. *Menaru'l-karî Şerh-u muhtasar-i Sahihi'l-Buhârî*. Nşr. Beşir Muhammed U'yûn. 5 Cilt. Taif: Mektebetü Dâru'l-beyân, 1410/1990.

Harman, Ömer Faruk. “İbrâhîm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21: 268. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

..... “Nûh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33: 226. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Haşimoğlu, Hüseyin. *İslam'da Da'vet ve Da'vetçi*. İstanbul: Beka Yayıncılık, 2012.

İsfahânî, Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî. “Rşd”. *el-Müfredât fî garîbi'l-Ḳur'ân*. Thk. Safvan Adnan ed-Davûdî. 354. Dımaşk: Dâru'l-kalem, 1412/1991.

..... “A’bd”. *el-Müfredât fî garîbi’l-Ḳur’ân*. Thk. Safvan Adnan ed-Davûdî. 542. Dımaşk: Dâru’l-kalem, 1412/1991.

..... “Blğ”. *el-Müfredât fî garîbi’l-Ḳur’ân*. Thk. Safvan Adnan ed-Davûdî. 6.1 Dımaşk: Dâru’l-kalem, 1412/1991.

..... “Bsr”. *el-Müfredât fî garîbi’l-Ḳur’ân*. Thk. Safvan Adnan ed-Davûdî. 127. Dımaşk: Dâru’l-kalem, 1412/1991.

..... “Hkm”. *el-Müfredât fî garîbi’l-Ḳur’ân*. Thk. Safvan Adnan ed-Davûdî. 249. Dımaşk: Dâru’l-kalem, 1412/1991.

..... “Nzr”. *el-Müfredât fî garîbi’l-Ḳur’ân*. Thk. Safvan Adnan ed-Davûdî. 797. Dımaşk: Dâru’l-kalem, 1412/1991.

..... “Sbr”. *el-Müfredât fî garîbi’l-Ḳur’ân*. Thk. Safvan Adnan ed-Davûdî. 474. Dımaşk: Dâru’l-kalem, 1412/1991.

..... “Slh”. *el-Müfredât fî garîbi’l-Ḳur’ân*. Thk. Safvan Adnan ed-Davûdî. 474. Dımaşk: Dâru’l-kalem, 1412/1991.

İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed. *Müsned*. Thk. Şuayb el-Arnâvût - Adil Mürşid. 1. Baskı. 45 Cilt. b.y.: Müssetü’r-risale, 1421/2001.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısırî. *es-Sîretü’n-nebeviyye*. Thk. Mustafa es-Saka – İbrahim el-Ebyarî – Abdülhafız eş-Şiblî, 2. Baskı. 2 Cilt. b.y. Nşr. Şirkt-ü mektebt-i Mustafa el-Babî, 1375/1955.

İbn İshak, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî. *Siyrat-ü İbn İshak*. Thk. Suheyl Zekkar. 1. Baskı. 1 Cilt. b.y.: Dâru’l-fikr, 1378/1978.

İbn Kesir, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *el-Bidaye ve'n-nihaye*. Thk. Ali Şirî. 14 Cilt. b.y.: Dâr-u ihyai't-turas, 1408/1988.

.....*Kasasü'l-enbiyâ*. Thk. Mustafa Abdülvahid. 2 Cilt. Kahire: Dâru't-telif, 1338/1968.

.....*Tefsiru'l-Kur'ani'l-A'zîm (Tefsir-u İbn Kesir)*. Thk. Sami b. Muhammed. 2. Baskı. 8 Cilt. b.y.: Dâru't-tayyibe, 1420/1999.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemalü'd-din b. Muhammed b. Mükerrrem. "Blğ", *Lisanü'l-Arab*. 8: 419. 15 Cilt. Beyrut: y.y., 1414/1994.

..... "De'â", *Lisanü'l-Arab*. 14: 257-262. 15 Cilt. Beyrut: y.y., 1990.

..... "Drc", *Lisanü'l-Arab*. 2: 268. 15 Cilt. Beyrut: y.y., 1990.

..... "Rşd", *Lisanü'l-Arab*. 3: 175. 15 Cilt. Beyrut: y.y., 1990.

..... "Sbr", *Lisanü'l-Arab*. 4: 437-438. 15 Cilt. Beyrut: y.y., 1990.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî. *et-Tabakatu'l-kübrâ*. Thk. Abdülkadir Ata. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîye, 1410/1990.

İbnü'l-Esîr el-Cezerî eş-Şeybanî, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed. *el-Kamil fi't-tarih*. Thk. Ebu'l-Fida Abdullah el-Kadı – Muhammed Yusuf ed-Dekkak, 11 Cilt. Lübnan: Dâru'l-kütubi'l-ilmîyye, 2010.

..... *Üsdü'l-gabe fi-marifeti's-Sahabe*. Thk. Ali Muhammed Muavviz-Adil Ahmet el-Mevcud. 1. Baskı. b.y.: DKİ, 1994.

Karagöz, İsmail - Karaman, Fikret - Paçacı, İbrahim - Canbulat, Mehmet - Gelişgen, Ahmet - Ural, İbrahim. “Basîret”. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. 55. Ankara: DİBY, 2010.

..... “Cihad”. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. 99. Ankara: DİBY, 2010.

..... “İslah”. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. 280. Ankara: DİBY, 2010.

..... “Sabır”. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. 567. Ankara: DİBY, 2010.

..... “Salah”. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. 575. Ankara: DİBY, 2010.

..... “Tebliğ”. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. 639. Ankara: DİBY, 2010.

Karaman, Hayreddin - Çağrııcı, Mustafa - Dönmez, İbrahim Kafi. Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri. Ankara: TDV Yayınları, 2017.

el-Kârî el-Herevî, Ebü’l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed. *Mirkatü'l-mefâth Şerh-u mişkâti'l-mesâbih*. 1. Baskı. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1422/2002.

Kaya, Remzi. “Ehl-i Kitap”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10: 517. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Kettanî, Muhammed Abdülhay b. Abdilkebir b. Muhammed el-Hasenî el-İdrîsî. *et-Terâtübü'l-idâriyye*. Thk. Abdullah el-Halidî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Erkam, ts..

Kırca, Celal. “Kur'an'a Göre Din Eğitiminin Genel Metodları”. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/6 (Ağustos 1990): 166-182.

Köksal, Mustafa Asım. *Peygamberler Tarihi*. İstanbul: Yeni Şafak, 2005.

Kutluer, İlhan. "Fesad". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12: 421. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. Thk. Ahmed Berdevenî – İbrahim Eттаfeyyiş. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-kutubi'l-Mısriyye, 1384/1964.

el-Mevsilî, Ebû Ya'lâ Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî. *Müsned-i Ebi Ya'lâ*. Thk. Hasan Selim Esed. 13 Cilt. Dımaşık: Dâru'l-memun li't-turas, 1404/1984.

el-Mübarekfurî, Safiyyu'r-Rahmân. *er-Rahîku'l-mahtûm*. Beyrut: Dâru'l-minhâc, 1432/2011.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *Sahih-i Müslim (el-Camiu's-sahîh)*. Nşr. Dâr-u İbn Hazm. 1 Cilt. Beyrut: Dâr-u İbn Hazm, 1430/2010.

el-Müttakî el-Hindî, Alî b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kadîhân. *Kenzü'l-ümmal fi-süneni'l-ekval-i vel-ef'al*. Thk. Bekrî Hayyanî – Safvetü's-saka. 16 Cilt. b.y.: Müessesetü'r-risale, 1401/1981.

en-Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed. *Tefsiru'n-nesefî (Medariku't-Tenzîl)*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kelîmu't-tayyip, 1419/1998.

en-Nisaburî, Ebu Abdullah el-Hakim Muhammed. *el-Müstedrek ala's-sahihayn*. Thk. Mustafa Abdulkadir Ata. 1. Baskı. 3 Cilt. Beyrut: DKİ, 1411/1990.

Önkâl, Ahmet. *Rasulullah'ın İslam'a Davet Metodu*. Konya: Kitap Dünyası, 2012.

Râfet Paşa, Abdurrahman. *Suver-un min hayati's-Sahabe*. 10. Baskı. Mısır: Dâru'l-edebi'l-İslamî, 2010.

er-Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahreddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî. *et-Tefsîrü'l-kebîr (Mefatîhu'l-gayb)*. 32 Cilt. Beyrut: Dâr-u ihyai't-turasi'l-Arabiyye, 1420/1999.

es-Salih eş-Şamî, Muhammed b. Yusuf. *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fi sireti hayri'l-ibâd*. Thk. eş-Şeyh Adil Ahmed Abdül mevcûd – eş-Şeyh Ali Muhammed Muavviz. 12 Cilt. Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1414/1993.

Saka, Şevki. “İnsanı Aydınlatmada Tedrici Metodun Önemi”. *A.Ü. ilahiyat Fakültesi Dergisi* 42/1 (2001): 59-76.

Sarıçam, İbrahim. *Hz. Muhammed ve Evrensel mesajı*. b.y.: DİBY, 2017.

Sarıçioğlu, Ekrem. “Kur'an'a Göre Müşrikler ve Putperestler”. *İlmi Araştırmalar Dergisi* 1/1 (Temmuz 1986): 26-32.

es-Seatî, Ahmed b. Abdurrahman. *el-Fethu'r-Rabbanî li-tertib-i müsnedi'l-İmam Ahmed b. Hanbel eş-Şeybanî*. 24 Cilt. b.y.: Dâr-u ihyai't-türasi'l-Arabi, ts..

Sezikli, H. Ahmet. “Münafik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31: 568. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Sinanoğlu, Mustafa. “İbadet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19: 233. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

es-Suyutî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr-i bi'l-me'sûr*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, ts..

Şanver, Mehmet. *Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*. 1. Baskı. İstanbul: Pınar Yayınları, 2001.

Şulul, Zeynep. *Hz. Peygamber Tarafından İslam'a Davet İçin Gönderilen Elçiler*. Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, 2013.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd. *et-Tefsiru't-Taberî (Camii'l-beyân an-te'vil-i âyi'l-Kur'an)*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, 2014.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd). *Sünen-i Tirmizî*. Nşr. Şirket-u ebna-i şerif el-Ensârî. 1 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-asriyye, 1432/2011.

Topaloğlu, Bekir - Çelebi, İlyas. "Rızık". *Kelâm Terimleri Sözlüğü*. 4. Basım. Ankara: İsam Yay. 2015.

..... "Cihad". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7: 532-533. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Türcan, Talip. "Tedrîc". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40: 265. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri "Güncel Türkçe Sözlük". Erişim: 16 Haziran 2019, <http://sozluk.gov.tr/>.

Uludağ, Süleyman. *İslam'da İrşâd*. 2. Baskı. İstanbul: Dergâh, 2014.

..... "Basîret". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5: 103. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Vakidî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-Vâkîdî el-Eslemî el-Medenî. *Kitabu'l-mağazî*. Thk. J. M. B. Jons. 3. Baskı. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-alemî, 1409/1989.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Hidayet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17: 474. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Yargıcı, Atilla. *Kur'an'da Duâ*. Ankara: İltek a.ş. 2017.

Yazır, M. Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 Cilt. Sad. Prof. Dr. İsmail Karaçam vd., İstanbul: Azim Dağıtım Yayıncılık, 2011.

Yıldız, Hakkı Dursun. "Arabistan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3: 254. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

ez-Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. Abdürrezzak el-Hüseynî ebü'l-Feyz el-Mürteza. "De'ave". *et-Tâcü'l-arûs min-cevahiri'l-kamûs*, 38: 47. 40 Cilt. b.y.: Dâru'l-hidaye, ts..

Zeydan, Abdulkerim. *İslam Davetinin Esasları*. Trc. Veli Ulutürk - Mehmet Karabulut. İstanbul: Risale, 2001.

ez-Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa. *el-Vecîz fi-usuli'l-fikhi'l-İslamî*. Dımaşk: Dâru'l-fikr, 1420/1999.